

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1904

TARTALOM.

	Lap
Gyöngyösy István élete és munkái. <i>Dr. Gyöngyösy László</i>	385
Mikes törökországi leveleiről. (Második és bef. közl.) <i>Miklós Ferencz</i>	437

Adattár :

Radványi verseskönyvek. (Hatodik és bef. közlemény.) <i>Baros Gyula</i>	449
Alvinczy Péter életéhez. (Negyedik és bef. közlemény.) <i>Kemény Lajos</i>	490
Magyar írók levelei a bécsi cs. kir. udvari könyvtárban. <i>Dr. Esztegár László</i>	500

Könyvismertetés.

Psychologie der französischen Literatur von Edward Engel, Berlin. <i>Téri József</i>	508
--	-----

Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	510
---	-----

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas.*

GYÖNGYÖSY ISTVÁN ÉLETE ÉS MUNKÁI.

A KÖLTŐ NEMZETSÉGE.

(A nemességszerző Gyöngyösek. Költőnk atyja. Családja, neveltetése, Istók öröksége. Melyik Gyöngyösy családból származott a költő?)

Gyöngyössi István (így írta magát a költő hivatalos iratain) a Gyöngyösy—Horváth családból származik. E családnak ez volt a neve, mint azt a Rudolf királytól 1593-ik év április 30-án Prágában kiállított nemes levél és II-ik Ferdinándnak 1630-ik év május 8-án Pozsonyban kelt oklevele bizonyítja. A két oklevél közül az igazi nemeslevél a Rudolf-é, aranyos betűivel, gyönyörű initialékkal, szépen kifestett címmel. A címertetején ágaskodó oroszlán van, jobbában kardot, baljában törökfőt tart. Egy koronázott sisakból emelkedik ki ez a fenevad, alul van a címerteste, középebe ugyanolyan oroszlánt festettek. Az egész négyszögű aranykeretbe van foglalva, jobb sarkára megint ugyanaz az oroszlán van egy pajzsra odafestve, baloldalán Magyarország négy folyós kis címere a kettős kereszttel, felől pedig két angyal kiterjesztett karjával áldólag borúl a címerre. A nemességet *Horváth* György szerezte hadi érdemeivel, a mire elég alkalma nyílhatott az akkor folyó török háborúban. Érdeme nem kicsi lehetett, mutatja az a körülmény, hogy iránta való tekintetből nemcsak feleségét, de testvérét *Mihályt* is megnemesítették. A család *zempléni származású volt*, mert a nemes levelet 1595-ik évben április 5-én Zemplén vármegyének *Zemptén* városában tartott gyűlésén hirdették meg. Rendes szokás volt abban az időben, hogy a nemes levelet ott hirdették ki, a honnan az illető nemességszerző származott, vagy legalább abban a megyében állandó lakos és birtokos volt. Igaz, a nemeslevelet Ung vármegye 1619-ik év augusztus 10-én tartott *nagykaposi* gyűlésen is meghirdették, de ez a kései kihirdetés csak annyit bizonyít, hogy a család Ungba is elágazván, mint ungi birtokosok itt is élni akartak nemesi jogokkal.

A nemességszerző György mag nélkül halt el, de öcscsének, Mihálynak, *Körösy* Ilonától három gyermeke maradt; *István*, *János* és *Judith*. Ezek közül *János* lett a család fentartója, a kinek nemes, nemzeti *Deák* Kata volt a felesége. Ez az új nemes igen nyomatékos módon ismertette el újra nemességét. Ungvár városában Nagyagárdi *Agárdi* Jánostól zálogba vette 600 magyar forinton Ungvár városában levő nemesi curiáját (curiam nobilitarem) és három szabad szőlőt (vineas liberas). Az ilyen szőlő, mint nemesi birtok a dézmától mentes volt. Horváth János nem elégedett meg azzal, hogy erről írást állíttatott ki a leleszi Convent, mint hiteles hely előtt, a mely abban az időben az ily birtokváltozásoknál törvényes forma volt, hanem a királytól is megerősíttette. II. Ferdinánd király erről nagy, függő, pecsétes, kutyabőrös írást adott. Ebben a királyi okiratban a Horváth család szó szerint így van nevezve: »*Joannes Horváth alias Gyöngyösy*« s meg van adva neki a nemes embernek járó egregius, nobilis czím. Hogy Gyöngyösy Horváth János nem ok nélkül szánta el magát e fáradságos és mindenestre költséges dologra, az világos. Csakis úgy lehet a dolgot magyarázni, hogy a Horváth-család inkább a Gyöngyösy néven volt ismeretes, mint-hogy a nemes levélben csak *Horváth* Györgyről és testvéréről, Mihályról volt szó, az új nemes, a ki még csak apja révén élvezte a nemességet, kényelmetlenül érezte magát, talán kellemetlenségei is voltak e miatt, a miből aztán ilyen módon eviczkelt ki. A régi családi okiratokból kiderül, hogy a család ezentúl soha se hívta magát Gyöngyösy-Horváthnak, hanem csak Gyöngyösynek *Radvanczi* vagy *Gatályi* előnévvel. Csak egy kései ivadéka, Gyöngyösy-Horváth Imre volt pesti ügyvéd élt e teljes névvel, a ki 1898-ban mag nélkül halt el.

Ez a János volt nagy atyja költőnknek, atyja pedig a legöregebb fia, szintén *János*. Erre a Jánosra vonatkozólag volt családi irataink között egy adás-vevési szerződés, a mely — fájdalom — elkallódott. Ebből az okiratból tudom, mert tartalmára jól emlékszem, hogy Gyöngyösy János *eperjesi prókátor* volt, s ez okirat szerint Bodrog-Kisfaludon szőlőt vett.

Költőnk atyja tehát ügyvéd volt, s bár Ungváron vagy Radvanczon, Ungvár mellett levő kis községben született, a mit az is bizonyít, hogy atyjai házának nevezi ott lévő két házát, *Eperjesen lakott*, a hol szép emeletes kőháza volt. Csak vénségében költözött vissza Ungvárra, a hol végrendeletet tett 1656. október 31-én. Eperjesen csak prókatori teendői miatt lakott, mert e nagyobb, táblával is bíró városban jobb keresetre tudott szert tenni.

Keresett, hírnevesebb ügyvéd lehetett, mutatja az is, hogy szép vagyonnal rendelkezett. Apjáról valami sokat nem örökölhett, mert még négy testvére volt; *Pál*, *István*, *Ferencz* és *László*. Vagyonkájoknak tehát megkellett oszolni. A mit János a prókátor szerzett, az nagyobbára a saját keresménye volt.

István a költő a prókátor Jánosnak volt a legkisebb fia. Bizonyos, hogy *Radvácson*, e kies fekvésű ungmegyei helységben született, mert atyja, mint már említettük, radvanci s ungvári házait »Istókra« vonatkoztatva atyái háznak mondja, de különben maga a költő magát többször *Radvanci* Gyöngyösy Istvánnak írja, a miből alaposan következtethetünk születés helyére. Abban az időben nem ok nélkül írták a falu vagy város nevét a kisebb nemes urak nevének elé. A költő fia és unokája *Gatályi* előnévvel éltek, mert *Gatályban* születtek, ott laktak. Így írta maga Gyöngyösy Gábor is, a költő dédunokája, a kinek szintén *Gatály* volt a szülőhelye. Nagyapám Gyöngyösy György pedig Agárdinak is írta magát, mert Agárdon született. De van okirati adatunk is arra, hogy Gyöngyösy Istvánt radvanci születésűnek tartjuk. Apja végrendeletében ezt írja: »A törvény szerint is őt illeti az *atyai ház*, minthogy *Istók* a legkisebb.« Úgy hiszem, ezzel el van döntve »Istók« születés helyének kérdése. A tripartitumban is benne van, hogy az apai ház a *legkisebb* fiút illeti.

Minthogy pedig Gyöngyösy János a XVII-ik század harminczas, negyvenes éveiben mint ügyvéd leginkább Eperjesen lakott, az is bizonyos, hogy iskoláit csakis ott végezhette a lutheránusok ez időben igen híres iskolájában. Már itt meg kell jegyezni, hogy a költő születésénél fogva kálvinista volt. Bizonyítja ezt apjának végrendelete, a ki így szól a bevezetésben: »Elsőben is, midőn az Úr-Isten engemet ez világból kiszólít és az én boldog órámat elhozza, lelkemet ajánlom az én üdvözítő Jézus Krisztusnak szentséges kezében, testemet pedig az ő anyjának az földnek, úgy hogy az én rendemhez képest hagyom az én testemet eltemettetni.«

Ez szigorú kálvinista felfogás. A katolikus ember ilyenkor a szentekről, de legalább a szűz Máriáról megszokott emlékezni. Gyöngyösy reformata asszonyt vett feleségül, mert felesége *Baranyay* Ilona, valamint az egész család református volt, református volt legidősebb, *Baranyay* Ilonától született fia, *Gyöngyösy István* is, a ki anyja házában, birtokán, *Gatályban* élt, reformátusok voltak ivadékai is. A költő fiának unokája, *Gábor* is református volt, a ki dédanyja, *Baranyay* Ilona révén Ung-megye *Baranya* falujában levő kis birtokára visszatelepedett. Azt fel sem lehet tenni, hogy ebben az időben kálvinista apja katolikusnak nevelje fiát. Gyöngyösy későbbben, csak első felesége halála után, 1670 körül lett pápistává. Hogy miért lett azzá? Erre könnyű a felelet. Megmagyarázza lépését a kor s a saját körülményei. Labancz főurakat szolgált, a kik erőszakkal vagy a nélkül szívesen térítettek, hiszen Wesselényi Széchi Máriát is »szép móddal« megtérítette. Koháry meg éppenséggel nagy pápista volt. Aztán bekövetkezett az erőszakos térítések ideje és 1670-ben, a rettentő üldözések idején, *Barkóczy István* vendégének, *Kende Gábornak* mondta ezt: »Ne félj bátya, mert bizony nem bánatnak

benneteket, de pápistává kell lennetek!» Majtényi János pedig azt írta feleségének: »Éjjel nappal fogdostatom a generállal a kálvinista és Lutherista, áruló, istenteleneket!«

A különben is alkalmazkodó Gyöngyösy megtette a maga jó voltaért és mint később látni fogjuk Szelepcsényi érsek kedvéért, hogy pápista lett, hiszen a labancz táborban gyanus és gyűlöletes volt a kálvinista ember. De a költő legalább nem tört saját vérei vesztére, mint sok más hitének árulója, a ki így, volt hitfelei kegyetlen üldözésével akart új érdemeket szerezni. Azonfelül műveiben nyoma sincs a felekezeties türelmetlenségnek még katolikus szellemű *Rózsa koszorújában* is inkább a tiszta vallásos buzgóságnak ad hangot.

A költő tehát classikai műveltségének az eperjesi collegiumban vetette meg alapját. Jogtudományát is bizonyosan az apja oldalán itt szerezte. Van erre okiratbeli ha nem is egyenes bizonyág. Azt mondja ugyanis az apja »Istókról« végrendeletében: »ő reá a legkevesebbet költöttem!« A mi bizonyítja, hogy a háznál, tehát Eperjesen nevelődött és a mikor szárnyára eresztette, iparkodott, tudott is a maga emberségéből megélni.

A költőnek legidősebb testvére János volt, a kinek pénzbeli részét apja a végrendelet kelte előtt, tehát még 1656-ik év előtt kiadta, neki is, mint a többi fiának harmad félezer forintot adott, lakó helylyül pedig »az eperjesi kőházat«, de folytatá tovább — »kisebbik fiamat is, Gyöngyösy Istvánt, ki nem rekesztem belőle, azon házban harmadrész övé legyen«. Ez az eperjesi ház, nagy emeletes épület a Winkler soron volt. János az utczára néző emeletét 1008 forintért zálogosította el. Ez is mutatja, hogy abban az időben vagyon ért.

Második, idősebb testvére volt Ferencz. Apja ennek is harmadfél ezer forintot hagyott, lakóhelyül pedig a Jenkei udvart, a Jenkén lévő pusztá helyekkel, az alsó-németi porcióval, s nagyanyjokról Deák Katáról maradt zeleméri szőlőkkel együtt. A költőtől öregebb fiú volt Gyöngyösy László, a ki ekkor külföldi egyetemen volt, s akiről a végrendelező apa megjegyzi, hogy küldött már neki Németországba száz aranyat. Ime ez is közvetett bizonyíték arra, hogy Istók nevelésére külön nem költött, mert bizonyosan azt is megemlítette volna.

Erről a Gyöngyösy Lászlóról már az apja is megjegyzi, hogy »papságra menendő leszen.« Ez is bizonyítja a család református voltát, mert akkoriban csak a protestáns papok tanultak külföldön, katolikus papnövendéknek bizonyosan nem kellett volna 100 aranyat küldeni, a mi abban az időben nagy pénz volt.

Gyöngyösy László különben szép reményekre jogosító író ember is volt. Bod Péter megemlékezik róla, hogy *Trajectumban való lakása alatt* magyarra fordított egy könyvet angliai nyelvből ilyen címmel: »A keresztyén vallásnak fundamentomi együtt való beszélgetés formában adatnak elő. Nyomtatattott Trajectom-

ban 1657-ik esztendőben«. Épen ez időtájon volt kint a végrendelet szerint is külföldön János fia is László, a kinek, a mint a munkáját kiadta, nyoma vész. A nemzetség levél bizonyossága szerint fiatalon, magtalanul halt el. Katholikus papról persze ezt fölösleges lett volna megemlíteni. Egy 1754-ben kelt nemzetség levél szerint volt »Istóknak« még egy bátyja *Pál*, a kiről apja a végrendeletben meg se emlékezik, mert halottnak tartotta. Ugyanis Pál a török ellen vitézkedvén rabságba esett, a hol nyolczadfél esztendeig raboskodott. Ott rabságában ismerkedett meg csiktapolczai *Péter* György leányával, a ki Csikből esett a pogányok rabságába, és őt feleségül vévén, Kassára ment lakni. Három évig tartó ott lakása után Erdélybe, Csik-Tapolczára költözött. Minthogy Kassáról jött, *Kassainak* hívták Erdélyben még gyermekeit Józsefet, Ferenczet, Istvánt is. József azután, hogy a Gyöngyösy nevet visszavívja magának, Szolnok-Doboka megye assessoraitól hiteles iratai megvizsgálása után az egész Gyöngyösy családra vonatkozó bizonyítványt nyert. Ebből látszik, hogy a Gyöngyösy-család Erdélybe is elágazott. De ebből világos az is, hogy a magyarországi Gyöngyösiek a rabságból kiszabadult Pálnak is kénytelenek voltak jussát kiadni, így Istókra is kevesebb jutott, mint a mennyit először apja szánt neki.

E nemzetség levélben költőnk *a harmadik* és nem a legfiatalabb fiúnak van feltüntetve, ez azonban majdnem száz év múlva könnyen menthető tévedés.

De visszatérve a költő *Istókra*, a végrendeletből világosan látszik, hogy apjának igen kedves fia lehetett, mert apja a többiek rovására meg is különbözteti, fiát többször a hivatalos írásban is kedveskedő néven, *Istóknak* szólítja.

»Istóknak pénzbeli részét« írja az apja végrendeletben — magaméval együvé tettem az fekete ládában, magam kezemmel czédulákat irtam az zacskóra, őtet azokban senki meg ne háborgassa, mivel ő reá legkevesebbet költöttem«.

Hát a mit Istók örökölt bizonyosan több lehetett harmadfél ezer forintnál.

»Az *ungvári* és *radvanci* udvar házakat — írja tovább az öreg János — is neki hagyom, úgy mindazonáltal, hogy Gyöngyössy Lászlónak, az atyafiának is része legyen az ungvári házban, de minthogy, ha Isten hazza hozza Gyöngyössy Lászlót, papságra menendő léssen, Istók valamikor maga léssen benne, mint idősebbik bátyját kifizethesse háromszáz forintokat letévén érte. És László is tartozik felvenni, minthogy Istók a legkisebbik s ugyan törvény szerint is őtet illeti az atyai ház. Ezeket az házakat pedig hagyom cum omnibus pertinentiis, az három szabad szőlőkkel, szántóföldekkel és az buza-szöllővel együtt. Az alsó németi, ladányi-pusztáját is hagyom Istóknak, Lászlónak.«

»Az alföldi szőlők oszoljanak három részre: János, László és Istók között, de a jobb rész mindenikben az *legkisebbiké* legyen. Az eperjesi házamban és egyéb házamban levők hasonlóképen

négy részre, equaliter oszóljanak, de a jobb rész az *kisebbiké* legyen.«

Megjegyzi még az öreg János, hogy: »mindezek az jók Isten után mind magam saját örökségem és keresetem!«

Mindebből kitűnik, hogy Gyöngyösy János, nagy vagyonu és nagy tekintélyű ember volt. Vagyonát készpénzben is többre lehet tenni tizezer forintnál, a mi abban az időben igen sok pénz volt, de azonfelül ingóságai, értékes ingatlanai is voltak, pedig gyermekei tisztességes neveltetéséről is gondoskodni tudott.

Ebben az időben, a mikor a végrendelet kelt, a költő épen Ungváron tartózkodott. Bizonyítja ezt a zálogos levél, a mit feleségével Baranyay Ilonával együtt 1656-ik év október 15-ikén kiállított. E zálogos levélben meg van írva: Én Baranyay Ilona, Nemzetes Gyöngyösy István uram házastársa, említett urammal eő kegyelmével együtt adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik és vallom ezen levelemben, hogy bizonyos és elmulthatatlan szükségemtől viseltetvén, adtam azon atyámtól reám maradt Bereghvármegyében kis Dobront lévő Abrakosztó Filics jobbágyomat és ugyanazon kis-dobronyi határon levő Veszki nevű, Halastó-beli részemmel és magános Ligethi nevű erdőbeli jussommal, száz magyar forintokban zálogban, Nemzetes Ragyóczi Zsigmond uramnak és az eő kegyelme feleségének, Huszár Kata asszonynak.

De még sokszor felpanaszolt »*tántorgó öregségében*« is megfordult szülőhelyén az öreg póéta. 1699-ik év június 16-ikán is járt Ungvárott gyermekei ügyes-bajos dolgainak megigazítása végett. *Gyöngyösy Borbála*, Szentimrey Zabó Gáspárné, a ki Baranyában és *Gyöngyösy Éva*, Tarczai Lászlóné, a ki Tárkányban lakott, édes anyjok Baranyai Ilonától rájuk maradt, csertészi hegyen, Ungban levő szőlőrészöket »összesen 80 magyar forintokért átadták ifjú Gyöngyösy Istvánnak, eötcsem és bátyám uramnak«. A miből az látszik, hogy Borbála öregebb volt Istvánnál, mert »eötcsem uramnak« mondja. Ezt a záloglevelet az öreg Gyöngyösy is aláírja: »*Coram me Stephano Gyöngyösy seniore.*«

Jellemző ez akkori idők hitelviszonyaira. A pénz drága volt, ingatlanaiktól se örömet váltak meg őseink. A közép nemességnek különben is a sok osztály és örökösödés folytán több helyütt levő apró jószágrészeiket, mikor pénzre volt szükségök, elzálogosították. Érdekes az öreg Gyöngyösy Jánosnak végrendeleti utasítása is fiaihoz, aki óva inti őket, hogy ha megszorúlnak, ingatlanaikat ne idegeneknek, hanem atyjok fiainak zálogosítsák el, így legalább a család kezén marad a vagyon. Az is érdekes művelődéstörténeti adalék, hogy Gyöngyösy két leánya írni nem tudott, csak kezök keresztvonásával és pecsétjükkel erősítették meg a zálogos levelet. Abban az időben még a nemes leányokat is legfeljebb olvasni tanították.

A költő *legidősebb* fia, *István*, mint említettük, anyai örökségében, Gatályban lakott, a mely Zemplén megyében, öt mért-

földnyire van Ungvártól. Gyöngyösy István ekkor már az »*idősbik*« maga és fia szintén *István*, valamint *Gyöngyösy Péter* nevében Ungvár megye 1732-ik évi márczius 5-ikén Nagy-Kaposon tartott gyűlésen a nemesek lajstromának felülvizsgálása alkalmával igazolta a Rudolf királytól kiadott nemeslevéllel nemes állapotjokat. Ez időben, mint az 1754-ben kiadott nemzetséglevél bizonyítja, Ungban nem laktak Gyöngyösyek. *Sényőben*, Szabolcs vármegyében lakott Gyöngyösy Ferencz. *Berczelen*, szintén Szabolcs vármegyében, laktak Gyöngyösy István és László. *Kassán* laktak Gyöngyösy István és János. A költő fiát ugyanez a nemzetséglevél már mint holtat említi, de mint megjegyzi, fia *István*, akkor is Gatályban lakott. A mint láttuk, Erdélybe is elágazott a család, de laktak Nógrádban és Sopronban is. Idősbik Gyöngyösy Istvánnak *Bégányi* Borbála volt a felesége. Családi irataink több ízben megemlékeznek róla. Baranya községben levő anyjától, Baranyai Ilonától öröklött réjtjét 1738-ban Gadeczky János ungvári harminczadosnak zálogosította el, ezt a rétet vér szerinti rokona, *Baranyi* Mihály, tőle mint családi földét kiváltotta és István ezután a baranyai határban levő anyai egyéb örökségét, a szántóföldeket is neki zálogba adta. E zálogos levélben megvan az öreg István reszkető kezű aláírása mellett pecsétje is, a mely teljesen azonos a Rudolf-féle *nemeslevél címerével*.

Mint könnyen költő és mindent elzálogosító ember, ez a Gyöngyösy István is eleget küzködött életében, a sok gondot örökölte tőle legidősebbik sok gyermekkel megáldott fia, szintén *István*, a ki kétszer nősült. Először nemes *Molnár Máriát* vette el feleségül; másodsor *Póli Deborát*. Az előbbitől volt 6 gyermeke, köztök három leány; Póli Deborától született négy gyermeke, egy köztök leány. Ez, 1780-iki osztálylevél szerint 40—50 vécás föld egy-egy jobbágygal részházhelylyel jutott egyenként a gyerekeknek. Így megoszolván vagyontájkok, a legidősebbik fiú, Gábor, a ki magát *Gatályi Gyöngyösy Gábornak* írta, Baranyába, Ung megyébe visszajött, hogy itt édes atyjától s nagyatyjától elzálogosított rétjeit, földjeit, fundusait kezébe vegye. Csakhogy itt jöttmentnek tekintették a törzsökös nemesek, s tőlök sokat kellett szenvednie. *Thuránszky János* 6 napig nemes létere lánczon tartotta, sőt szörnyűség még ki is mondani, kemenczét is fűtetett vele. Épen így üldözték *Krasznay* Antal és *Torday* Gáspár uraimék is; pedig hát ő Gyöngyösy István és Baranyay Ilona jussán birt földet, fundust Baranyában. De szívós ember volt a Gábor, elvevén *Gulácsy* Erzsébetet feleségül, jómódu földbirtokos lett Baranyában, fiait tisztességgel felneveltette. Nagyatyám, *György* Gábor *legidősebbik* fia ügyvéd és táblabíró volt, 1855-ben halt meg. Ez a György, a mellett, hogy agárdinak is írta magát, mivel az anyai háznál Agárdon született, egy 1830-ban Holló-Lomniczon kelt latin nyugtatványa szerint »*Georgius Gyöngyösy de Gatálynak*« is nevezte magát.

Nagyatyám, sőt még atyám László, Györgynek *legidősebb* fia, az ügyvéd is, *Gatályi Gyöngyösy János* magva szakadtával örökölték egyes részbirtokokat Gatályban és a szomszéd községekben. Gyermekkoromban édes apámmal ilyen gatályi örökség kereső úton én is vele jártam.

Gábor öcsceinek, *Dánielnek, Lászlónak, Józsefnek, Sámuelnek* maradékai ma is élnek *Gatályban, Kohányban, Gálszécsen*, a kik mind reformátusok s kisebb földbirtokosok. Mint curiosumot megemlítem, hogy Pálmay Ilka, a híres operetténekesnő, leányágon szintén e családból származik, a mennyiben György öcsce, Mihály leányának, Gyöngyösy Ilonának és Petrás Imre mérnöknek leánya.

A költő a maga nevét ingadozva Gyöngyössi majd Gyöngyösinek írja, de a hivatalos irásokon mindég Gyöngyössinek írja magát. A mint a nemeslevélből, látszik neve helyesen írva Gyöngyösy István, vagyis teljes családi nevén: *Gyöngyösy-Horváth István*, noha ivadékaik mindég *Gyöngyösynek* írták nevüket. Azt hiszem, az a sokszor feltett kérdés, hogy a sok Gyöngyösy-család közül melyikből származott a költő, az elmondott adatokkal teljesen tisztázva van.

GYÖNGYÖSY IFJÚSÁGA.

(Házassága. Ügyvédkedése. Seregbíró. Hogy kerül a murányi udvarba?

A »Murányi Vénus«.)

Gyöngyösy 1652-ben már házas volt, ezt okirattal igazolni lehet; mert felesége, Baranyay Ilona, ekkor az apjával kötött osztálylevelen mint felesége van említve. Gyöngyösy korán nősült, talán épen a fent említett esztendőben, de sokkal hamarabb semmi esetre se, mert még házassága évében is nem sokkal lehetett túl a törvényes 24 éves koron. Tudjuk atyjának 1656-ban kelt végrendeletéből, hogy a legkisebb fiú volt, pedig utána következő bátyja László még ez évben, sőt a következő évben is a külföldi egyetemeket járta. Ha bátyját 30 évesnek mondjuk is, István még 1652-ben házassága évében se lehetett több huszonöt évesnél.

Mint nagy reményekre jogosított, tehetséges fiatal ember azonban előkelőbb református, nemesi családból kapott leányt, a kit gyermekkorában ismert, hisz szülőhelye, *Radvancz* falu, Ungvár szomszédságában csak egy hajtás volt Baranyától, a hol apósa lakott. Ilona az apja és anyja révén előkelő nemesi családokkal volt rokonságban. A költő feleségének anyja *Ördög* Ilona, özvegy *Csuda* Györgyné volt, mikor apja elvette. Gyöngyösy így *Szepessy* Pállal, a híres kurucz vezérrel, s *Mérai-Horváthékkal* került sógorságba, de vele rögtön Borsodban, Berentén, Gömörben, Csetneken is birtokos lett, a mihez még egyéb részbirtokok is járultak. Apósa 1663-ban bekövetkezett halála után a gömöri Keczelyen, Dobsinán,

Fekete-Lehotán és a mint láttuk, a beregmegyei Nagy-Dobronyban is örökölt. Ezek a szétszórt birtokok azonban valami sokat nem jövedelmezhetek Gyöngyösnek, egyéb jövedelmek után is kellelt látni. Gyöngyösy maga említi, hogy kora fiatalságában Mars szolgálja volt. Igaz is, hogy korán ösmeretséget kötött Koháry Istvánnal, a füleki kapitánynyal. Udvarában talán *nemes inas* a mostani nyelven apród is volt. A vitézkedésre valami sok alkalma nem is lehetett, mert a linczi béke után 1657-ig, Rákóczi György romlásáig nem háboruskodtak Magyarországon. De persze a portyázások sohasem szüneteltek a végvárak, így Fülek körül se. Ezekből bizonyosan ki nem húzhatta magát. Gyöngyösnek azonban nem a kard, hanem a toll volt a fegyvere. A mit kartársai nagyra becsülték, ahhoz már fiatal korában kitűnően értett; az akkor folyó curialis latin stlushoz; apja oldalánál derekas törvény gyakorlatot szerezve mint »*prókátornak*« hire napról-napra emelkedik. A mellett ékesen szóló, kellemes, vidám ember volt, alkalmazkodó viseletével meg tudta nyerni a főrendű embereket, egész életében sok főúr volt pártfogója, a körülmények szerint nagyra is becsülték, tehetőségét, esztét.

Abban az időben négy, választott, fizetéses szolgabírójok volt a megyéknek, a kik a magokhoz vett fizetéstelen esküdekkel (*Tabulae judicariae Assessor*) végezték az ügyeket és a peres dolgokban a törvényes bizonyosságot (*legale testimonium*) alkották. Az esküdteket a megyék korlátlan számban választották, hogy a szolgabíró vagy alispán mennél könnyebben juthasson hozzá. Hivatalos eljárások alkalmával az esküdtek napidíjakat kaptak. Gyöngyösy már 1652-ben Nógrádmegye, a rá következő esztendőben, Gömör-, Abauj- sőt Pestvármegye esküdtje is, volt. Így ha nem csordult, csöppent egy kis jövedelem. Hogy már 1653-ban, de bizonyosan előbb is rendszeres ügyvédekést folytatott Nógrádban, azt oklevéllel is igazolni lehet. Ez évben *Galambos Zsófit* képviselte a pinczi zálogos perben, de sok egyéb peres ügyéről is van szó, a nógrádmegyei jegyzőkönyvekben.

Szokása volt Gyöngyösnek, hogy mindig valamelyik főúr oltalmába adta magát. Ekkor idősebb Koháry István volt a pártfogója, a ki ott főkapitány volt. Az ő pártfogásából lett 1658-ban seregbíró is, itt ismerkedett meg közelebről Wesselényivel, a ki egy időben kapitány is volt Füleken. Ez ismeretsége döntő volt élete folyására. Mint seregbíró már állandó fizetést kapott. A seregbíró századosi rangban állott, az egykorú adatok szerint, mint ilyennek két-három lótartásra joga volt. Persze a királyi kasszából nem valami pontosan, sokszor sehogyse fizették a vitézről rendet. Gyöngyösy is keservesen panszkodik a főkapitány Kohárynak: »immár arra jutottam, hogy egy cselédemet sem sustentálhatom«.

Pedig a végeken a szolgálat szinte emberfeletti fáradozomakkal járt. Az udvar a zsitvatoroki béke óta csak azon fáradozott, hogy a szultánnal a békességet mindenáron fentartsa. E célját el is érte,

csak hogy Magyarország teljes romlásával. Mert Magyarországról a török azt állította, hogy neki csak a »bécsi császárral« van békesége, de a magyarral nincsen, azért oka sincs rá, hogy a királyi területen élő magyarokat kimélje. A portyázások, beütések a királyi területre napirenden voltak. Az egykorúak évenként tízezerre becsülik azok számát, a kiket a királyi területről a török rabságra hurczolt. Az udvar azonban evvel nem törődött, sőt önvédelmőkben is akadályozta a magyarokat, hogy a töröknek a háborúra okot ne adjon. Hogy a maga békéjét megvásárolja, szabad kezet engedett a töröknek az országban. A királyi terület a legszomorúbb állapotban szinylődött, az emberveszteség nyomában járt a vagyoni pusztulás, a nagy szegénység. Magyarország akkor csak arra való volt, hogy Ausztriáról elhárítsa a török támadást. Tartomány volt, a melynek érdekeivel senki se törődött, de pusztítani egyformán pusztította a német és a török.

Természetes, hogy bár örökösen jöttek a parancsok a végekhez, hogy a törököt ingerelni nem szabad, a kemény magyart ebben a tekintetben nem lehetett zabolázní. A végbeli vitézek, a hol csak tehették, súlyos csapásokat mértek az ellenségre. Maga Gyöngyösy a saját tapasztalásából szemléletes képet rajzol »a vitézlő rend« igazán vérrel izzadó fáradságáról, a kik körömszakasztó küzködésök után, hosszú rendre fűzött rabokkal, sűrű lövések alatt az eleikben tóduló népnek örvendezése között, dicsőségesen beérkezvén, végházában a rabokat sereggel állatá, a test nélkül való fejet zsákokkal hordotta, halmokat töltött a nyert portékából, azután vezérok szeme eleiben tették, az utcák örvendetes hangzással telnek vala azoknak kótyavetyés vásárán.

Igy ír maga a költő a végek életéről, a miben maga is annyi éven keresztül részt vett. Nem egyszer látta, hogy »skarlátszín« festi a füleki zöld pázsitot, a buzakévék helyett török testeket látott keresztetekbe oda rakatni. A mindennapi leshányásban is elég része volt, mikor a törököt megtámadva ezt lováról veszik le, annak fejét veszik, ezt rabbá kötözik, amott meg téregetik őket össze, kinek kopját vernek a hátában, kinek pedig puskalövés esik a mellébe.

Ime a seregbíró, a ki e törődéssel telt életben szintén részt vesz, kurta pihenő óráiban a nyomorúságos szegénységben is a klasszikus költészet gyönyörűségeiben keres pihenést, s benne találja igazi örömét. Különösen Ovidius, a szerelem édes szavú költője volt reá nagy hatással. Folyton idéz belőle, szintén könyv nélkül tudja. Gyöngyösy részletesen kivitt hasonlataiban alig találkozik olyan, a mire Ovidius képeiből imitt-amott legalább egy fény sugar ne esnék. Csak hogy e hasonlatai nemcsak Ovidius hatásának bélyegét viselik magokon. Merített ő bőven a magyar nyelvkincsből, a virágénekek ragyogó, érzékies képeiből is. Ennek a két hatásnak eredménye az ő szemléltető, ékes képekben szinte bujálkodó előadása, de ennek a hatásnak tulajdonítható az a tudakossága is, hogy helyenként

szinte eláraszt mythologiai példákkal, a melyeket unos-untalan elő vesz.

Hogy már előbb is folyton foglalkozott költői próbálgatódzás-sal, az kétséget nem szenvedhet. A »*Murányi Vénusban*« mint kész nyelvművész jelenik meg. Ezt a művészetet pedig egyszerre egy csapással nem szerezhette meg. Gyakorlás teszi a mestert. A Gyöngyösyek forró, egyik vagy másik irányban kitörő heves vére izzott az ő ereiben is. Hogy érzékies természet volt, az élete gyér adataiból is kiviláglik, épen azért vonzódott Ovidiushoz, ez érzéki költőhöz. Maga mondja vezekléssel vallásos költeményében a »*Rózsa-koszorúban*«, hogy az »*ifjú elme bolondsága volt, hogy ott járt Cyprusban, Cytheronban*«, a hová többé vissza térni nem akar. De bizony vissza tért, a vér nem tagadhatja meg magát. Még késő öregségében is megénekelte »*Chariklia*« szerelmét, a mint egész életében a szerelem poétája volt, s épen Charikliában is idéz latin klasszikusokból való fordításából.

Mert mi mint nyelvi, mint belső okokból *Páris, Helena, Penelope*, heroidjainak Ovidiusból tett fordításait is Gyöngyösyének valljuk. Mert most már bizonyos, hogy e költemények Gyöngyösy idejéből valók. Más pedig ebben az időben így nem tudott verselni. Minden jel arra mutat, hogy a poéta egész tövises életén keresztül, mind ifjúságában, mind a »munkát gyengén győző öregségében« folyton dolgozott a maga kedvéért, lelki gyönyörűségéből. Munkáinak csak igen kis része az, a mi nyomtatásban megjelent az akkori gyér Maecenasok kedvezéséből, pedig ő maga ugyancsak járt a kedvökben. Mint Andrássy Miklós és Péterrel való viszonyából kitünik, még anyagi áldozatokra is kész volt, hogy kegyelmöket megnyerhesse.

Ovidius heroidjának fordítását bizonyosan ez időben, talán épen füleki tartózkodása idején írhatta. E fordítások persze nem közelítik meg az eredeti választékosságát, de meg se közelíthetik. Ovidius kifejtett, kész költői nyelven írt, Gyöngyösy csak épen belé kezdett a maga költői nyelve megalakításába. Azonban így is derekas munkát végzett e verseiben is, messze túlhaladva velők kortársait.

Így él, seregbiróskodik, ügyvédeskedik és versel a maga gyönyörűségére. Még 1663-ban is seregbiró volt. Ez évben kelt Thaly Kálmántól kiadott Koháry Istvánhoz intézett levele bizonyítja, hogy még akkor is hivatalában volt Füleken.

De füleki tartózkodásának utolsó éveit már nagyobb költői vállalkozásban teltek el. Hozzá fogott *Marssal társalkodó Murányi Vénusához*, míg végbe vihette, sok időbe telt. Maga írja, hogy a végvári élet alkalmatlan helyein, nagyobbrészt uton, sok értetlen csöcselék kiáltásával, zajgó szállásokon írta, s addig toldozgatta, hogy sokára mégis ujonnan felvett pennájával dolgán végig ballaghatott. Wesselényi maga mondta el neki híres kalandját, regényes második házasságának történetét. Gyöngyösy kapott rajta, versben

dolgozta fel. A »Murányi Vénus« megjelenése előtt több évvel Wesselényi épen úgy elmondta Jean de Laboreurnek Pozsonyban, a ki két évvel utóbb 1647-ben Párisban, a találkozás után megjelent útleírásában egy külön fejezetet szentel a szerelemnek és várhódításnak és ezt a század legemlékezetre méltóbb eseményének mondja. Ez esemény, a mi a dolog magvát illeti, a mint Laboreur is elmondja, teljesen összevág a Gyöngyösy munkája történetével. A forrás tehát egy: Wesselényi elbeszélése. Wesselényi, ebből is látszik, hiú, kevély volt a kettős diadalára, s bizonyosan figyelemmel, örömmel kísérte mindvégig Gyöngyösy vállalkozását, nem kisebb örömmel vette ezt Széchi Mária is, a ki gyönyörködött a magyar versekben s maga is megpróbálkozott a versírással.

Mikor a poéta művével elkészült, egyszerre két nagy eredményt ért el. Az 1664-ik esztendő nevezetes kelet mind a költő, mind a magyar irodalom történetében. Wesselényi bőkezűségéből ekkor jelenik meg Kassán a könyv annak nevével, a ki közel másfél századig korlátlanul uralkodott a magyar költészetben, a ki a költészetünk újabb fellendülésének eszköze volt, mert egy egész iskola, a népies, őt vallotta mesterének, egyedül őt tartotta követésre méltó mintaképének. De hatása azontúl is terjedt. Csokonai tőle fogott tüzet, hatása művein, mind versein, mind nyelvében nyomról-nyomra kimutatható. Érzékies, szemléltető előadása, Gyöngyösy módja, nemcsak Csokonai, de egész lyrai műköltészetünk az ő csapásán indul, mikor ragyogó merészebb szárnyállást vett nyelvében és hasonlataiban s kecses behizelgő dallamosságában. A magyar Sándor-verset Arany is tőle tanulja meg írni, a kit gyermekkorában az akkori közönséggel együtt bámul és lelkesedik rajta, hogy a magyar epikai versformát később még nagyobb művészettel megteremtse. De döntő volt ez az év Gyöngyösy életére nézve is. A füleki seregbíróaságból bejutott az udvarba, a nádorhoz, bizonyosan egyéni szeretetreméltósága, tudománya révén is, de az is bizonyos, hogy költői tehetsége is emelte oda. Csak ekkor lett a nádor komornyikja, titkárja, mert Széchi Mária maga írja róla, hogy urát »egy néhány esztendeig szolgálta«. Ez az »egy néhány esztendő« csak *négy* volt, mert a nádor már 1667-ben meghalt. Erre a szolgálatra pedig neki és családjának is nagy szüksége volt. Mert soha, mióta Magyarország, oly nagy nyomorúság nem ereszkedett le a hazára, mint ebben az időben. Közvetlenül a vasvári béke előtt és utána nemcsak a vitézlő rend koldul a végvárakban, de az ország is a legnagyobb nyomorúságon s megpróbáltatáson megy keresztül. Az egykori írásokban épen a füleki őrésgről olvassuk, hogy semmi fizetésök. Kilencz évtől kezdve *egyszer* fizették őket. Ruhátalan, éhel van a »vitézlő rend«, írja a krónikás. »Éhel haló a hajdú, tarisznyájába kér kenyeret háza népe táplálására, de nem kap, mivel a vármegeye végezte »ha császár fizetésén való szolgál, van fizetése, éljen azzal«. A vár maga is nyomorult állapotban van, bástyái, falai dűledeznek. Így aztán a végbeliek éhes hada természetesen a szegénységre

vetette magát. Messze földön elpusztult a királyi területről a lakosság, szántani, vetni se akartak már, mivel semmi megmaradását nem látták. Vetésöket, marhájokat elvették, erőszakoskodtak lelkiismeretökön, tüzzel-vassal térítgették őket. Ezt még keservesebben vették, mint a végbeliek és a törökök pusztítását, a nép szökött az erdélyi területre vagy a török hódoltságra. Gyöngyösy állapota is csak olyan volt mint a többi végbelieké. Igaz, a rettenetesebb pusztulás csak ezután következett. Az ország tragédiájának az *udvarban* szemlélője volt, mert bujdosók isszonyú kora, kegyetlen üldöztetések csak azután következtek be, de őt azonban mindennek csak a szele érintette. Szerencsésen ezt is meglábolta. Ott járt a véres küzdelmek színhelyén, a hol az ember élete alig számított többet egy leütött almánál. Fel se lehet tenni, hogy a Wesselényi-féle összeesküvés titkaiba, a nádor és a nádorné e kedves embere be ne lett volna avatva, a tűz körül járt, de magát meg nem égette. Megmenekült s még egynehány könyvével előbbre vihette a magyar költészet ügyét s kései öregségében halt meg.

Bár ifjúkori próbálkozásai is kéziratban forogtak a várak urai és hölgyei kezén, de a nagy közönség előtt »*Murányi Vénus*«-szával mutatta be magát, költői ereje teljes fényében s összes gyengéivel is. E tulajdonságai, mind a hibák, mind erényei mindvégig megmaradtak.

Ha maga nem mondaná, látjuk, hogy Tinódi módján indult el a tárgy választásában. Egykorú eseményt »*ujságot*« énekelt meg, a miről ifjú, öreg ember nagy álmélkodással beszélt, a mibe a számításon kívül a szerelem is belejátszott és rózsafelhővel szegte körül a történetet, s mindenkinek megragadta lelkét, képzeletét. Már maga a tárgy olyan volt, a mely általános figyelmet keltett. Hát még mikor olvasásába kezdtek. A rythmus bája, könnyedsége, ékes nyelve az akkori krónikás döcögések közepette mennyire elragadhatott mindenkit. A latin iskolán nevelkedett ember megtalálta benne a mythológiát temérdek vonatkozásaival, folyó, szép magyar versekben. Helybenhagyólag bólinthatott fejével: Ez bizony tudós poéta! De nem siklott el merész hasonlatain, fényes leírásain a szerelem bűvös-bájos hangján lett különb-különb édes szavú áradozásán se. Még ha megmegcsóválták is rá fejüket, jól esett rajta elmerengniök. Az asszonyokat meg épen ez ragadta el. Verse cseng-bong; elbájolta őket rögtön a szerelem édes reménykedése, bújja, bánata, örömeinek tüzes lángoló festése.

Gyöngyösy időrendben mondja el az eseményt. Jellemrajzolásról, bonyolításról, fokozatos kifejlődésről szó sem lehet Murányi Vénusában. Az istenek, Mars és Vénus belételegyednek ugyan Wesselényi és Széchi Mária dolgába, de aztán ott hagyja őket Gyöngyösy. Mária és Ferencz a magok ügyességével szerzik meg a várat, de azért a költő, bár nem oda illő dolgot művelt, itt is nyertes marad, mert gyönyörűen írja le Cupidónak háza tájékát, azt is, a melyikben a boldog szerelmesek, azt is, a hol a boldogtalanok

laknak. A második részben a hajnal szemléletes leírásával kezdi. Bőségesen elmélkedik arról, hogy a szem a szerelem kalauza, s a szerelem az isten végzése. Csupa reflexió, a mit Gyöngyös gyakran megcselekszik, mintha keresné rá az alkalmat. De olyan reflexió, hogy telistele van képpel, csupa érzékítés. A halvány gondolat tetet, kellemes köntöst ölt kalamusa nyomán, a mit később Csokonai is oly kitűnően megtanult tőle. Épen olyan reflexiókkal kíséri Wesselényi kétségeit, hogy kezdjen szerelmi dolgához, a bizalom veszedelmes lehetőségéről, az emberek álnokságáról, míg végre elhatározá magát, felugrik ágyából és írni kezd, a mit Gyöngyös így ad elő:

A mint fekszik vala, egykor emelkedik,
 Ugy tetszik: szívében mintegy könnyebbedik,
 Kevésé könyökre dőle, gondolkodik,
 Pennát fogván, aztán írni ereszkedik.
 A mennyit ír, annyit óhajt bús szívében,
 Pennája hol megáll, hol jár a kezében,
 Eltörli azt, a mit kezdett volt elsőben,
 Mást ír, az sem tetszik. Sokat szakaszt félben.

Írt egy gyönyörű heroidot szerelméről, gyöngéden figyelmezteti Máriát »özvegyül élsz te is, mint gyászoló gerlicze« és így szól érzelmes megindulással: »Irigylem levelem, szerencsésbb magamnál, Hol én nem lehetek, van ő asszonyomnál. A kiért csak buzgok — s forgok nagy lángomnál. Így ki visel nagyobb tüzet én nálamnál!« Vagy nem olvasták-e az ellágyuló érzések közt a szerelmesek a rá következő feckedalt, a mikor (nem mondom csak Wesselényi, mert ez általánosságban mindenkire tartozhatik, a ki szerelmes volt valaha életében) így énekel:

Hálóháza körül továbbá lest hánynék
 Alkamatosságot az időtől várnék
 Fecske lévén, addig házában is járnék
 Míg egy néhány szálát hajában találnék.
 Azzal puhitanám özvegy, kis fészketem,
 Nyugtatnám is rajta kedvesen testemet,
 Viradtát senr várnám, felvetném szememet,
 Hajnallal kezdeném ékes énekemet.

Vagy gyönyörű leírása Széchi Máriának, a ki a várakozó Wesselényi elébe siet:

Mely, mint mikor Titán feljő napkeletről,
 A homályt elúzi minden szegeletről,
 Úgy ereszkedik le a köves hegyekről,
 Vélnéd, hogy az szép nap lejött az egekről;

Ez adja Muráynak minden ékességét,
Mint az tündöklő nap eget fényességét,
Ki jövén belőle, hatta setétségét,
Magával hordozza ragyogó szépségét.
Hová fordul a nap, ott van ékessége,
A honnét elmegyén, lesz éj sötétsége.
Lejött a murányi napnak delisége,
Fényesül az erdő árnyékos zöldsége.

Wesselényi igazi és szép dalokban éneklí meg ezután Széchi Máriát, az egyik ime itt következik, a másik a 93. és 95-ik strófa. Toldi 1864-iki kiadása szerint egyik szebb a másiknál.

Boldog az az óra, melyben láthattalak!
Sok óhajtásimra ide várhattalak,
Ismeretlen szolgád kézen foghattalak,
Özvegy palástomon megszállíhattalak.
Ezelőtt bús szívem hervadni indula,
Titkos óhajtással gyakorta jajdula,
De, mihelyt láttalak, csuda mint ujula,
Minden akkori búm öröme fordula.

Vagy hogy újra a költemény elejére térjünk, mily erővel nyilatkozik a költő hazaszeretete e megrázó sorokban. (Előljáró beszéd Toldi-féle kiadás, 28., 29., 30 ik versszaka folytatva az első rész bevezetésében.)

Veszni tért kis hazánk! forgasz mely sok kockán,
Hányfelé vetett már a szerencse sarkán!
Hol egy ellenségnek, hol másnak vagy markán,
Régi szép épséged, mely miatt áll csonkán.
Miképen sirassam ily romlottságodat!
Mivel könnyebbítsem nagy fáradságodat?
Melylyel építhetném romlott országodat!
Miként vigasztalnám szomorúságodat?
Midőn megszemlélvén sok romlott bástyáját
Szegény országomnak s megtompult szablyáját,
Szélvész közt habozó, bujdosó bárkáját,
Sóhajtással mondom keserves nótáját!

Ezek a szemelvények ma is gyönyörködtetnek, megindítanak. Mennyire hathatott és hatott korára, mikor az a kecses, bájos beszéd, ez az igazi lyrai hév, ez a szebbnél szebb hasonlatokkal ékes beszéd, a mely csak úgy árad, ömlik kalamusából, a közönség elé került? Persze ezt a nagy érdemét ma már elhalaványította az idő, de teljesen még ma se menekszik meg olvasója a költő varázsa alól ámbár hasonlatai, képei ma már közkinccsé váltak s elveszítették, az ujság ingerét. Hogy mily lelkesedést tudott maga iránt kelteni

készletök van belőlök minden alkalomra. Gyöngyösy se fukarkodik velök. E példákat, e reflexiókat Gyöngyösy szép köntösbe öltözteti, de persze így jellemezni nem lehet. Azonban ne keressünk többet Gyöngyösynél, mint a mennyit adott s adni akart. Korának gyermeke volt, igaz tisztelettel hivatkozik *Tinódira*, a kinek nyomdokain kívánt haladni. A valóságot énekelte meg, mint ő, csak hogy *megszinelte* a történetet »a poézist is követve«. Így nyilatkozik maga is műveiről. De ennél mégis többet tett. Megteremtette a magyar Sándor-verset, annyi művészettel, hogy ma is tanulni lehet tőle. Képei, leírásai ma is a költőiség varázsával hatnak merész, eredeti, ragyogó hasonlataival lyrai költészetünket is megtermékenyítette. Ebben a tekintetben Petőfi méltó elődjének mondhatjuk. Csakugyan, ha elbeszélő költeményeit, akár a *Murányi Vénust*, akár a többieket izról-izre szétszedjük a történet mellett, sokszor avval semmi összefüggésben, ott találjuk a hideg mythologiai példákat, a költői köntösbe öltöztetett reflexiókat, a színes leírásokat, sok megkezdett vagy bevégzett lyrai költeményt, személyei helyzetének, hangulatának költői festését. A XVII-ik század két epikusa, *Gyöngyösy*, *Zrinyi*, igazan sajátos ellenétet képez. Zrinyi a lángesz erejével, mintha nagy faragatlan kövekből állította volna zordonul felséges, erős szerkezetű nagy alkotmányát, de a mihez oly szakadékos úton, a nyelv és verselések éles kövein kell eljutni, hogy a vele való foglalkozás, terhes gyönyörűségeivel mai napig is kevesen birkóznak meg. Gyöngyösy virágos völgyön visz bennünket szerény kis házához, de útja kellemes, bájos, nem csoda, hogy sokan tértek és térnek belé. Verselésével, nyelvével, leírásaival, ragyogó képeivel megtermékenyítette mind lyrai, mind epikai költészetünket. Hosszú másfél százados népszerűségére méltóképen rászolgált.

A MURÁNYI UDVARBAN.

(A murányi udvar és lakosai. Válságos idők. Széchi Mária romlása. A költő baja. Cupidó és Rózsakoszorú.)

A híres, regényes Murányba jutott Gyöngyösy. A vár hírét maga is emelte kellemes költeményében. Széchi Mária kalandos története után az egész ország figyelve Murány felé fordult. A nagyszerű, regényes vidéken levő fényes urilakhoz egyébképen már régóta zordon, véres, kalandos emlékek fűződtek. *Bacsó* Mátyást, a rablóvezért, a hóhér-bástyán végezték ki, a honnan — Gyöngyösy írása szerint — később is a mélységbe vetették a pallos-joggal bíró uradalomban a gonosztevőket. De egyébképen is zajos, mozgalmas élet folyt e sasfészekben, mint a legtöbb magyarországi várbán. Murány ugyan igen magas helyen levő erősség volt, de mint magán birtok, nagyobb fontosságra nem is emelkedett, távol is volt a hadak útjától, de azért a marczona katonák járás-kelése, tábori zaja mindennapos volt ottan.

Maga a vár egész kis város volt a magas hegytetőn, a hova Gyöngyösy szerint a madár is fáradva száll. Vagy hat holdnyi földön terült el, több nagyúri lakással, raktárakkal, puskaportoronyyal, sok bástyával, szép kerttel, börtönökkel, szóval mindennel bőven ellátva, a mi az akkori főúri udvartartáshoz szükséges volt.

De nemcsak a vár hatalmas külseje, hanem lakosai is állandóan foglalkoztatták az ország közvéleményét. Királyi udvartartás nem volt Magyarországon, vagy a mi kis időre volt is Pozsonyban, az se volt magyar. Erdély szerencsésebb ebben a tekintetben; ott nemzeti fejedelmek uralkodtak. Nálunk egyes nagyobb tekintélyű főuraknak kellett ezt a nagy hiányt a nemzet társadalmi életében pótolni. Wesselényinek és Széchi Máriának tekintélyök, érdekes személyiségök, a férj előkelő állása, mulatozó természetök egész Magyarországon híressé tették udvarokat. Általában minden főúri házhoz, de Wesselényiekhez különösen tödült a nemes ifjuság. Udvarának meg volt az a csalogató ereje is, hogy Wesselényi pályáján gyorsan emelkedett, a füleki várkapitányból felső-magyarországi generális, majd az ország nádora lett. Boldognak érezte magát, a ki oda juthatott. Az akkori írások ugyan valami vonzó képet nem festenek az udvari »nemes inasok« életéről. Csak elbizzák magokat — írják rólok, — süvegöket bal fülökre csapják, üstököket fodorítják, egyebet nem tesznek, mint ostábláznak, kugliznak, uroknak hízelegnek, hazudoznak. Ha pedig az úr nem látja, a lányokkal ihognak-vihognak, korcsmáznak, semmi hasznos dolgot nem tanulnak.

De hát e tábori életben valami kellemesebb, előkelőbb hang nem is fejlődhetett ki, annak az életnek megfelelt ez a gyakorlati nevelés, a hol a fiatalság mégis ismereteket szerzett közpályájához, a fegyverforgatást is derekasan megtanulta e környezetben. Mert a főúr ódon várában volt kénytelen lakni, útra se indulhatott nagyobb kíséret nélkül a török portyázása és a kóborló hajdúk miatt. Wesselényiek már természetöknél fogva hajlottak a pazar, fényűző életmódra, a miről különben is azt tartották, hogy állásokból a kifolyó kötelesség. Bár örökösen pénz-zavarral küzdöttek, a fény, pompa nem szünetelt nálók, s a kor szokása szerint a nagy lakomák egymást érték, a melyek különösen az étel és ital pazar bősége által tűntek ki. A mi őseink, mikor a török és német rablástól módjokban volt, rengeteg ételt és italt fogyasztottak el. A nádori asztalnál egy pár napi lakoma alatt tömérdek tokaji aszún kívül 86 akó közönséges »magyarbéli« bor fogyott el. És ebbe a nagy mennyiségbe nincs beletudva az, a mit a cselédség elfogyasztott. Maga Wesselényi is nagy mulató ember, fáradságos életmódja, tobzódása, de mértéktelen italozása is pusztította életerejét. Az udvarban muzsikások is voltak, a kik »vonták« a magyar és idegen nótákat. A nádorné is szerette a zenét. Maga is tamburázott vendégei mulattatására.

Magok is mulattak, de udvari rendeletekben is kiadták, hogy alattvalóiknak a tisztességes játék, mulatozás szabados. »Csak a lopást büntették *halállal*«, a paráznaságot *bottal, kiűzéssel üldözték*. A nádor magát is megbüntettette, tizenkét magyar forinttal, ha káromkodott, s ezt — mint írja — »igen severe kell megtartani.«

Ilyen udvarba került Gyöngyösy mint komornyik, ma titkárnak mondanók, valamint maga a nádor is »*Ő Felsége komornyikja*« volt. Valami pontosan körülírt teendői alig lehettek, de alkalom és mód szerint szolgált urának. Nagyobb fizetést is bajosan kapott. Mert az akkori főurak ajándékokon felül nemes apródaiknak se adtak egyebet. De volt asztala, lakása, valami kommcenzió is kijárt természetben, s azonfelül innen folytathatta ügyvédi teendőit is, mindenképen javára szolgált, hogy a nádori udvarban élt. Itt módja és alkalmá volt az ország legelőkelőbb főuraival is megismerkedni. Lippai György egri érsek, Pálffy Tamás, Szelepcsényi György püspökök, Pálffy, Eszterházy, Erdődy, Homonnay, Csákyak, Koháry István, Andrásy Miklós mind barátjai voltak Wesselényinek, s nem egyszer megfordultak a várban.

Maga Wesselényi, bár nem lángész, de ügyes, élelmes ember volt, s egyike e kor legtisztább jellemű embereinek. Szerette az elmés embereket, a milyen Gyöngyösy István volt, az akkori irodalmat is ismerte, olvasta. Balassí Bálint különösen kedves költője volt, a kinek verseiből sokszor idézett. Leveleit tősgyökeres, velős magyarsággal írta, kiáltványai elragadók, lelkesítő, látszik rajtuk, hogy tüzes, hazáját szerető lelkét is beléjük öntötte. Nagyon érdekes dolog, hogy Gyöngyösy is felhasználja egy-egy szép hasonlatát. 1651-ben azt írja Zákánynak Wesselényi: »Csak a sűrű felhőket, ködöket szaporitom fohászzkodással.« Gyöngyösy ezt a hasonlatot így használja fel a »Murányi Vénus«-ban: »Kedvetlenül ballag bánatos arczával, Felhőket szaporít fohászzkodásával.« A nádor felesége érdekes, híres asszony, nagy hibái mellett egy-néhány tiszteletreméltó jellemvonással. »Jó lóhátí, szemes asszony«, így vélekedtek róla az egykorúak. Az öreg *Rákóczi* György fejedelem festői képét rajzolja ennek a szeszélyes, férfiaslelkű asszonynak, a mint járt-kelt lóhátán, »két pisztolya feltekerve, szablyája a nyeregfőben, a fejében bélelt süveg, előtte vezetéklő s azon is pisztolyok, egyetlen asszony-ember vagy leány se volt vele, csak mind férfiak«. Ez a kardos asszony fegyverrel verte vissza a neki nem tetsző férjet, Rozsályi Kún Istvánt, a mi országos nevetésre adott alkalmat. Nem kevesebb feltűnést keltett murányi kalandja, a hol férfias bátorsággal, furfanggal várat, férjet szerzett magának, vagyonára áhítozó rokonait kitudta a várból. Wesselényinek hú felesége, gondozója volt, de a mint a murányi kalanddal a saját érdekét kereste, úgy később, ura halála után, megint az *árusítás bűne* tapadt emlékéhez. Ez a pazarló, fényűző, könnyelmű asszony, bizonyosan, hogy a temérdek adósságaitól szabadulhasson és az udvar kegyeit biztosítsa magának, 1668-ban az összeesküvők

összes iratait átadta Rottal Jánosnak, az udvar bizalmasának, pedig e lelketlen szereplésével másokat és magát nagy veszedelembé döntötte. E nagy vétke mellett mérhetetlen hiúsága alig számbavehető. Még vénasszony korában is nagyon bántotta, ha májbaja miatt »a szoknya vállát magán meg nem szoríthatta«, vagyis kellőkép nem fűzhetette magát. Nem vesztegethet meg bennünket e nagy bűnéért jó szíve se, a mit cselédségével és mindenkivel éreztetett, a ki segedelemért hozzá fordult, alapjában lelkiismeretlen, dicsvágyó asszony volt, a ki a saját érdekeinek mindent fel tudott áldozni. Férje halála után az a dicsvágy tartotta az összeesküvők-nél, hogy — Nagy Ferencz biztatása szerint — *az ország királynéja* lehet. Mikor látta, hogy az összeesküvők sorsa napról-napra reménytelenebb, eladta őket abban a reményben, hogy adósságait, vagy legalább nagy részét az udvar kifizeti.

Ilyen forgatagba került Gyöngyösy István a murányi udvarban. A nádor, a nádorné egyformán szerették a költőt, hiszen mind a ketten gyönyörködtek a versekben. Széchi Mária szintén verselt. Sokféle ügyes-bajos dolgaikban Gyöngyösy jogtudományával is hasznokra volt. A férjnek és feleségnek is hízelgett az, hogy Gyöngyösy oly ékes versekben megírta történetüket, a mire olyan büszkék voltak, s végig bizalmas, baráti érzésekkel tüntették ki Gyöngyösyt. Gyöngyösynek azonfelül volt egy megbecsülhetetlen tulajdonsága: hűségesen ragaszkodott pártfogóihoz. A nádor 1666-ban, Nagy András mezei hadnagy halála után, javait a költőnek juttatta, bizonyosan az ő pártfogásával a nógrádmegyei *Sós-Hartyánban* is curiát nyert. Van emlék ezidőbeli ügyvédeskedéséről is. 1665-ben a fülekvári őrség és nemesség őt bízta meg italmérő jogának megvédelmezésével.

1666-ban már a nádor se nézhette végig tétlenül Magyarország rettenetes romlását, a melyet a német a vasvári béke után teljesen a török szabad prédájává engedett át. Szövetkezett *Zrinyivel* ez a buzgó királypárti, de azért jó magyar hazafi, mert belátta, hogy kötelessége hazája sorsán segíteni. Beteges állapotban, öregségére szakított multjával. Mily lelki tusakodások után szánhatta magát rá! Valóban a nádor a szerencsétlen összeesküvés legrokonszenvesebb alakja, a kit pusztán hazaszeretete vitt bele, míg a többieket, *Szepessy Pált* és *Szuhay Mátyást*, a két engesztelhetetlen kurucot kivéve, az önérdek, saját javok szeretete mozgatótt. Murányban tartották 1666-ban azt a híres gyűlést, a hol elhatározták, hogy a német ellen a törökhöz fordulnak. Míg a be nem avatottak víg poharazással töltötték idejüket, az elégedetlenek, köztök a költő törhetetlen kuruczérzésű sógora, *Szepessy Pál*, a titkos tanácskozást folytatták. Ekkor mondotta szomorúan a nádor: »Be kell hódolnunk!« Hódolni akart ő is a töröknek, a ki ellen egész életén át küzdött.

Hogy Gyöngyösy e tanácskozásokban, mint a nádor hű és kedves embere, részt ne vett volna, az elképzelhetetlen. Hogy az ő

tevékenységének ez irányban kevés nyoma maradt, az is természetes dolog. A főurak vitték itt a szerepet, s neki csak kisebb küldetésekkel, levelezéssel kellett megelégednie. A nádor különben egy év múlva, 1667-ben meghalt, s a nádorné teljesen *Bessenyei Nagy Ferencz*, e kapzsi, aljas ember hatalmába került, a kinek okvetetlenül útjában állhatott Gyöngyösy, ez az eszes, kedvelt ember. Bár még 1667-ben asszonya Lengyelországba küldi, Lubomirszky Sándor herczegnek ott jószágait eladja. Lehet, hogy ekkor politikai küldetése is volt, mert az összeesküvők Lengyelországban is kerestek segítséget, de hasztalanul. A következő évben azonban a költő elvesztette úrnője kegyét. Széchi Mária Pozsonyból intézkedett beteg állapotában, épen *áruló útján* lévén Nagy Ferenczcel, hogy Gyöngyösyt Murányból eltávolítsa, őt Balogvára kapitányának rendelte, de egyuttal *Babaluska* falut is átadatta neki 400 tallérért, a mit ő 1200 forintért birt zálogba. Gyöngyösy engedelmeskedett a rendelkezésnek, még január 1-én elfoglalta új állását, de már akkor tudta, hogy »holmi átkozott hírharangok« besúgása miatt lett kegyvesztett; de mint Széchi Máriának írta, igyekezni fog asszonya neheztelését is megengesztelni.

Csak akkor tudta meg Gyöngyösy mivel vádolják. Bizonyos *Dósáné*, valószínűleg *Bessenyei Nagy Ferencz* felbujtására, valami nőcseléddel való viszonyával hozakodott elő, a mi teljesen elfordította tőle asszonya szívét, a ki május elején szemére hányta ezt a balogi kapitányságban búsuló költőnek. Erre levélben felel a költő. Ez a levél mutatja, hogy mily bizalmas viszonyban volt Széchi Máriával, természetesen tisztességes viszonyt gondoljunk, hiszen a nádorné már öreg asszony volt és betegségével, adósságaival s az összeesküvés bajaival kínlódott. Gyöngyösy tréfásan válaszol e vádra, szolgálóját, a kinek szolgálatával élt, igen »egyszerűnek« mondja, nem olyannak, a milyennek Széchi Mária előtt híresztelték, rosszat akaró szándékkal. E tréfás mentegetődzéssel bizonyosan felvidítani akarta asszonyát, de komolyan is mentegetődzik. E levélből látszik az is, hogy számkivetettnek érezte magát a hegyi várban, vágyott vissza a zajos udvarba. Szép levelét így végzi: »Ha fényes napot nem is, nekem is viraszt valami homályos hajnalt az úristen!«

E levélből világosan kitűnik, hogy a nádor halála után »te-mondákkal« rongálták becsületét. Sok irigye volt a kedvelt embernek.

E levélből bizonyosnak látszik, hogy már ekkor özvegy volt. Első felesége, Baranyai Ilona, már a sírban porladozott.

Levelének megvolt a kívánt hatása. A nádorné megengesztelődött hú embere iránt, a kit, úgy látszik, megszokott a maga körében, azért adott rá neki alkalmat, hogy magát tisztázhassa. Talán kárpótolni akarta avval, hogy már egy hónap múlva, ez év június 4-ikén Hrucsova Esztrény és Baradna részbirtokait neki adta, s ez év decz. 14-ikén *Babaluska* faluról is kiállította részére a záloglevelet. Ebben már dicséri Gyöngyösy hűségét. Elmondja benne,

hogy urát is *nehány esztendeig* mint komornyik szolgálta, »s noha sokféle hivatalja volt a szolgálatra, minket el nem hagyott, s egy évig mint balogi kapitány is szolgált«.

Gyöngyösy híven kitartott a nádorné mellett. Bár hű királypárti volt, éppen mint Wesselényi, belekerült ő is a nemzeti mozgalomba, s keserű szívvel látva hazája pusztulását, segíteni iparkodott sorsán. Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy már 1668-ban, mint a »*rebellió híve*« belekerült a pártosok összeírt lajstromába. Mint Széchi Mária követe részt vett a bécsi udvartól eltiltott 1670-iki kassai gyűlésen is. Mint különben is megjegyzett ember ezután Füleken nyolcz nógrádi nemessel ő is fogságban sínylődött.

Az 1670-iki »siralmas esztendő«, a mint *Babócsay* tarczali krónikás mondja, rettentő üldöztetések, kínzások éve. Magyarország megkötözve hevert a bécsi udvar lába előtt. Gyöngyösy Szelepcsényi érsek közbenjárására szabadul ki a börtönből. De a kiszabadulásnak nagy ára volt. Gyöngyösy, mint sok más ember, úgy menekült meg az üldöztetéstől, hogy a katolikus hitre tért. Meg-erősíti e feltevésünket az is, hogy Szelepcsényi menti meg a börtönből, a ki másokat is kimentett ilyen áron. A murányi udvarban hite elhagyására nem volt szükség, a nádorék vallása miatt jószágokon senkit se háborgattak. De így is terhes feltételek mellett menekült meg, *Bélteki* Pál, füleki kapitány s a füleki várórség tisztikara tizezer tallér erejéig kezeskedett érte.

Mihelyt kiszabadult, a hű ember rögtön Széchi Mária segítségére sietett, a kit árulás díjában fogolyképen tartottak Murányban. Végre Pozsonyba ment a nádorné és ügye szorgalmazása végett Gyöngyösyt küldte Bécsbe. Most már nem bízott Lessenyei Nagy Ferenczben. Nem is hagyta el Széchi Máriát, míg sorsa el nem dőlt, legalább míg szabad lábra nem tették, a mit Gyöngyösy 1671. decz. 2-án Bécsből maga ír meg Andrássy Miklósnak, a kinek a pártfogása alatt, ezután meghúzódni akart. Erre a zűrzavaros, szörnyű időkben nagy szükség is volt. Az óvatos Gyöngyösy élt az alkalommal, Andrássy is hívta, mert szüksége volt a híres törvény tudóra, az ügyes emberre.

Ez időben költői munkássága se szünetelt. Meggyőződésünk szerint *Cupidó* és a *Rózsa koszorú* is ez időtájban keletkezett.

Mennyire lyrai és hangolható természet volt Gyöngyösy mutatja az is, hogy balogvári száműzetése idejében vagy megkezdette, talán ott be is végezte a *Csalárd Cupidót*, a mely nem egyéb mint vezeklés, a szerelem sokféle veszedelmeit feltüntető, elbeszélő formában írt tanköltemény. Mi bizonyosnak tartjuk, hogy ez időszerinti hangulatából szövődött e költeménye, ámbár csak sok esztendő múlva, 1695-ben ajánlja Koháry Istvánnak, e szigorú erkölcsű, vallásos főúrnak. Gyöngyösy bizonyosan e tulajdonsága miatt iparkodott evvel is kedvét keresni a költészetben is gyönyörködő főúrnak, mert azt hitte, hogy alapeszméje, a mely *a tiszta, házias szerelemre buzdít*, kedves lesz neki. De e jámbor, jóakarató

szándéka, a jelek szerint, aligha nem csütörtököt vallott. A Maecenás a művet nem nyomatta ki, a mi nem mutat arra, hogy a munka tetszését megnyerte. Bizonyos, hogy megbotránkozott rajta. Gyöngyösy a szerelem örvényeit rajzolva, nagyon is paprikás példákkal bizonyítja káros voltát. Veszedelmeit is oly csábos módon rajzolja, hogy csak izgatja vele a lobbanékonyabb vérű olvasó képzeletét. A szerelem költője az erkölcsbíró szerepét öltötte magára, de pórult járt vele. Érzéki képei, buja példái épen nem állnak oktató céljának szolgálatában. Épen az ellenkezőt éri el vele, mint a mit akart. Ez mindenesetre nagy liiba, egy oktató költeményben. A hogy azonban megindítja az elbeszélést, az teljesen új lelemény a magyar elbeszélő költészetben. Akár csak Dante, olyan véggel indul el, hogy sétálni menjen, búját felejteni s a tél elején, a nap vidám fényessége mellett egy erdőbe ér, a hol tornyos nagy halmok vannak, a tetejükön ülő kőszálakkal. Ott találja Vénust, a ki igen siratja fiát, Cupidót, mert elvesztette. Keserűségében a költőt kéri meg, hogy segítsen rajta, keresse meg szerelmes gyermekét. Mikor elindul keresésére, a szerelmesek keserű sorsát, s egyéb erős jeleneteit festi nagy erővel és helyenként mocskosan is. Mostan már elborzadva szabadulni akar Cupidótól és a szűz, tisztaéletű Dianánál keres segítséget, oltalmat. Diana a házasságbeli »istenes szerzetet« ajánlja neki s jó feleség keresésére buzdítja. A házasság örömeinek csábos leírása után Diana örökös szolgálatára ajánlja fel magát, s Vénushoz érve, tőle elfordul, tudtára adván neki, hogy Dianával vadászott, az ő erős oltalma alatt áll.

Ez a kerete Gyöngyösy elbeszélésének. Bajos, szinte lehetlenség fölteni, hogy Gyöngyösy Dantét ismerte volna. Utánzásról tehát szó sem lehet, eredeti leleménye ez a költőnek, s mint ilyen magában véve költői és érdekes is. A baj azonban az, hogy ezt a keretet nem tudta megtölteni értékesebb tartalommal.

Szerkezete itt is gyenge, meséje nincs, szétfolyó temérdek példa van helyette. Diana vadászatainak hosszas leírása, Tereus hosszadalmas története, a melyet Diana beszél el abból az alkalmából, hogy egy fáczánt lelő, mutatja, hogy Gyöngyösy mily esetlenül ügyetlen a meseszövevényben, tulajdonképen nem is törődik vele. Régi szokása szerint a mese itt is mellékes, csak nyelvi kellemetességeit és leíró képességeit ragyogtatja. Nyelve ékesen könnyen folyik a munkájában is. Ha hosszas leírásával kifárasztja is olvasóját, de a nyelvi szépségeken kívül egyik legszebb leírását, Philomelét itt találjuk meg. Ebben még ma is gyönyörködhetik mindenki.

Égnek nyaka, mellye sok drága kövekkel,
A szerint kezei köves perezekkel,
Gyertyákat gyújtának, ragyogó fényekkel,
Miként a csillagok éjjeli tüzekkel.

Fodorult hajában szedtek rendes ránczot,
 Rengő bokkrétái, melyben járnak tánczot,
 Visel a dereka szép gyémántos lánczot,
 S azt különböztető sokféle zománczot.
 A sok czifra rajta majd ugyan lángozik,
 Külömb-külömb színre, mint Iris változik.
 Mint rózsza, a mely szép szaggal virágozik,
 Ambrás öltözete jobban illatozik.
 De mégis szebb maga, hogysen ruházattya,
 Valamerre fordul vidám ábrázattya,
 Mint felkelő nap a homályt oszlattya,
 A ki ezt szemléli, nincs annak bánattya.
 Jádznak szemeiben gyémánt ragyogványok,
 Ajakán inganak kláris szívárványok,
 Viselik beszédét ékes tudományok,
 Olyak a kezei, mint fejér márványok,
 Orczája rózsás kert, lilium homloka,
 Mint a sugár czédrus oly karesú dereka.
 Alabstrom oltárt mutat fejér nyaka,
 A hol az van, nincsen ott soha étszaka!

Ennyire tud Gyöngyösy a női szépségért lelkesedni még vezeklő óráiban is, nem csoda, hogy olvasói komolyan se tudják venni oktató, erkölcsös célját, mert biszen erre maga a költő se volt képes. Ködös allegóriáiban csak költészetének szétszórt virágaival, a műveletlenebbekre pedig sikamlós példáival hatott. Mert igen kapós műve volt ez. Életében ugyan csak kéziratban terjed el, de az 1734-ben mocskos példákkal megtoldott kiadást gyorsan követte a második, harmadik, a negyedik, Dugonics András-féle kiadás, a mely a század végén 1795-ben jelent meg.

Gyöngyösy tehát e munkájával a közönségnél nagy sikert aratott, de a szigorú erkölcsű Koháry Istvánnál kevésbé. Maga is belátta, hogy vezeklő szándéka balul ütött ki, teljesen istenes költemény írására adta magát, Jézus Krisztus szenvedéseinek és megdicsőülésének jeleneteit írta meg »Rózsakoszorú« czímen. De itt se tagadja meg magát a régi Gyöngyösy, az »előkészületben«, a mint a bevezetést elnevezi, bőven elmondja a sok fabulás régiségeket, »poétai költeményes« dolgokat, a merre »ifjabb időkben és játékosabb esztendőkb« járt »hivságok hivságával, ifjú elme bolondságával«. Mikor e fabulás dologról sok-sok versben kedve szerint megemlékezett, csak akkor kiált fel bűnbánatosan:

Oh, én kedves szarándokom,
 Látod-é? volt arra okom,
 Hogy elébbi utadtól
 Másuvá térítettelek,
 És jobb helyre vezettelek,

Abban feltett czélodtúl.
 Mert, a mit ottan feltettél
 Elmédben, előbben vettél,
 Mind hejában valóság:
 Sőt abban oly is lehetett,
 Mely által sértést vehetett
 Az lelki ártatlanág.
 Megbánhattad Istenedet,
 Az előtt tiszta lelkedet
 Ejthetted rút szennyekben:
 Nem lelted, megtisztulását
 Heliconi vizekben.

Így tér át vallásos tárgyára, Jézusra, Máriára; előbeszédében meg is említi, hogy a »kiknek az olyaténokban nem forgott elméjük«, azok hagyják el a bevezetést és egyenesen a Rózsakoszorúhoz nyúljanak, »a melyet készület nélkül és készen találnak«. Tizenöt rózsáról beszélt itt a költő, ezek közül három Máriára, a többi Jézusra vonatkozik. Gyöngyösy felvett tárgyát itt is elbeszélő lyrikus módon adja elő. Minden rózsához odafűzi a történetet, hogy a végén érzelmes áradozással forduljon Jézushoz vagy Szűz Máriához. Jellemző Gyöngyösyre nézve, hogy különösen Krisztus szenvedéseit nagyon is emberies, reális vonásokkal rajzolja, himnusi szárnyalást nem tud venni, a lyrai részek is reflexiókkal vegyülve inkább a kellem mesgyéjén járnak, sőt érzékies képei nagyon világiasak is. Lépten-nyomon érzi az olvasó, hogy a vallásos tárgy és annak érzékies festése között bizonyos hézag van, s öntudatlanul várja az ember, hogy az ájtatosságba merült Gyöngyösy hirtelen fordulattal mikor fogja kellemes nyelvével, ragyogó képeivel a szerelem hatalmát, a női test szépségét dicsőíteni. De az ájtatos lelkeknek így is kedves olvasmánya volt a »Rózsakoszorú«, a mit vallásos tankölteménynek mondhatunk. Forrását kár volna keresni. Általánosan ismert vallásos elmélkedésekből szövődött ez a vallásos költemény. Azért vált oly népszerűvé, mert az ismert dolgokat könnyen folyó, kellemes versekbe szedte Gyöngyösy. Verses formája nem a négyes Sándor-vers, mint Gyöngyösynek egyéb más munkáiban. Ősi nyolczasokban van írva, hetesekkel tarkázva, úgy hogy az első két sor 4—4, a negyedik, ötödik szintén 4—4 ütemű, a harmadik s a hatodik sor pedig hetes 4—3 tagból áll. A két első sor egymással, a harmadik a hatodikkal, a negyedik az ötödikkel rimel. Ez se új versforma. Népdalainkban ugyan nem fordul elő, de megvan már Gyöngyösy előtt Balassinál és Szenczi Molnár Albert zsoltáiraiban is. Később Csokonai ily versekben írta meg »Béka egér harcát«, Arany is egyik komikái versét. Gyöngyösy tehát nagyobb divatba hozta, s utána már komikái versekben is alkalmazták.

E költeményét szintén *Koháry* Istvánnak, kora legvallásosabb főúranak ajánlotta. Koháry Thököly rabságába kerülvén, börtönében

versírással enyhített kínjain. De nem annyira versei révén, mint inkább állhatatos hűségével tette magát emlékezetessé. Lipót császártól nemzet-gyilkos politikája miatt az egész nemzet elfordult, de Koháry kinzátást, a keserves rabságot is elszenvedte érte. Csak a vallásban, a laud pengetésben keresett tömlőcze fenekén vigasztalást. Koháry vallássosága öregségében szinte bigótsággá fajult. A »*Cupidó*« balsikere után Gyöngyösy mintha beakarta volna neki bizonyítani, hogy vallásos költeményeket is tud írni. De Dugonics feltevése szerint más oka is volt, hogy Koháry kedvét keresse. Koháry István királyi adomány-levelet nyert Széchi Mária jószágaira, a miből a költőnek asszonya kedvezéséből Babaluska falu jutott. Ezt a falut szerette volna Dugonics szerint Gyöngyösy megtartani, azért ajánlotta Kohárynak egymás után két munkáját is, de kevés haszonnal, mint Dugonics írja.

Első munkáját — bizonyosan »kaczér« tartalma miatt, ki se nyomatta a Maecenas. A »*Rózsa koszorú*« már kinyomatta Lőcsén 1690-ik esztendőben, még pedig igen pompásan úgy, hogy ma is gyönyörködve veheti kezébe a könyvkedvelő. De azt a célját, hogy a falut megtarthassa, nem érte el. 1695-ben Koháry István mint derencseni jószágához tartozó falut 1200 frt-on Gyöngyösytől visszaváltotta. Koháry juttatott tehát az elismerésből, a dicsőségből a költőnek, de a falut már magának tartotta. A miben az a vigasztaló, hogy ma sincs különben. Gyöngyösynek legalább az elismerésből jutott ki, sok költőnek még abban sem lehetett része.

GYÖNGYÖSY IRODALOM-TÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE.

(Jelleme, Politikai vallása. »*Ének*« Thököly Imréről és Zrinyi Ilonáról. Kemény János. Nyelve, verselése.)

Gyöngyösy jelleme az eddig mondottakból is eléggé kidomborodik előttünk. Ember volt ő is, korának gyermeke századának erényeivel és hibáival, de olyan tehetséggel is megáldva, a mely kortársai sorából messzire kiemelte. Jómódú, művelt, a tudományokat becsülő köznemesi prókátor családból származott. Atyja már ügyvédi foglalatosságánál fogva is előkelőbb körökben forgott, több főúrral állott ismeretségben: így az ungi Homonnayakkal is. De egyéb összeköttetései révén eszes, tanult, kedves fiának, »Istóknak« pályáját egyenetlen tudta. Maga is különösen kedvelte, szerette, a többi gyermeke közt őt végrendeletében is megkülömböztette. De a költő emelkedésében, hire, neve megszerzésében magának volt a legnagyobb része. Esze, tehetsége, alkalmazkodni tudó modora vitték előre. Kedves, kellemes, jókedvű ember volt. Urai, pártfogói megszerették, bizalmokra, barátságokra méltatták. Idősebbik *Koháry* István seregbírónak teszi meg a füleki várban, az ifjabbik *Koháry* István mindvégig érdeklődik munkálkodása iránt. Az ország nádora, *Eszterházy* Pál is élt szolgálatával, fontos dolgokkal bizta meg.

Nyoma van, hogy előszóval üzentetett valami olyan dolgot tőle, a mit írásban nem akart se Gyöngyösy, se nádor tenni, bár a kövesjolsvai úton — a mint írja — »nem kevés rázódással lehet által mennem«, mégis gyöngye egészsége ellenére elindul ura szolgálatjára. Széchi Mária okiratban dicséri hűségét, mint a ki »félretéven — írja a nádorné — olyatén alkalmatosságokat, minket el nem hagyott«. Mikor a nádorné napja leáldozott, Bécsben, Pozsonyban mellette állott, míg mások, a kik több javával éltek, elhagyták. Nem is akart a hű Gyöngyösy elmenni mellőle, míg — saját szavai szerint — »nyavalyás asszonyának dolga végbe nem mégyen«. Andrassy Miklós, gömöri főispán, dicséretekkel halmozza el hűsége miatt abban az okiratban, a hol Csetneken, Krasznahorkán házat s másutt is részbirtokot irat be neki. Megírja róla, hogy már »egynehány esztendőktől fogvást háborúságos és veszedelmes üdőben, maga dolgainak sok és káros hátramaradásával, sőt nem egyszer élete periclitáltatásával hűséges, hasznos szolgálatot tett és tőle veszedelmet is eltávoztatott«. De pénzbelileg is sietett ez ura segítségére, többször adott néki »gréczi« tallérokat, »magyari forintokat«, körmöczi »aranyokat«, sőt gazdája még conventiójával is adósa maradt. E hűséges szolgálatát iparkodott is ez a főúr mindenképen jutalmazni. Így emelkedett Gyöngyösy tiszteletben, becsülésben, hírben egyaránt. 1680-ban *Zrinyi Ilona*, mint az ország leghíresebb törvénytudóját említi. Gömör-megyében egyszer megbuktatják az alispáni választáskor, de fontosabb dolgokban nem nélkülözhetik Gyöngyösy ügyességét, 1681-ben az országgyűlésre mint követet felküldik, 1685-ben a vérszomjas Caraffa tábornokkal tárgyal, 1686-tól kezdve 1693-ig egyfolytában alispánja a megyének, mint követ részt vesz az 1687-iki nevezetes pozsonyi országgyűlésen is. Betegsége miatt mond le az alispánságról, mert gyakran betegeskedett, örökösen panaszkodik gyenge egészsége miatt. De hét év mulva újra, kényszerítve, unszolva megválasztják alispánnak, vonakodása ellenére haláláig maradt e díszes állásban. Csak költői munkálkodását alig említik a fenmaradt okiratok. Ezen különben ne csodálkozzunk. Hivatalos adás-vevésre, zálogos állapotra vonatkozó okiratok azok, a hol neve igen sokszor előfordul. De hogy költői munkálkodása is széles körben feltűnést keltett, mutatják a gyéren maradt nyomok. *Koháry* kéri tőle kéziratban maradt verseit. Irodalmi érdemeit jóval a *Murányi Venus* kiadása előtt ismerték, mert mikor 1655-ben *Sós-Hartyánban* egy egész Curiába beiktatták, a szentbenedeki konventben meglevő okirat szerint róla mint »*Stephanus Gyöngyösy literatus*«-ról van emlékezet. Tehát már ekkor kéziratban közkezen foroghattak versei.

Igazi írói természet volt. Bizonyos, hogy verseinek csak igen kis része látott napvilágot, sok kallódott el közülök, kézíratait elkapdosták tőle, évek mulva nagy bajjal kapta vissza, legnagyobb részöknek megjelenésök módját se látta, de írt, mert benső ösztön hajtotta. De azért az anyagi dolgokról se feledkezett meg soha, folyton iparkott földet és egyéb birtokot szerezni, nagy úri ismeretsége és

muzsája csábos segítségével is. De hát bizony változó szerencsével ment az. Mert ámbár benne is megvolt a magyar nemesek birtokszerző vágya, rá is volt utalva, mert mint sok gyermekes apának nagy gondjai is voltak, de hogy főúri pártfogóinak kedvét ne szegje, egymásután lemondott, persze a zálogos-pénzek megtérítése mellett, efféle birtokairól. Mint feljebb említettük, Koháry kedvéért kibocsátotta kezéből *Babaluska falut*. Andrassy Miklós, a ki Széchi Máriával legnagyobb pártfogója volt s igen szerette, sok zálogos birtokot juttatott neki. Péter fia, apja halála után egymásután váltotta vissza tőle a krasznahorkai házat s egyéb rész-birtokokat. Gyöngyösy engedett a fiatal főúr kívánságának, s krasznahorkai házat, bár a felmondás elmulasztása miatt joga lett volna megtartani, 1697-ben kiadta kezéből. Birtokszerző vágya a Kubinyiakkal, Máriássyakkal is perbe keverte holmi részjóságok miatt, de utóvégre költségei visszatérítése mellett ezekről is lemondott. Enemű viselkedésének kulcsa csakis abban keresendő, hogy mint nagycsaládú apának sokra volt szüksége. Vállalt ő kezdettől fogva sokféle hivatalt, seregbíróságot, megyei szolgálatot, rendszeresen ügyvédkedett is. Zrinyiéken, Andrassyakon kívül vitte még Balassa Bálintnak, Koháryaknak és másoknak ügyeit. Nagy úri körökben forgott, kedves, általánosan híres, neves ember volt.

E körülményei határoztak politikai hitvallása fölött is. Gyöngyösy pedig a körülmények szerint alkalmazta élete sorját. Nem tartozott azok közé az emberek közé, a kik meggyőződésök ellenálthatatlanul visz az ez által kijelölt ösvényen. Indulatain tudott uralkodni, főúri pártfogóinak nemcsak kegyét tudta megnyerni, de vett sérelmei elviselésével is, megtartani iparkodott jóakarókat. Labancz főuraknál kereste már ifjú korától kezdve boldogulását. A rendi alkotmány szerint az ország sorsát a főurak intézték, a köznemesség engedelmesen követte azt a főurat, a hol pártfogást remélt, vagy a kinek oltalma alá adta magát. Gyöngyösy erős labancz hírében áll. Füleken, mint seregbíró, elégséges labancz szellemet is szívott magába; Wesselényi udvarában, a ki a labancz, de azért erős magyar érzésű, korának egyik legtiszteletre méltóbb alakja volt, szintén olyan levegőben élt, a hol a királyhoz való ragaszkodás szükségét hallhatta minden körülmények közt. A »*Murányi Venus*« is e király-párti érzelemnek dicsőítése. Wesselényi, még Máriának is keményen szemére hányja, hogy a király hűségétől a várbeliek eltértek. Ime ezeket adja szájába:

Ha jól meggondolod a régi dolgokat,
Régi őseidnek tekintsd sorsokat,
Nemde nem közrendből találod azokat?
Uri méltóságra ki vitte voltokat?
Ausztriai háznak igaz fejedelmi,
Nemes országunknak királyi, védelmi,
Voltak nemzetednek ezek segedelmi.

Nemességre hozták paraszti voltokból,
 Zászlós uraságra nemesi sorsokból,
 Grófságra végtére ily uraságokból,
 Gazdag palotákra kis faházatokból.

Csak úgy áradozik mindenütt e költeményében a királypártiság dicséretétől. De ez csak akkori érzelmeit bizonyítja. Maga a nádor szomorúan győződött meg róla, hogy e »nemes ország *védelmi*« tulajdonképen teljesen kiszolgáltatták az országot a török dúlásnak, még a törököt is ingerelték a magyarok ellen, azt hitték el velök, hogy a közös ellenséget a magyarban kell keresniök. Gyöngyösy sokkal okosabb ember volt, minthogy ezt be nem látta volna, nemcsak ura iránt való tekintetből, de bizonyosan magyar szíve meggyőződésével is az összeesküvőkhöz csatlakozott. Csakhogy mint körültekintő, óvatos ember kockán nem forgatta sorsát. A menekülésre keresett, talált is módot, ámbár ő is belé került a »*rebellió*« megjegyzettjei közé.

Mikor Andrásy oltalma alatt *Krasznahorka Váralján* meghúzta magát, csöndes szemlélője volt az ország végpusztulásának és a rémuralom minden véres jeleneteinek. Hogy szívében mélyen el ne keseredett volna, azt nem tehetjük fel róla. De hogy testtelélekkel nem csatlakozott a kuruczokhoz, azt idősebb kora, a kockáztatástól visszariadó természete eléggé megokolják.

E rettenetes időben is meg tudta óvni kis értékét. A még olyan gazdag főúrnak, mint Andrásy Miklós volt, a ki a háborús időben a maga vallása szerint sokat vesztett, pénzbelileg is segedelmére tudott sietni. De hogy a felkelők iránt rokonérzessel volt, annak irodalmi munkáiban is nyoma van. Mikor az 1681-iki országgyűlésen az ujonnan megválasztott nádor, Eszterházy Pál dicsőítésére — mint büszkén mondja — *magyar versekkel* örvendezik, nyíltan megírja a hazáról:

Forogván sok izben ellenség kezében,
 Estem a *Sasnak* is némelykor körmében,
 Néha a tollaimat is tépte mérgében,
 De hogy mind elrontson nem volt erejében.
 Volt oly, szorongásin, a ki nem engedett,
Feltámadt mellettem, meg is verekedett,
 Körme közzül kivont, éltem menekedett,
 S a *Sas*, mint én gyakran bővebben szenyvedett.

Tudnivaló, hogy a *Sason* a németet érti. Tagadhatatlan az is, hogy »*Kemény*«-jében erős gúnynyal illeti Montecucculi németjeit, a kiknek sétáló hadjárata miatt — mint Zrinyi mondja — koronánk legszebb boglárja, Erdély, törökök szabad prédája lett. Azt sem lehet ráfogni, hogy a törököt váltig gyűlölte volna. Épen *Kemény*-ben is és nem kárhoztatva leírja, hogy hőse iparkodott a törököt megengesztelni, csak azután fordult a bécsi udvarhoz, csakhogy ezeknek »rák háton volt járások«. Nem is szabad olyat követelnünk

Gyöngyösytől, a mire természettől fogva hajlandósága nem volt. Nem akart ő a végletekig menő kurucz vagy labancz lenni, de azért, hogy családjának, az irodalomnak élt, rossz magyar, rossz hazafi nem volt. Többet használt ő evvel hazájának, mintha kurucz vagy labancz részen csatázott vagy alkudozott volna. Tollával szerzett magának halhatatlan érdemet.

E fejtegetésekből kitűnik, hogy az olyan érvelésnek, mintha Gyöngyösy, ez erős labancz, nem írhatta meg a Thökölyről és Zrinyi Ilnáról való éneket, egyáltalán semmi alapja sincs. Gyöngyösy féltette a magyart a némettől, mint más igaz hazafi, dicsőítette is azokat, »a kik megmaradásáért küzködtek« már a nádor tisztességére írt versében is. Csak természetes dolog, hogy Thököly nagy sikerei után őt is elfogta a lelkesedés, hogy eljöhet az idő »*az melyen a kalpag szab rendet az kalapnak!*« vagy más szóval: Magyarországon a magyar lesz az úr! Csak dicséretére válik, hogy lelkesen, igaz kurucz érzéssel dicsőíti azt, »az ki régen fegyvert fogott hazájáért!« A bécsi udvar nemzetgyilkos politikája egy táborba gyűjtötte a nemzetet. Onnan Gyöngyösy sem hiányozhatott.

Nem is írhatta más e híres költeményt, mint Gyöngyösy. A pompás, dallamos verselés, a mihez korában senki sem értett úgy, gyönyörű, színes hasonlatokban bővelkedő nyelv, a mely szinte verssorról verssorra menőleg egyezik egyéb nyomtatásban megjelent költeményeivel, maga a feldolgozás módja is Gyöngyösyre vall. Ez a költemény abban teljesen megegyezik a »*Murányi Vénus*«-szal, hogy itt is Vénus intézi a hős és hősnő dolgát. Mintha megismételné a költeményt az »Ének«-ben e »fabulás« dologban. Allegoriás vonatkozásaiban is teljesen hasonlít »Cupidó«-hoz s különösen a »*Palinodiá*«-hoz, a melyben szintén egy név sincs, csak a hazát példázó »*Nympha*«, a »*Sas*« (a német), a »*Hold*« (a török), épen mint e költeményében. Így abban az időben senki sem írt, senki se verselt, sok időnek kellett eltelnie, míg a magyar verselés művészetét, a ki elsőnek öntudatosan zengett magyarul, csak meg is közelítették. A nyelvi egyezések kimutatásával egész füzetet lehetne megtölteni, de a hasonlatok is Gyöngyösy hasonlatai vagy Gyöngyösy hasonlatainak továbbképzése. E hasonlatok tehát nem reminiszccenziák, hanem ikertestvérek. Ime egy pár példa:

Kemény, II. könyv, VI. rész, 25. versszak:

Nem hajol társához galamb engedelme

Ének, 68. versszak:

Egész teste hattyú, galamb engedelme

Kemény János, I. könyv, II. rész, 9. versszak:

Megpirosúl nyakán a fekete kláris,
Mert ötet sok helyen emlegetik már is.
Óhajtván némelyek, mint Helenát Páris,
Sokat özvegyleni ennek bizony kár is.

Enek, 66-ik versszak:

Homloka lilium, az ajaka kláris,
Helenán se talált ennél szebbet Páris;
Az melynek hervadni magánosan kár is,
Bár csóкод harmatja érte volna már is!!

Murányi Vénus, II. rész, 240. versszak:

Úgy ereszkedik le a köves hegyekről,
Vélnéd, hogy az szép nap lejött az hegyekről;

Tudniillik Széchi Máriáról szól a költő.

Zrinyi Ilonáról meg így dalol:

Vidám személyinek helybűl mozdulása,
Mint az derült napnak az égen járása!

Ugyanaz a zengő, dallamos nyelv, ugyanaz a gondolkodás, a mely ily ragyogó, keleti színompájú hasonlatokat teremt. Ezekhez fogható abban a korban — kivéve a kurucz népköltészet maradványait — nem találunk más írónál. Vagy hasonlítsuk össze Kemény János II. könyvének 4. részében a bús gerliczéről írt szép sorait, az »Ének« 254. és 259. verszakaival, a hol szintén a bús gerliczéről van szó. Az egyforma gondolkozást, a költői tárgyalás hasonlóságát csak avval lehet magyarázni, hogy ezeknek egy a szerzőjük. A ritka *buliklás* szót is mind a két helyen megtaláljuk. De reflexióiban is megismerjük Gyöngyösy gondolkodása. A szerencse forgandóságáról az ő kedves hasonlatait ismétli e versében is. Megtaláljuk itt szintén egyik kedves gondolatját, a melyet ajánlóleveleiben mind az Apor Istvánhoz, mind Andrassy Péterhez írottakban megtalálunk: »Ha pitvarinknak minden falai« — írja a költő — »bekárpitoztatnak is dicséretes eleink régi képeivel, semmi az; mert nem azok, hanem egyedül a magunk jeles tselekedetei nemesítenek. A kiben pedig együtt találtatik mind régi jó nevének dicsősége, mind magának azzal egyező dicséretes cselekedete, *az kettős szárnyú érdem és feljebb mehet azzal, mint a ki csak maga fűzi előmenetelének tollait.*

Vessük csak össze ezzel az Ének 198—199-ik verseit. (Thökölyről van szó.)

*Ide régisége ősi czímerének,
Sok dolgokkal jeles nagyuri vérinek,
Oda van soksága maga érdeminek,
A mely legjobb szárnya szép híre-nevének;
Hullanak sugári akármely nemzetnek,
Ha azok csak ősi tollakkal fűzetnek,
Maga szép érdemin az kik építetnek,
Azok erejével magosbban mehetnek.*

Mindez nem *utánzás*, egy léleknek iker szüleménye. Benne van Gyöngyösy ereje, Gyöngyösy tehetsége. De meg vannak

e költeményben Gyöngyösy ismeretes gyöngéi is, a terjengősség, az allegorikus kód, a mythologiai példák sokasága, váltakozva gyönyörű lyrai részletekkel.

Tárgya különben e költeménynek is az, hogy Mars nem lehet el Vénus nélkül. Thököly, a hadak vezére, Vénus indítására, akár csak Wesselényi, feleségül veszi Zrinyi Ilonát; a második részben az van előadva, mennyire előmozdítja ez a házasság a bujdosók ügyét. Ennek is főtárgya a szerelem, és dicsőítése, de a hazafias érzés erős fellángolásával. Gyöngyösy itt is Tinódi módja szerint »*ujságot*« ír; tudniillik egykorú eseményt, és *megszíneli* »fabulás mythologiai dolgokkal«. Thököly boldogságának, dicsőségének, hatalmának dicsőítése, a mikor szerencse csillaga legfényesebben ragyogott. De mily mélységes homály következett e nagy dicsőség, boldogság után! Az öreg költő fájo szívvel láthatta, mint foszlik széjjel az ő reménykedésével együtt a nemzetnek is minden óhajtása. Ezzel szemben kicsit nyom a latban, hogy Koháryhoz intézett ajánló levelében hét év múlva »*törökös czimborának*« nevezi Thökölyt. A török hatalma már akkor meg volt törve; azt is tudnunk kell, hogy ahhoz ír, a kit Thököly keserves rabságban tartott. Az se lephet meg bennünket, hogy később Rákócziiban és Bercsényiben »*az haza békességének elrontóit*« látta.

Törődött, beteg öreg ember volt már akkor, belefáradott a sok munkába, gondba, csak a békességet kereste. Hogy ki nem adta vagy adatta e költeményét, a nagy csalódás után csak természetes, de ez nem is vallott volna az óvatos Gyöngyösyre. A kuruczokat követő rémuralom Caraffa idején ez tanácsos se lett volna. De kéziratban így is elterjedt, sokan olvasták, lelkesedtek rajta.

A mi a költemény meséjét illeti, semmiképen se vetekedhetik a »*Murányi Vénus*«-szal, a melynek tárgya már magában véve is érdekes úgy, a mint az megtörtént, mert hiszen Gyöngyösy semmit se adott hozzá. Itt Vénus, Mars, Mercurius hosszas beszélgetése, tanácsadásaiából telik ki a költemény, s végül a haza borul a hős és a hősnő lábaihoz, tőlük várva »czondorlott« állapotjából való megszabadulását. Épenséggel nem szerencsés lelemény, de kárpótól e sivárságért a tüzes, hazafias reménykedés, bizalom a jövőben, a sok szép hasonlat, az ékes, kellemes folyású versek s mindenképen Zrinyi Ilona szépségének leírása. E páratlan szépségű sorok méltók a legnagyobb magyar asszonyhoz. Egyike a legszebb költeményeknek, a mit magyar nyelven írtak. Csupa szín, fényesség, nyelvtartalom összeolvad e dallamos sorokban, a melyeknek elragadó zenéje, ragyogó képei egyformán elbűvölik az olvasót. Külön czímmel, teszem föl »*A kegyesről*« egy tökéletes lyrai költemény hatásával vonz és elragad. Leírás, de meg-elevenedik minden szava: élet, szín és erő. Olvassuk el s nem győzünk betelni szépségével.

A kegyesről.

Elmult ugyan immár az tavasz éltében,
 De nyarának most van legkedvesbb színében.
 Az orczái rózsák, nyaka alabastrom,
 Maga kelletése szívet győző ostrom.
 Homloka lilium, az ajaka kláris,
 A melynek hervadni magánosan kár is.
 Bár csóкод harmatja érte volna már is!

Egész teste — hattyú, galamb engedelme,
 Gerliczét követő — társához szerelme,
 Az hol kell, mint darú oly szemes figyelme,
 Csendes erkölcsiben nincs negédes elme.

Úgy tetszik, az melyre lábai indulnak,
 Azok helyén mindjárt virágok újulnak;
 Az mikor ajaki beszédre mozdúlnak,
 Szép szavai között nádmézek is hűllnek.

Szólláshoz készülő ajaka nyílása,
 Úgy tetszik, hogy piros hajnal hasadása;
 Vidám személyének helybül mozdulása,
 Mint az derült napnak az égen járása!

Ennél szebbet soha se írt Gyöngyösy, itt magamagát múlta fel. Teljesen a kor embere e költeményében is Gyöngyösy; »*Ujságot*«, olyan történetet mond, a mely csak az imént esett meg; korának ízlése szerint »poetai« mythologiai dolgokkal »szinelí meg«, s diadalmas örömmel zengi, hogy »az égő hazának üszke megalszik immár«, de a maga tehetségéből adja hozzá nyelve kellemes zenéjét, színes leírásait, lángészre valló lyrai hevét, áradó kitöréseit, a mely — hogy az ő kedves hasonlatával éljünk — váratlanul, a mint a nap tüze a szürke felhőket világosítja meg, a hideg száraz reflexiót. Krónikás, száraz hangját megaranyozza lelkesedése tűzével.

De legkapósabb, legnépszerűbb munkája volt s a legnagyobb becsülésnek örvendett »*Kemény János*«-a. Dugonics alig győz szépségeivel betelni. Gyöngyösy tehetségének minden erejét e könyvben látja legfényesebben ragyogni. »Itt ő — mondja Dugonics — a verseknek ékességében, alapos gondolataiban, minden legkisebb és csekélyebb dolgoknak kifejezésében magamagát fölülhaladta. Annak olvasásából megértettem, hogy én még igen csekély magyar vagyok. Ezen könyv volt ösztönöm, melylyel a magyar nyelvnek kisimítására ingereltettem.«

Gyöngyösy e munkájában történetünk két ismert alakját éneklí meg: *Lónyai Annát* és *Kemény Jánost*. Lónyai Anna férfias lelkű, erélyes teremtés volt, e század egyik legérdekesebb magyar

asszonya. Hűsége Keményhez, a hogyan a török rabságból megváltotta, mély hatással volt az akkori közvéleményre. Ura halála után is lelkes magyar asszony volt. A szerencsétlen 1670-iki összeesküvés egyetlen diadala az ő műve volt, ő izente meg fiának, *Wesselényi* Pálnak, hogy állják útját Gombás felől *Strassaldó* szatmári kapitány dragonyosainak, míg ő a saját embereivel hátulról támadja meg őket. A dragonyosok legnagyobb részét levágták vagy fogságba hurczolták.

Kemény János szerencsétlen fejedelemsége s a nagyszöllősi gyámoltalan hadakozás alkalmával történt elpusztulása szintén nagy hatással volt a közvéleményre. Erdély e viszálykodások között ment tönkre. Magyar lakosságát ekkor ölte ki a török és a német, ekkor szaporodott itt el a Moldva- és Oláhországból beköltözött, kegyetlen urai elől menekülő oláhság. Kemény maga vadtekinetű vitéz katona volt, de vezetésre, még egy csapat parancsnokságára se való. A mit maga ír Mansfeldről, azt némi változással rá igazabban lehetne alkalmazni: »bár délczeg termetű, de közönséges muskétásságot se érdemelt volna.« Minden hadi vállalkozása balul ütött ki. Mindenünnen elkésett. Tagadhatatlanul eszes ember volt, de a viszonyokat nem ismerte fel, s bár sokat látott, tapasztalt, agyrémek után futkosott s hozzá kegyetlen, vérszomjas ember volt. Erdélynek, az egykorúak szerint, többet ártott, mint a fiatal Rákóczi György fejedelem. Mint emlékiró azonban vezetes a magyar irodalomban, kora legnagyobb vezető emberei között forgolódott s pompásan tudta őket jellemezni.

Gyöngyösy »Kemény Jánosában« azonban hiába keresnök *Lónyai* Anna vagy *Kemény* János jellemzését. Anna szerelmes, ügyes asszony, a ki híven kitart Kemény mellett e költemény szerint is. Épen olyan általánosságban van jellemezve, mint *Széchi* Mária, Kemény pedig a szerelmes vitéz ember typusa. Mind a ketten énekelnek, gondolkodnak, levelet írnak szerelmes állapotjoknak megfelelőleg. Szerkezet tekintetében »Kemény János« még gyarlóbb a »Murányi Venus«-nál. Ott legalább egy tény körül forog a cselekvés: Murány megvétele körül, ámbár itt is terjen-gősen sok elmélkedéssel, lyrai áradozással. Keményében azonban nincs olyan mag, a mely körül a történet forogna. A költő maga azonban mégis valamennyire csoportosítani iparkodik az eseményeket. A három könyvben három különböző eseményt mond el, a melyek között semmi belső összefüggés nincsen, csak annyi, hogy hőse mind a három könyvben ugyanaz. Az első könyvben elmondja, hogy jár Kemény Lónyai Anna után, hogy nyeri meg szívét. A második könyvben tatár rabságáról szól, a harmadik könyvben szerencsétlen fejedelemségét mondja el, persze szépítve a nagyszöllősi csatáig. De egyik részben sem jelleméz. Lónyai Annát, bár sokat elmélkedik, dalol a szerelemről, e költeményben csak névleg ismerjük, Keményről is csak az utolsó véres jelenetből látjuk, hogy vitéz ember. Inkább habozó, csatát kerülő, későnjáró

embernek tünteti fel, de az sincs úgy elmondva, hogy jellemrajz kerekedjék ki belőle.

E munkájából is csak az látszik, hogy Tinódi módjára krónikát akart írni. Még a görög isteneket se szerepelteti, csak a »Hírt« személyesíti meg. Ez különben hasznára vált költeményének. A költő itt se tagadja meg magát, itt is első sorban a szerelem költője.

Első két könyvének nagyobb része a szerelemmel foglalkozik. Kemény epekedése a szép özvegy iránt, azután a tőle való elszakadása, és a tatár rabságra jutása olyan állapot, a mely rendkívül alkalmas Gyöngyösy leíró és lyrai tehetségének kifejtésére. Valóban lyrai és leíró tehetsége itt is fényesen tündöklök. Bőven él velök, minden kínálkozó alkalmat megragad, hogy ragyogtassa és vissza is él vele. Mindjárt az első könyvben Kemény vadászatát írja le, a ki ott keres nagy szerelmi gondjai közt szórakozást. Élénk, szemléletes leírás, a mely ugyan jobbára Ovidiusból van véve, de ez semmit sem von le szépségéről, persze a cselekvésre semmi befolyással nincsen. (Metam. III.)

Keményért egy másik úri asszony is ég, a mi valóságnak látszik, mert Gyöngyösy kíméletesen elhallgatja valódi nevét, csak álnéven Censabirának mondja. Már érettebb korban levő, kaczer, végtelenül szerelmes asszonyság, a ki Keménynek őt altató cselédjeit arannyal fizeti, csak hogy Keményről halljon valamit, s legálább az ő beszédjök szerint ringassa magát szép álmaiban.

Ez a nő érdekesen és egyénileg van rajzolva, de a szerelemből semmi sem következik. Csak henye jelenet, a költő sem használta fel a cselekvés bonyolítására, egyszerűen ott hagyja.

Ugy látszik, csak azért említi meg, mert valóság volt. A másik, némi egyéni szinezettel bíró alakja, a tréfás, furfangos *Décsei* Bálint, a ki meg is tréfálja urát, mert először kőszívűnek hirdeti, majd lelkesedve árulja el a kellemes valóságot és így zeng Annáról:

Nemcsak *Hadadig* kell az ilyenért menni,
Hanem méltó érte *hadaknak* is lenni.
Járást nemcsak *várást* fáradozva tenni,
Viván nemcsak *kiván* másoktól elvenni,
Nagy *kincs*, jól *rá tekints*, el nem kell engedni,
Vért nem olcsóbb *bért* kell ezért fizetni,
Törrel nem *pörrel* érte ellent vetni,
Óhajtod? *Óhatod* hozzá nem sietni!

Décsei enyelgését már Dugonics is lelkesedve dicséri! Első találkozások leírásában is lyrai hév ömlik el, méltó ez is Gyöngyösy tehetségéhez.

A második könyvben a tatár rabság megint olyan tárgy, a mely váltig kedvez Gyöngyösy fényes, leíró és lyrai tehetségének: a két egymástól elszakadt szerelmes búslakodása. Gyöngyösy él

is a kedvező alkalommal, szebbnél szebb leírások, lyrai sóhajok egymást érik e részben. Pazar kézzel ontja mind a kettőt. De mindjárt az elején egy ügyes epikai fogással él. Azt a nagy szerencsétlenséget, a mint Kemény egész hadával tatár fogságba esik, egy *szemtanuval* beszélteti el szemléletesen és megindító bensőséggel. Valamint egyes alakjai, úgy ez az elbeszélés is bizonyítja, hogy Gyöngyösy kitűnően tudott volna elbeszélni, sőt jellemezni is, ha több figyelmet fordít rá, de Gyöngyösy csak leíró és lyrai erejét érezte legjobban, ezzel akart és tudott hatást kelteni.

E rész leggyönyörűbb leíró része, a melyben Kemény bilincseit készítő kovácsokat rajzolja meg hatalmas vonásokkal, ragyogó hasonlatokkal. Nem hiába dicséri ezt a leírást *Arany* és *Dugonics* is egyforma lelkesedéssel. De nem kevesebb szépséggel dicsekedik az a rész, a hol Kemény Annája után búslakodik, a ki szintén úgy epekedik utána, mint Kemény a maga súlyos rabságában. E nagy szomorúságban lát egy gerliczet, a népköltészet kedves madarát, a mely párja után búslakodva száraz tőkére száll. Itt szintén remekel Gyöngyösy s ez a rész annál értékesebb, mert ebből világosan látjuk, hogy nemcsak egyes hasonlatokat vett át kora virágénekeiből, de a népköltészet lelkéből is tudott meríteni. Ezt a gyönyörű részt csakugyan úgy tekinthetjük, mint a régi népköltészet költői visszhangját.

De nem kicsi érdeme az se Gyöngyösynek, hogy épen abban a részben Ovidius példájára megteremtí a magyar heroidát, a mely nem más, mint olyan költemény, a melyben a régi görög hősök és hősnők egymáshoz írt leveleikben érzelmeiket mondják el. Gyöngyösy le is fordított két ilyen heroidát Ovidiustól, de itt eredetit ír, az egyiket Kemény, a másikat Anna szájába adja. Mind a kettő értékes költői darab, magában véve is érdekes olvasmány, ragyogó hasonlatokkal. Mily szép Anna levelének kezdete:

Mint hervadt tulipán, gyöngyét harmatoknak,
A szomjuhozott föld árját záporoknak,
Vizét epedt szarvas, hives forrásoknak,
Éh' rárók idejét szokott prédájóknak,
Úgy vártam annál is nagyobb buzgósággal
Vettem írásodat . . .

De a nagyon érdekes sok lyrai szépség közül is kiválik Gyöngyösynek az a sajátja, a mit összes művei közül, bár másutt is próbálkozik vele, itt látunk a legköltőibb módon feldolgozva, az *echo felelésével való játék*, a melynek választát aztán a következő versszakban érzelmesen tovább fűzi. Ezt a lyrai játékot már Zrínyi használja verseiben, de Gyöngyösy bajosan tanulta tőle, mert még nyoma sincs költészetén Zrínyi hatásának. Ebben is Ovidius hatása alatt áll, bár a maga módja szerint tovább fejleszti ezt a játékot az *echo feleleteinek* tovább fűzésével ilyen formán:

Szánhatd is azt méltán, mert kénom szünetlen,
 Szerencse balkeze forgat kéméletlen.
 Az kénozó tatár nem szán mert kegyetlen,
 Szive engesztelhetetlen (Echo) *Telhetetlen.*
 Igen is: azt tudom, mert tőlem sokat kér,
 Ha el nem készítem, mondja több kénra vér,
 S így szabad világot zárt napom nem ér (Echo) *Ér.*
 Vajha érne! és szád igazat mondana,
 De ki volna az, ki megváltana (Echo) *Anna.*
 Nincsen is egyébről, csak róla reménység,
 De minthogy utálást okoz a szegénység,
 Talán benne is megaludt a hűség (Echo) *Ég.*
 Nem kétlem, ha postám kezéhez vihette,
 Írásom azokban eddig enyhítette,
 De félek, nagy gondban vagyok is érette,
 Hogy lett levelemnek eltévedte (Echo) *Vette.*
 Bár vette is, de a pósta későn járván,
 Hogy értsem, mint vagyon alig várván (Echo) *Árván.*
 Bizony árván, minthogy elvesztette társát . . .

De hogy a könyv egyéb szépségeiről is megemlékezzünk, Gyöngyösy terjengőssége mellett helyenként szinte drámai erővel és gyorsasággal beszéli el azt a szerencsétlenséget, mikor a tatár kán álnoksággal fogságba ejti a sereg vezérét, a fő nélkül marad sereg állapotát így rajzolja:

Bíznánk nincsen kihez, futnánk nincsen hová!
 Mennénk, nem mehetünk sem ide, sem tova;
 A veszedelemnek környül árad tava,
 Nyakunkon a fegyver nem bocsát sehova.

Vagy a sok prózai reflexió közül mennyire kiválik e néhány sor, a mely máig is mintául szolgálhat arra, hogy kell a tanító irányú gondolatot költői köntösbe öltöztetni.

Az aranynak a tűz, terh a pálmaágnak,
 Ütés a tűzköbe titkon lakó lángnak,
 Hab a tengereket járó bátorságnak,
 A szükség próbája igaz barátságának.

Az ily fényes tulajdonságaival hatott Gyöngyösy nemcsak kortársaira, hanem a nyomán egy egész költői iskola keletkezett. De szemmel látható hatása volt Csokonaira, a ki tanító irányú költeményeiben tőle tanulta a gondolatok költői köntösbe való felöltöztetését; verselésével nyelvével, is nagy hatással volt rá, de a legújabb időben is Arany se restelt tőle tanulni nyelv és verselés dolgában számtalan hasonlata lyrai költészetünk közhelyévé vált.

A harmadik részben van a legtöbb tárgyilagosság s a kor lelkét érezzük itt minden sorában lüktetni. Bár itt is sokat elmélkedik a költő, de mégis takarékosabb mint akárhol. Erdély tragikus sorsa, szörnyű pusztulása megillették a hazáját szerető költő szívét, megrezgetik az olvasó szívének a hurjait is. Látjuk a német és a török közé ékelt Erdély ingadozását, a fondorkodásokat a portán, a bécsi udvar tehetetlenségét, közömbösségét, a magyarok szenvedései iránt; a török tábor színes, változatos mesteri leírásában nagy hatalmokat, a magyarság elpuhulását, az ifjuság elfajzott állapotát... Látjuk, hogy Kemény magára maradva, vesztébe rohan, látja ő maga is, de első a haza, a jó hirnév:

Mit is árt, napjai e múlt életnek,
Más örökösebbel ha felcseréltetnek?

Bár Kemény vigyázatlanul meglepeti magát Szőlősnél a töröktől, részvétünket biztosítani tudja iránta a költő. Igazi a hazáért vértanúságra való elszántsággal mondatja Keménynyel, mikor *Teleki Mihály* óvja a végveszedelemtől.

Elkölt már az; későn siettetnél,
Az jó hír s becsület, drágább mindeneknél.

Melyik magyar embernek ne jutnának eszébe a török idők rettenthetetlen hősei, a kik sokszor vétkes életökért, a hazájokért való emberfölötti küzdelemben vértanúságokkal megtisztultak és szeretetüket a hazájuk iránt így pecsételték meg.

Ha evvel bevégzi a költő, a hatás mélyebb, megrázóbb lett volna, de Annának pár szóval megemlített fájdalom a köznapi tanulság: »Az időtlen próba megártott már soknak,« teljesen kiközökenti az olvasót a hangulatból. De így is, szerkezetbeli nagy gyöngeségei mellett is, Gyöngyösy mértékével mérve változatos-ságával minden esetre Kemény János legbecsesebb munkája. Méltán becsülték a régiek is ezt a legtöbbre. Gyöngyösynek egyéb munkái a fordított »*Chariklián*« kívül ma is kéziratban lappangnak, de nyomtatásban megjelent munkáiból is teljes képét nyerjük, tehetségének mértékéről irodalomtörténeti fontosságáról.

Gyöngyösy tehetsége három forrásból táplálkozott. Maga hirdeti, hogy Tinódi módján írja meg a dolgok valóságát, tehát folytatója a régi magyar epikai költészetnek, a mely megmaradt emlékek szerint Mátyás király idejéből való. Szabács viadalától kezdve, első sorban a valóság elmondására törekedett, koczogó, egyhangú verseléssel, a rythmus iránt való igen kicsi érzékkel. Gyöngyösynek minden munkája mutatja, hogy kitűnően ismerte a régi magyar irodalmat, tehetsége a magyar talajon nőtt, erősödött. Sokat merített Gyöngyösy a virágénekekből, a népköltészet örök, üdítő forrásából. Keleties színompájú ragyogó hasonlatait innen vette, elragadó lyrai heve, a mint egyes munkáiban kimutattuk,

a régi népköltészet visszhangja s nem habozunk kimondani, hogy ragyogó hasonlataival nagy lyrikusaink, Vörösmarty és Petőfi nem kis érdemű elődje. Látjuk azt is, hogy a kor műveltsége szerint elhalmozta költeményeit mythologiai ékítésekkel, fölös példákkal. Ezek csak afféle czifrák, fölösleges sujtások s leginkább Ovidius hatását látjuk munkáin, a kitől meg is tanult érdekesen elbeszélni, leírni, a kinek hasonlatait magyaros gondolkozása szerint szerencsésen átveszi, átalakítja s különösen az ő példája nyomán kellemes, vonzó tud lenni.

Gyöngyösy tehát a régi epikai költészet folytatója, tehetsége a magyar költészet talaján nő, izmosodik és nyílik ki. De mint epikus is messze meghaladja Tinódit és más elődjeit, a kik száraz krónikánál alig tudnak egyebet felmutatni. Tinódi itt-ott elvétve ír lendületesebb sorokat, mikor elszorul a szíve a haza szomorú sorsa miatt, vagy elsírja a bánatát Török Bálint török rabságra jutásán. Gyöngyösy maga is sokszor beleesik a krónikás, száraz előadásba, de helyenként kiváló erővel, szinte drámai fordulatos-sággal mondja el az eseményeket. Nem hiába lelkesedett Ovidiusért, ő is, mint Ovidius, könnyen hangolható lyrai kedélyű költő, az események leírása közben maga is lelkesül, mélyen megindítja a tragikus fordulat, vagy a helyzetek lyrai festésébe fog, több és kevesebb költőiséggel elmélkedik, vagy mesteri leírásait két kézzel szórja. Így teszi mindvégig érdekessé művét és bár sem jellemezni sem meséjét érdekesen bonyolítani nem tudja, az olvasóra mégis hatni tud, könnyen hangolható érzelmes természetével, nagy leíró tehetségével. Szerkezet, jellemzés tekintetében meg se közelíti lángeszű kortársát, *Zrinyi* Miklóst, a ki mint egy Titán magaslik ki kortársai közül s mint szerkesztő és jellemző epikus mai napig sincs megközelítve se. De Gyöngyösyre *Zrinyi* semmi hatással sem volt, valamint nem volt kortársaira se. Talán nem is olvasta, vagy ha olvasta is, a kellemes nyelvű, művészi verselő Gyöngyösy másforma tehetségénél fogva is nem sokat tarthatott róla. Tinódinál azonban a szerkesztés dolgában mégis különb. Legalább bizonyos csoportosításra törekszik, kiemeli a fontosabb eseményeket, míg Tinódi a krónikás módja szerint egymásután, sorrendben beszél el mondanivalóját. A mennyire elmarad *Zrinyi*től Gyöngyösy a jellemfestés és a szerkezet dolgában, annyira felülhaladja a verselésben és a nyelv művészetében. *Zrinyi* egyáltalában nem tudott verselni, nyelve idegenszerű, nem magyar, erőszakolt, s bár tagadhatatlanul sokszor festői, az erő zord fönségét érezteti olvasójával. A forma mindig sántikál nála, Gyöngyösynek nyelvében van a főereje. Ha *Zrinyi* a jellemzés szerkezet dolgában egyszerre a világirodalomban szinte páratlanul álló ugrással remekművet tudott teremteni, a belső érték dolgában Gyöngyösy épen ilyen bámulatos emelkedéssel megteremtette a magyar költői nyelvet. Mindig magyaros, elődei nyelvét, *technikáját* nagy tehetségével a magáéba olvasztotta s a tökéletesség nagy fokára emelte. Könnyed, dallamos nyelv-

vében összeolvad a régi magyar költők és a népköltészet nyelve, a magyar verselésben meg valóságos mester, epikai versformában csak Arany János fogható hozzá. Hogy mily öntudatos nyelv-művész volt, bizonyítja Kemény Jánosához csatolt értekezése, a mely irodalomtörténeti szempontból is igen becses, mert az első, a mely a magyar verselésről és a költői stylusról szól.

Első dolga érdekes értekezésében élesen kiemelni a különbséget a *vers és a próza között*. »Nem tartottam olyan rendet, — írja — mint a folyóírással való históriában; hanem a poesist is kívántam azokban követni; és az szerént alkalmaztatnom is ezen munkácskámát.« »Az mely szók« — írja tovább — »nem a közönséges magyar beszéd szerint tanálatnak némely helyeken az versekben, az nem másképpen esett annyira, mint a versek kedviért tett alkalmaztatásból, mert azoknak szoros rendi nem vehet úgy bé minden szót, mint a folyó írásnak tágasabb mezeje.«

Igen értelmesen számot ad a szavak dolgát illetőleg költői eljárásáról. Rövidebb, hosszabb szavakat alkalmaz a vers hangzatosága kedvéért. De mértékkel él e szabadsággal és nem él vele vissza, mert megjegyzi, hogy a deák poezis szabadága közül »nem mindenik illik a magyar szó folyásához még a versekben is«. Így alkalmazza a *syncopét*, s rögtön példát is idéz rá verseiből; így mondja *győzelem, győzedelem* helyett; manapság még prózában is győzelmet írunk, de korában ez nagy újítás volt ez.

Alkalmazza a *synecresist*, a mikor némely szóban két szót tagot von össze: *lány, leány* helyett. Használja a *methathesist*; azaz a betűáttelet. Így a régi *terenyén* helyett *tenyerén*-t ír, noha, mint megemlíti, *terenyén* kellett volna. Ma épen a tenyér szót használják Gyöngyösy példaadása szerint. Észreveszi Gyöngyösy azt is, hogy a magyar ember némely szavakban hol rövid, hol hosszú hangzóval él; pl. téssen, teszen.

Ime az első magyar költő, a ki öntudatosan képezi ki a maga költői célja szerint a nyelvet. A latin költői nyelv példájára szabadságot vesz magának a nyelvet illetőleg, de erős, magyaros nyelvérzéke megóvja a túlzástól, csak olyat mert, a mi a magyar nyelv természetével összefér. Ezekre bizonyosan talált is hasonló példákat az élő beszédben vagy a nép nyelvében.

De látjuk azt is költői eljárásából, hogy ő volt az első nyelvújító. »*Miség*«-et ír *mivolta* helyett. Neki tulajdonítják a *dal* szó elvonását is a dalolás helyett, de ez nem bizonyos, mert Gyöngyösy munkáinak szövegkritikai kiadása még mai napig sincs meg, Dugonics pedig sok önkényes változtatással adta ki munkáit.

Költői nyelvét sok tájszóval gazdagítja, sok vidéken lakván sokféle szólásmódot vesz át, nemesít meg költői nyelvében. Mint maga mondja, hogy az alföldön, mint a felföldön, a Tiszán és Dunán túl sok dolgokat másképpen szoktak kifejezni. Azért ír a mord helyett mogorvát, *felyhő* helyett *fellyegeket*. Ma mind a két szó közkeletű.

A Kazinczy-féle nyelvújítók gyakran hivatkoztak Gyöngyösynek arra az eljárására, hogy a mondatszerkezetben is sok szabadsággal élt. Gyöngyösy maga mondja, »hogy a deák példa szerint úgy esett construálnom némely szókat, hogy a közönséges magyar beszédnek jó rendi ellen vagyok«. Példaképen fel is említ ilyen deákos mondatszerkezetet: »*Bellona sisakját kevés, a ki vágyja.*« Ezt az eljárást azonban legkevésbé lehet dicsérni. A mondatszerkezetben él a nyelv szelleme, ebben nyilatkozik a nyelv eredetisége, sajátága. Bizonyos, hogy csak olyas szófűzés szabad a költőnek is, a mihez a nép nyelvében, vagy az élő beszédben hasonló példát talál. Hogy ezt tudta Gyöngyösy is, bizonyítja az, hogy ez eljárásának igazolására analog esetet hoz fel mentségül, mondván: »a versek kedvéért megállhat, mintha azt mondanám: kevés kívánja Bellona sisakját, a mikor azt írom, hogy kevés vágyja.«

A nyelvújítók az idegen szófűzésnek a magyar nyelvre való erőszakolásával csakugyan sokat ártottak. De Gyöngyösy szerencsésen és helyes nyelvérzékkel temérdek új fordulattal él költeményében; legidegenszerűbb még az a példa, a mit maga felhoz. Igazán és szépen írja magáról: »Vannak ezért ezen okból az én verseimben is oly szók és azokban oly dispositiók, *a melyek a verseknek kívül nem volnának szintén illők a dolog egyenesen való kimagyarázására*; de azok a verseket ékesíteni szokták inkább, hogysen mint valami dísztelenségére szolgálnak. Minekokáért az olvasó így értvén ezeket, hol oly szókat és dispositiókat talál versemben, a kik vagy az közönséges szólásban, vagy a folyóírásban nem usuáltatnak, ne tulajdonítsa azokat tudatlanságból esett fogyatkozásoknak, hanem a versek kedviért levő szükséges cselekedeteknek.«

Ebből világosan kitűnik, mily élenken érezte Gyöngyösy a nagy különbséget a prózai és a költői stílus között.

Verselés módjáról közelebről nem nyilatkozik, de hogy teljesebben érezte a magyar rythmus lüktetését, ez csengő, dallamos versein bőven meglátszik, sőt egy rövid nyilatkozata is bizonyítja, hogy a magyar vers természetével mennyire tisztában volt. Ime a nevezetes nyilatkozat az olvasóhoz: »És a vélt fogyatkozások (szokatlanabb mondatbeli fordulatokról szól), a hol szemeiben akadnak, csak úgy olvassa, a mint vannak, ha a verseknek jó rendit meg nem akarja vesztegetni: *a mely csak egy bötűnek is megváltoztatásával hamar megesik.* Sőt valamely verseket csak kétszer vagy egyszer paríálnak is (t. i. lemásolnak), ha olyan ember nem írja azokat, *a ki fundamentumosan nem ért a versekhez*, nincsenek azok megvesztegetés nélkül. A kit én mások írása alá adtam, magam munkájában is bőven experiáltam.«

Gyöngyösynek korához képest szinte bámulatos zenei hallása van. Természetesen a nyelv zenéjét értem. A Sándor-verset készen találta ugyan, mert valamennyi »*kronikát*« addig is ebben a versformában írták. De milyen siralmas versek voltak ezek. Kényelmesnek találták arra, hogy szavakat és számokat, mindenféle siva-

tag, erőszakos mondatokat beletömjenek. Négyes rímű lett volna ugyan, de sokszor csak a folyton ismétlődő vala és vala rímelt. Mértéket ugyan hiába keresnének e kopogó, sivár sorokban, rythmust annal kevésbé, még a sormetszetet se tartották meg. Kopognak, zörögnek ezek az irgalmatlan sorok, mintha zsákban borsót, babot zörgetnének. A nyelv zenéjét már *Balassi* Bálint, az előbbi század nagy lyrikusa is érezte, s a rövid lélekzetű sorokban változatos, dallamos formákat teremtett, de virágénekei a kor felfogása és illendőségtudása szerint nyomtatásban meg se jelenhettek. Csak hű inasa, *Hartyáni* Imre írta őket össze, nagyjából. Kéziratban csak kisebb körben terjedhettek el, hatások is csak kisebb körre szorítkozhatott. Tudjuk, a szigorú erkölcsű kor mennyire üldözte a virágénekeket, a melyeknek szerelem volt a tárgyok. Balassi se mert ez előítélettel szembeszállani, nyomtatásba sem merte kiadni szerelmes énekeit. Szenczi Molnár Albert zsoltár-fordításai szintén nagy haladást mutatnak mind a dallamos formák, mind a változatosság tekintetében, *de a Sándor-vers megteremtésének dicsősége mégis Gyöngyösy nevéhez fűződik*, az ő nevéhez fűződik az a dicsőség is, hogy a magyar rythmus zenéjét ő érezte meg először, nagy változatossággal alkalmazta a Sándor-versben azokat a törvényeket, melyeket később Arany elméletileg is kifejtett. A főközpontszetet mindenütt megtartja, ez elengedhetetlen kellék volt Gyöngyösy óta. De a hat szótagból álló félsorokat a legnagyobb változatossággal a költői gondolatnak megfelelőleg osztja be. E változatok 2—4, 4—2, 3—3, a hogy a Sándor-versek első vagy második részét e szerint a képlet szerint beosztani lehet, Gyöngyösy a Sándor-versek igen sok változatát teremtette meg így. Műveiben erre vonatkozólag a legszebb, legdallamosabb példákat találjuk. De ez nála nemcsak külsőség, hanem verseinek rythmusa a belső gondolati megszólaláson alapszik. A magyar rythmus egy sorban fejezi ki a gondolatot s aztán hosszabb szünetet tart, s úgy következik rá a második sor, a hol az új gondolat kezdődik; vagyis a gondolatnak a sor végén be kell fejeződnie, legalább a törvény szerint olyannak kell lennie a gondolatnak, hogy a sor végén szünetet lehessen tartani. De ez még nem minden, a magyar vers *a mondattani hangsúlylyal* nemcsak kiemeli az ütemekben fontosabb részeket az által, hogy nyomatékosabban ejti ki, de a versben előbbre teszi azt, a mit a költői tekintetben kiemelendőnek tart, csak azután következnek a mellékes részek. Vegyük csak ezt a verset:

Húzza-vonja szegényt annál dühösebben,

Oltalmazza magát mennél erősebben.

Itt a cselekvés a huzás-vonás és a szegény megtámadottnak vergődése a fontos, azért előbb teszi Gyöngyösy a versben, utána veti a cselekvésnek módját, de egyuttal az összetartozó szavakat, a »szegényt«, »magát«, »annál«, »mennél«-t egymás és a főgondo-

lat után sorakoztatja. Így vág össze a belső, külső forma: így tökéletes a rythmus, a versek zeneisége.

Vagy vegyük ezt a gyönyörű, sorokon keresztül vitt hasonlatot:

Mint hervadt tulipán, gyöngyét harmatoknak,
 A szomjuhozott föld árját záporoknak,
 Vizét epedt szarvas híves forrásoknak,
 Éh rárók idejét szokott prédájoknak,
 Ugy vártam, annál is nagyobb buzgósággal,
 Vettem írásodat alázatossággal,
 Értem rabságodnak dolgát valósággal,
 Melyen vagon szívem nagy szomorúsággal.

E versben Lónyai Anna magát sorban tulipánhoz, szomjú földhöz, epedt szarvashoz, éh ráróhoz hasonlítja. A kedves tulipán mellé, kinek harmat kell, odaállítja; a földet, ki a zápor árját szomjúzza; a szelíd szarvas mellé, a ki eped a víz után; az éh rárók sóvárgásával festi nagy szenvedélyét. Az egyik női kedélynek megfelelőbb hasonlatra rögtön ráüti a hevesebbet, a szenvedélyest. Így érezzük az ellentét szépségét. De a külső és belső rythmus összeolvadása is a mesterre vall. A fődolog a versek első részében van kifejezve, de a dallamos lebegés is kíséri a gondolatot. Az első sor lebegése nem olyan, mint a két közbülső soré, de a negyedik sor, a hol a hasonlat befejeződik, az elsőnek taktusa szerint oszlik meg; így 3—3—2—4; a két közbülsőnek pedig ez az ütembeosztása: 4—2—2—4. Ugyanazt a változatos lebegést látjuk a következő strófában is, a mely az egész gondolatot részletesen befejezi. Annyira érti Gyöngyösy a módját, hogy a Sándor-verset az elbeszélés hangulata vagy a cselekvény módja szerint osztja be, ütemeit is változatosan és a rythmus dallamosságával gondolatai menetének megfelelőleg rendezi. Hogy ez nem esetlegesen, hanem öntudatosan jár el a költő, mutatják értekezésének fentebb idézett sorai, de mutatja az is, hogy verseiből *erre a rendes beszéd-től eltérő beosztásra* fölösen idézhetünk példákat. Ilyen ez a sokszor idézett strófa is:

Keménynek | csendesen || ballag paripája, 3—3—2—4
 Két sütéssel | jegyes || a jobbik | pofája. 4—2—4—3
 Oláh | országi ló || a mint van | formája, 2—4—3—3
 Játékos | zabláját || rágdogálja | szája. 3—3—4—2

Ugyanaz a dallamos lebegés van itt is. A második, harmadik sornak más a beosztása, de a negyedik sor szerint az elsőnek lebegésébe esik vissza, bezárja a versszak dallamát.

A gondolatnak és a külső rythmusnak ilyen dallamos egybeolvadására Gyöngyösynél lépten-nyomon találunk példákat, de csak egyet idézünk annak a bizonyítására, hogy a magyar verselés

dallamosságára a külső ütembeosztás nem elég; csak úgy tökéletes a nyelv zeneje, ha módja egybeesik a gondolatával, lebegésével kíséri azt, mint ebben a szép versszakban is:

Engemet reméltetsz; magad vagy kétségben,
Nekem hajnalt hirdetsz; — ülsz magad éjfélben.
Irod egészséged türethető épségben,
De mint lehessen az a rabi inségben?

Ez az inversió, vagyis mikor a költő beszédében a *lényeges* előbbre teszi annál, a mit nem tart lényegesnek. Teszi pedig ezt a szórend szokatlanabb felforgatásával is, de a mennyire a nyelv törvényei megengedik. Természetes nem száraz grammatikai törvényeket tart szembe előtt a költő, hanem a népnyelvi és élőbeszédbeli példák hasonlóságára teremt új szerű mondat szerkezeit. Ebben nemcsak nyelvi érzéke, de zenei hallása is segítségére van a költőnek.

Egyébiránt ez a törvény a prózában, az élő beszédben is uralkodik. A magyar nyelv szellemével nem vág össze a körmondat, a mely a *fő gondolatot* az előzmények hosszas elmondása után utoljára mondja el. Éppen megfordítva a magyar ember mindég azt teszi előre, a mit lényegesnek s különösen kiemelendőnek tart. Heves, indulatos, érzelmes beszédben meg éppenséggel csak a fő gondolatot mondja el a magyar ember. Eppen azért oly idegen szerűen hatnak a magyar emberre a régi prózáirók körmondatai; de éppen ez mutatja Gyöngyösy erős magyaros érzékét, hogy az inversiókat oly művészileg használni tudja. Ebben a tekintetben Gyöngyösy mindvégig mintaképpül szolgál; s a magyar költészet és nyelv tanulmányozója minduntalan kénytelen Gyöngyösyhez fordulni, a ki nyelvművészeknek és verselőnek is egyformán kitűnő s első volt, a ki öntudatosan költött magyar nyelven.

Természetesen érzelmes, lyrailag hangolható kedélye nagyon előmozdította rythmus érzékét és verselő tehetségének kifejlődését. Elbeszélő költeményeiben lépten-nyomon találunk megkezdett vagy éppen befejezett dalokra. Ily körülmények közt önként felmerül a kérdés, vajjon Gyöngyösy nem írt-e lyrai költeményeket? Persze e kérdésre az adatok hiányában bajos felelni, de az bizonyos, hogy Gyöngyösy a fennmaradt gyér nyomok szerint is már sokkal előbb a mint első műve a »*Murányi Vénus*« nyomtatásban megjelent, még 1655-ben ismeretes volt költői tehetségéről. Ez azt bizonyítja, hogy azelőtt is sokat dolgozott, bizonyosan írt kisebb lélekzetű költeményeket és minden valószínűség szerint ifjabb korában lyrai verseket is. De a kor szigorú erkölcsi felfogása nem kedvezett a lyrai költészetnek, Balassi is csak istenes énekeit adta ki a nyomtatásban; nemcsak a papok üldözték a virág énekeket, de a világiak is átallották, hogy szerelmöket a világ elé tárják. *Kossuth* Lajos csak e magyar felfogásnak kései visszhangja volt, mikor

rátámadt Szemere Miklósról: »Megélemedett ember léttére nem szégyel szerelmeskedéseit feltárhoz verseivel a világ elébe állani« Gyöngyösy énekei is vagy elvesztek vagy írásban foroghattak a közönség kezén. De így a lyrai költészetnek hatása irodalmunk fejlődésére kicsi volt, hiszen Balassi virágénekei csak az újabb időkben forognak közkézen, pedig a magok idejökben kiadva igen termékenyítő hatással lehetnek volna költészetünkre. De hát abban a korban csak a *krónikás verseket* tartották érdemesnek a kinyomtatásra. Az lehetett egyik főoka, hogy Gyöngyösy »krónikák« írására adta magát, bár tehetsége inkább a lyrához hajlott volna. Gyöngyösy a maga tehetsége szerint átvéve, feldolgozva kora költői hagyományait, epikánkra és lyránkra egyformán másfélszáz éven keresztül nagy befolyással volt. Gyönyörű hasonlatai ma már lyrai verseinkben közkeletűek; ki tudja, ki veszi ma észre, hogy e jelzők Gyöngyösy jelzői: virágos tavasz, lilium homlok, esőző szem, gerlicze-szerelem, egymást kergető könnyek, alabastrom nyak, szemes mint a galamb vagy, hogy hasonlatai, szólamai közül is bemutassunk egynehányat: »Megáll ott szava mindennek, a halott ajaka ékesszólás ehhez.« — Klárisokat megduló orczáid ékessége. — Küzködnek kövei (jeggyúrúró) az égi tüzekkel, dűlják is azokat ragyogó fényekkel. — Mind *csendes*, mind *habos* időknél folytában. — Esőző szemével orczáját hintette. — A merre megy, nyomában virágok fakadnak. — Ajka nyílása, piros hajnal hasadása.« Ilyeneket és hozzájuk hasonlókat lépten nyomon találunk Gyöngyösy verseiben. Ezek a hasonlatok még ma is elragadnak, pedig hány költő elmondta már Gyöngyösy után, ma is bizonyítják Gyöngyösy ragyogó képzeletét, de az újság meglepő varázsával mennyire rabbá ejtették az olvasókat a magok idejében? Gyöngyösy volt apánk lyrikusa, epikusa egy személyben. Érzelmes helyei, szerelmes sóhajai a nők kedves költőjévé avatták, míg az öregek tudós mythológiájában, krónikái meséjében gyönyörködtek, hazáját szerető szívének fellángolása miatt szerették s vele lelkesedtek. De nyelvének varázsa is mindenkit egyformán elragadott.

Nem csoda, hogy népszerű volt s a nagy tehetségét tőle elvitatni nem lehet. Igaz, tehetségének megnyilatkozása egyenetlen, költészetének lángoló kitörései után sok benne a *száraz okoskodás*, ízlése is fejletlen, de az enyhébb érzelmeknek oly költői kifejezést tud adni, a mely ma is megindít s gyönyörködtet. Irodalomtörténeti fontossága annyi és oly nagy jelentőségű, hogy egy régi költőnk se mérhető vele össze ebben a tekintetben. Irodalomtörténeti fontossága abban van, hogy a régi költészet stílusát meg-nemesítve adta az utókoruak. Másfélszázadon keresztül ő volt a magyarság legkedvesebb költője, ifjak, öregek a legnagyobb gyönyörűséggel olvasták, nála külömb magyar póétát nem ismertek, nem is akartak ismerni. Mind a lyrai, mind az epikai magyar stílus megteremtésére döntő hatása volt. Nyomában a XVIII. század

végén egy egész költői iskola támadt, a mely az ő példáján lelkesülve művelte a költészetet. Nagy hatással volt a *debreczeni kör költőire*, Csokonai e század legnagyobb költője szintén az ő hatása alatt áll. *Petőfi* ragyogó, keleties pompájú hasonlatai tagadhatatlanul Gyöngyösyre emlékeztnek. Legnagyobb epikusunk, *Arany János* az epikai verses formáját tőle vette, rythmus-érzékét az ő művein fejlesztette. Stílus tekintetében is sokat tanult tőle. Gyöngyösy a multak költői hagyományát így adta át a jövődőknek, így készítette el a nép-nemzeti költészet virágzását.

A Kazinczy-iskola költői ugyan nem sok tisztelettel voltak Gyöngyösy iránt. Eszméket, formát a külföldtől kölcsönöztek, de költészetök *idegen virág maradt*, költeményeik közül csak azoknak van mai napig hatások, a melyek a magyar nemzeti sajátságokat, ha részben is, visszatükröztetik. Intő példa rá, *hogy a magyar költészet csak a nemzeti talajon, a magyar lélek sajátágaiból táplálkozva fejlődhetik, virágozhatik tovább*. A külföld eszmé-áramlataiból táplálkozhatnak ugyan és táplálkozni is kell a magyar költészetnek is, de mindez magyar formában, a magyar lélek sajátságainak megfelelő átdolgozásban, átalakításban hathat, csakis így virágozhatnak a magyar nemzeti költészet.

Nálunk a nép-nemzeti irány nagy diadala mellett is, talán épen *Petőfi* és *Arany* költészetének visszahatásaképen újra lábra kapott az idegen költészet kultusza és utánzása. Így eszmékben tágabb mezeje nyílik ugyan meg a magyar költészetnek, látóköre kiszélesedik, de igazi *nagy magyar költő csak az lesz*, a ki ezeket az eszméket, ezt a gazdagabb világot magyar köntössel ruházza fel, magyar lélekkel tudja átdolgozni, magyar szellemmel tölti el. Különbözik költészetünk elsatnyul, idegen üvegházi növény lesz.

Ebbe a hibába, örvénybe mindig belésodródik a költészet, *ha elszakad a nemzeti földtől, ha a mult hagyományaiból nem táplálkozik, ha költőink, íróink a régi kor jeleseit kicsinyelve nem tanulmányozzák őket*. A történelmi folytonosság szakadt így meg s a magyar nemzeti lélek homályosodik el íróinkban. A tudomány is csak nemzeti alapon virágozhatik; a költészet, a nemzeti lélek virága még kényesebb, érzékenyebb ebben a tekintetben. Ne felejtsek el soha íróink, hogy magyar földön születtek, magyar emberek és magyaroknak írnak!

A nemzeti önérzet, lélek elhomályodása idején mindig régi költőinkhez kell folyamodnunk, a népköltészet üdítő forrásából kell merítenünk, az ő magyar érzésökből táplálkoznunk, megújulnunk. Gyöngyösy azok közül való, a kihez mindig bizalommal fordulhat a magyar író. Nyelve, verselése, érzése tősgyökeres magyar. Hatott korára, a magyar költészet virágzásának termékenyítő alapot adott, de termékenyítőleg fog hatni mindenkor arra, a ki művei tanulmányozásához hozzá fog! Ez örök, hervadhatatlan érdeme.

AZ UTOLSÓ ÉVEK.

(A költő haza megy Bécsből. Második házassága. Megyei szereplése. Dietai követ. Alispán. Charikliá. Ujra alispán. Halála.)

Keserű tapasztalatokat szerzett Gyöngyösy Bécsben, saját szemével győződhetett meg róla, mily gyűlöletes volt ott a magyar név. Egészsége is megrendült, mint maga írja: »csak imigy, amugy szolgál«. Sóvárogva vágyott vissza Magyarországba. »Csak már szabadulhatnék« — írja — »a bécsi lakástól«. Pedig Magyarországon épen ez évben a legrettenetesebb polgárháború dúlt. A német zsoldos katonák, a labancz főurak és püspökök dühöngtek a lutheránus vagy kálvinista magyar ellen. A vallásüldözés rémes jelenetei játszódtak le az országban. Vérözön árasztotta el az országot. Minden társadalmi rend felbomlott, a kik nem akartak katolikusok lenni, külföldre menekültek, vagy a török hódoltság alatt kerestek menedéket. A szegény köznép ezrenként menekült a török földre. A külföldi protestáns hatalmak közbe járása keveset segített a szerencsétlen magyar nemzetet. Csak 1675 körül enyhült valamennyire a magyarok üldözése.

Ily körülmények közt nagyon is érthető, a nyugalomra vágyó Gyöngyösy a hatalmas *Andrássy* Miklós pártfogását kereste, hogy oltalma alatt nyugodtabban élhessen.

Elő felesége, *Baranyay Ilona* révén Gömörben volt földbirtokos, ebben a megyében már idestova tíz esztendeje lakott. Csetneken, az *Andrássyak* védőszárnya alatt iparkodott meghúzódni, abban a megyében, a melyet már második szülőföldjének tekintett. E község a hadak útján is kívül esvén, a pusztításnak se volt úgy kitéve.

Ez sikerült is neki, mert *Andrássynak* is szüksége volt a híres jogtudósra. Gyöngyösy mindenképen iparkodott is magát hasznossá tenni, mint jószágigazgató, mint ügyvéd, sőt a megszorult főúrnak készpénzzel is segítségére volt. *Andrássy* Miklós, a ki maga is ez időtájban lett katolikus, iparkodott is őt mindenképen pártfogolni, zálogjogon előbb Csetneken, később *Krasznahorka-Vár-alján* házat, egyéb földbirtokot is adott a kezére, okirataiban is különösen elismerte, dicsérte is Gyöngyösy hűséges szolgálatait »ezen a földön levő háborúságos és veszedelmes időben«, a melyeket élete veszélyeztetésével is teljesített uráért.

De Gyöngyösy okulva azon is, hogy a szerelem miatt, »átkozott hírharangok« besugása folytán, annyi baja volt *Széchi Mária* udvarában, »*Cupidó*«-ban megírt fogadása szerint, minthogy »drága ugyan a szüzesség«, de hát sok nehézség vagon benne, és mégis csak boldogabb az, a kinek Isten ad jó feleséget, a házasságra, »ez istenes szerzetre« szánta el magát. Nem hiába írta le »*Cupidó*«-ban oly érzelmes sorokban a jó feleség dicséretét, meg is házasodott, így szerezvén szívének sok gyönyörűséget. Mert hát,

mint érzékiesen zengi, ha a tél fergetege, a fagyaló hideg éri, mindjárt felesége óhajtott tűzében melegszi meg, míg a nyár izzasztó hevében árnyékos öle nyugtatja s hús csókoknak harmatja frissíti fel. Kedvre deríti az embert »az asszonyi rend«, mert mint felkelő nap, olyan az ábrázata, szemöldöke, mint a szivárvány, gyenge homloka, fejr liliom, piros ajka, mosolygó kláris, karcsú dereka, egyenes czédrus, mosolygása, hajnalhasadás. Első kiadása Zrinyi Ilona gyönyörű leírásának hangban, ragyogó színekben ikertestvére is.

Ezt a jó és szép feleségét, a kiről így álmodott, az Andrásnyak udvarában találta meg, *Görgey Judith* személyében. Ott volt mint afféle szegény nemes leány, szobaleány vagy ilyenforma minőségben, Andrásny felesége és Annika leánya körül forgolódván. Gyöngyösy szerelmes hajlandóságát össze tudta egyeztetni Andrásny kedvének keresésével is. Görgey Judithot nagyon szerette a főúri család hűségért. 17 éves fiatal üde kis leány volt, mikor az ötven évet meghaladott Gyöngyösy fiatalos merészséggel nőül vette. Szépségen, fiatalságon kívül más értéket nem hozott ugyan a házhoz, de a házasságával is bensőbb összeköttetésbe jutott a főúri családdal. Görgey Judith a tornamegyei *Görgő* községből származott nemesi család sarjadéka volt. Hűségét épen olyan nagy dicsérettel halmozza el, mint Gyöngyösyét Andrásny Miklós báró. Bizonyos, hogy Görgey Judith már az 1674-ik évben házastársa volt, de már 1691-ben 36 éves korában meghalt. Termékeny, boldog házasság volt ez. Első feleségétől négy gyermeke született, a legidősebb volt, mint már említettük, *Borbála* nevű leánya, azután következtek: *István*, *Mária*, *Éva*. Görgey Judithtól született gyermekei voltak: *Imre*, *Rozála*, a nógrádi *Ethre* László felesége, *Gábor*, a ki kancellári tanácsossáig vitte, mint hű labancz, de a kinek csak két fia, Antal és Károly volt, ezek utódai leányok lévén, a család ez az ága, fiágon kihalt. Gábor *Csepregen* túl a Dunán szerzett nagyobb birtokot. *Julianna* Pletrich János, gömöri alispán felesége. Gyermekei voltak még: *Magdolna*, Ordódy Kristófné; *Ignác*, *Zsigmond* és *György*, a ki váradi kanonoksáig vitte.

A családi örömekből, gondból egyformán kijutott tehát a költőnek.

Gyöngyösy több mint tíz évig Csetneken lakott, az Andrásnytól kapott zálogos házban, de 1689-ben Krasznahorka-Váraljára tette át lakását, mert Andrásny Miklós most már nemcsak csetneki, de Váralján is romban levő házát és egyik részbirtokát is beirta nevére zálogképen. Gyöngyösy most már Váralján építettett magának alkalmas lakást, s oda költözött, bizonyosan Andrásny kívánságára, a ki kedves emberét a maga közelében szerette tudni.

A főispán vonta be a megyei élet mozgalmába is. Gyöngyösy híres jogtudós, tapasztalt, ügyes ember volt, a ki bánni tudott az emberekkel is. Ez időben már volt elég tanult megyei tisztviselő, de Gyöngyösyvel tudomány dolgában is kevés versenyezhetett,

a tollnak pedig régi, elismert mestere volt. Az alispánnak, jegyzőnek pedig már ebben az időben is sokat kellett fogalmaznia. De ez csak egyik része volt Gyöngyösy megyei tevékenységének. Emberismeretéről, alkudozó ügyességéről tanuskodik, hogy minden kényes ügyben őt küldték ki. Különösen sokszor tárgyalt az akkori mindenható, pusztító katonáékkal, még az eperjesi hóhérral, Caraffával is alkudozott. Megyéjét két ízben, 1681-ben és a híres 1687-iki országgyűlésen is képviselte.

Andrássy Miklós főispán kedves, hű, megbízható emberét minden áron az alispáni székre akarta ültetni. De 1683-ban a gömöriek a *jöttment* Gyöngyösy helyett a tősgyökeres gömőri Paniti, *Uza* Sándort választották meg a magok jelöltjei közül alispánnak, noha a főispán a volt alispán mellé Gyöngyösyt kandidálta.

Ebben az időben ragyogott a legfényesebben Thököly, a »*kurucz-király*« szerencse csillaga. 1682-től kezdve egész Felső-Magyarország a fejedelem kezén volt. Thököly Kassán gyűlést hívott össze. Gömör megye kezdettől fogva buzgó híve volt a felkelőknek, de Thököly győzelmei általános örömet keltettek mindenütt az országban. Mindenkit az a reménység táplált, hogy immár végre: »*A kalpag szab rendet a kalapnak.*« A bujdosók hazatérték, vissza kapták jószágokat. A pataki iskola újra megnyílt, a híres eperjesi kullegium vagyonát is vissza adatta a fejedelem, még ez évben megnyitották, s nagy lelkesedéssel ünnepelték Thökölyt, a ki tanítványok volt. Az örömmámor elragadta költőnket is, a ki a kassai kurucz-gyűlésen képviselte megyéjét. Ez országgyűlésen már nem a nádort, a kiben az ország rettenetesen csalódott, mert a bécsi udvar kész eszköze volt, hanem Thökölyt, Zrinyi Ilonát ünnepelte lelkesen verseiben, különben Zrinyi Ilonának ismerőse volt a költő. Szerette, nagyra becsülte Gyöngyösy tehetségét.

Gyöngyösy e viselkedésére valami különös magyarázat nem szükséges. Köpenyforgatónak, ingadozónak se kell tartanunk a költőt. Általános volt a lelkesedés Thököly sikerei miatt; mindenki azt hitte, hogy a török erős védelme mellett a német pusztító, gyilkos uralkodásától megszabadul valahára a nemzet. Az udvar bűnei idegenítettek el minden magyart Béctől, a mi rettenetes szenvedések után természetes is volt. Koháry István rendíthetetlen császári hűsége fehér holló ez időből. Ebben a szörnyű küzdelemben a török hatalom tönkre ment, de Magyarország sebei, a melyeket a német politika azután is ütött rajta, rettenetesen kiújultak.

Buda bevétele után Gyöngyösy népszerűsége öregbedett e kurucz érzésű vármegyében. 1686-ban, Andrássy Miklós halála után, fia Péter következett, a mikor Gyöngyösyt a rendek nagy többséggel alispánnak választották. Alispán volt 1693-ig, noha folytonos betegeskedésére hivatkozva, már 1691-ben leköszönt, de a főispán és a rendek kérésére megmaradt e díszes, de egyuttal

terhes állásában. Még a jegyzői tisztelet is a nyakába varrták. Csak nagynehezen tudott megmenekülni a megyei hivataltól.

1692. május 12-ikén nagy csapás érte a folytonosan betegeskedő költőt. Fialat felesége e napon halt meg. A beteges, öreg költő árván marad. Magános öregségében gazdasági ügyeivel és a költészettel foglalkozott. Kemény János kéziratát ellopták tőle, csak nagy bajjal, erősen elrongyolva kapta vissza, úgy hogy a költő nagy fáradtsággal dolgozta át és 1693-ban ki is adta. Eszterházyhoz írott költeményét adta ki 1695-ben. »*A család Cupidót*« kedveskedésül ajánlotta föl Koháry Istvánnak. A »*Rózsa koszorút*« már előbb, 1690-ben adta ki.

Ebben az időben, 1692-ik évben nádori *adománylevelet* eszközölt ki némely gömöri részbirtokokra, de ezek miatt a *Kubinyiakkal*, a *Márássyakkal* perlekedésbe keveredett. Birtokszerző vágya, a mi azonban minden régi magyar nemes szokása volt, nem ütött be. Költségei megtérítése mellett lemondott a birtokról is. 1695-ben, mint megírtuk, elvesztette *Babaluska* falut is, a mit Koháry István kiváltott tőle 1200 frton.

1697-ben a fiatal Andrassy Péter apjától, Miklóstól Gyöngyösnek átengedett birtokokat kezdte kiváltani, noha a határidő elmulasztása miatt ehhez már joga nem volt. De Gyöngyös, mint mindég, most is meghajlott a hatalmas előtt. A krasznahorkai házat, a hol 13 esztendeig lakott, vissza bocsátotta, a csetneki házhoz azonban jogát továbbra is fentartotta, mert ott magának is voltak birtokai. Költségeit azonban a főúr megtérítette. Nehéz szívvel költözött el Váraljáról, a hol annyi családi baj és öröm érte. Itt születtek *Zsigmond* és *György* fiai, itt temette el második feleségét, innen adta férjhez *Rozália* leányát, a régi, nógrádmegyei nemesi családból való Kálnói *Éthre* Lászlóhoz.

Csetneki házában elvonulva, megöregedve, folytonos betegeskedéssel küzködve, a költészet művelésében keresett vigasztalást. *Charikliát* Andrassy Péter kedvéért »régi versek rongyaiból nem kis fáradsággal« dolgozta át. Andrassy nagyon érdeklődött a regényes történet iránt, a mit Czobor Mihály foglalt gyarló versekbe. Most a magyar versek ez időbeli legnagyobb mestere tette rá a kezét.

Chariklia az egyetlen megmaradt görög regény átdolgozása. Irodalomtörténeti tekintetben nagyon fontos. Szerzője, *Heliodorus*, a hagyomány szerint püspök lett volna, a IV-ik vagy II-ik században élt. De ebből csak annyi igaz, hogy e munkán némi keresztényi színezet vonul végig, a mi azt bizonyítja, hogy a keresztényen felfogás terjedt a pogányok közt is. Ezt az igazságot már Dugonics is kimondta.

Heliodorus könyvének tárgya Chariklia és Theogenes szerelme és temérdek hányattatásának története, a kik végül is egymásé lesznek. Ez a kalandos történet nagyon népszerű lett s temérdek utánzata akadt. Különösen a francziák utánozták az úgynevezett

heroikus regényekben. Leghíresebb heroikus regény volt *Kassandra*, a melyet a szép stílű *Báróczy* Sándor fordított le, mint ilyen irodalomtörténeti fontosságú a magyar irodalomtörténetben is.

Heliódorus művének nálunk is akadt fordítója. Egy névtelen szedte magyar versekbe, de nem fejezhette be, azért egy másik verselő, a ki az eredetét nem ismerte, a 8-ik énektől kezdve a maga leleménye szerint be is végezte a kalandos történetet. Így ismerte Gyöngyösy e munkát, így ismerte Andrassy Péter is. A költő kedveskedni akarván a fő úrnak, megszivlelte azt a mondását »kár, hogy olyan rendetlenül vagyon Chariklia históriája, s nem veszi azt valaki igazításba«. Nagy fáradsággal megcselekedte maga, megírta szépen folyó magyar versekben, sok szép leírással, lyrai áradozással. Szóval utolsó művében is a megöregedett költő a szerelem dicsőítésének áldozott.

De Gyöngyösy az eredetét nem ismerte. Művének befejezése teljesen elűt az eredetitől; követte a magyar átdolgozást, a mely az átdolgozó leleménye ugyan, de szépségben nem vetekedik az eredetivel. Mint Dugonics mondja, csak a szót szaporította minden haszon nélkül.

Egyébképen az eredetinek az a legnagyobb érdeme, hogy ügyesen van elbeszélve, bonyodalma mesterkéltséggel s nagyon szétágazó, de a helyzetek, kedélyállapotok rajzával kiemelkedik még a görög művek között is. Az azonban nagy baja, hogy az események legnagyobb részét mások elbeszéléséből tudjuk meg, a kik tulajdonképen részt se vettek a kalandokban.

Gyöngyösy tehetségével talált az, hogy itt is a helyzetek, hangulatok festésével foglalkozhatott. Ékes folyású érdekes verses munkát akart adni a közönségnek, e célját el is érte. A közönség mohón olvasta e könyvet, a mibe különben beszötte Ovidius munkájából Piramus és Thisbe históriáját is. Munkája 1700-ban jelent meg *Lócsén* Brever Sámuel özvegye betűivel. Hosszú előbeszéddel ajánlotta Andrassy Péternek, magának és gyermekeinek is kikérve »régí, úri jó akaratját«.

Ez a jóakarát meg is nyilatkozott, mert bizonyosan az ő közbenjárására legeszesebb fiát, *Gábort*, Gömör vármegye rendi főjegyzőjöknek választották 1669-ik év október 5-ikén. 1700-ik esztendőnek október 4-ikén az öreg költőt újra akarata ellenére alispánnak választották. Gyöngyösy egy megbizottja által a rendek elébe terjesztette, hogy beteg, öreg ember, s kérte a vármegyét, hogy e tisztől mentseik fel. De a rendek, különösen a főispán, nem engedtek, Gyöngyösy erre az egy esztendőre az alispánságot elfogadta. A következő évben Gyöngyösy megint leköszönt, de lemondását újra nem fogadták el, Gábor fiát rendelték ki, hogy külön díjazásért apja írásos munkáin könnyítsen. Így nagy kéréssel marasztották meg a következő esztendőkre is, úgy hogy Gyöngyösy élete végéig Gömörmegye alispánja maradt; a Rákóczi-forradalom idején is vezette a megye ügyeit. A megye rendeletéből ő bocsá-

totta ki azt a nyílt parancsot 1704-ik év április 19-ikén, hogy az elmaradt, lézengő katonák a fejedelem táborába menjenek. Fia, Gábor, a megye dolgában Bécsbe ment s a Rákóczi-forradalom idején Andrássy Péter főispánnal jobbnak látták ott maradni, a mi miatt Gábor főjegyzői hivatalát elveszítette. Mint jó labancz később a kamaránál szolgált, s az udvari kancelláriánál tanácsos és később a Dunántúl nagybirtokos lett. De fiaiban, Antalban, Károlyban kihalt ez az ág.

Az öreg költő 1704-ben, szeptember havában halt meg, a vármegyei jegyzőkönyv halála napját se jegyezte fel. Csetneken temették el. Sírja jeltelen, de háza, a hagyomány szerint, a *Jolsvai-utca* 110. szám alatt volt, és átalakítva ma is megvan. A család elszármazott Gömörmegyéből, a Baranyay Ilona-féle jószágokat *Berentén, Csetneken* Szepessy Pál, atyjok-fiának, ifj. Gyöngyösy István és a leányági örökösök 1751-ben elzalogosították, s így a család Gömör vármegyéből eltűnt, Zemplénben, Ungban, túl a Dunán élt tovább. Imre, a költő fia, úgy látszik Erdélybe származott el. Gömörben nem maradt senki, a ki a költő emlékét fenn tartotta volna. A megye maga pedig megfeledkezett jeles fiáról. Gyöngyösy István azonban maga emelt magának ércznél értékebb emléket munkáiban.

DR. GYÖNGYÖSY LASZLÓ.

MIKES TÖRÖKORSZÁGI LEVELEIRŐL.

(Második és befejező közlemény.)

A levelek tartalmából még más érveket is meríthetünk. Eltekintve a levéldetailoktól, s ilyen kifejezésektől, mint: »többet is irnék . . .« »máskor többet . . .« stb., melyeknek csak levélben van helye, nagyon sok az egészen személyes jellegű levél, melyben csak magáról ír vagy a nénjéről, s olyan dolgokat említ, melyeket csak úgy lehet megérteni, ha kölcsönös levelezést tételünk fel. Az LII. levélnek például csak úgy van értelme, ha az valóban felelet nénjétől kapott levélre. »Nem tudom, hol sétált annyit a tengeren, mégis azt írja, hogy már ideje volna ked látni elmennem. Azt én is szívesen kívánnám, de ha én is husz napig maradnék a tengeren, talán halva vinnének kedhez . . . azért tegye le egy kevés ideig azt a kívánságát, szeressen ked ha nem lát is, és elégedjék meg ked a levelemmel.« Mért nem igéri meg, hogy nemsokára meglátogatja? Ha ennek nem volna reális alapja, bizonyára most is azt írta volna mint máskor, hogy nemsokára bemegey látogatására, s a következő levélben esetleg azt, hogy ott járt. Jellemző vonás az is, hogy a nénje levelei mindig rövidek neki és késnek: »ahhoz ő nem tud szokni«, mondja a LXXXV. levelében, s folyton sürgeti, hogy gyakrabban írjon. »Ha az idő annyira elhányt-vetett egymástól, a mennyiben tőlünk lehet, álljunk bosszút rajta és ha másképp nem lehet, az írással beszélgessünk egymással.« Gyakran csak azért ír, hogy hamarább, vehesse a nénje válaszát! Több helyütt említi, hogy nénje mennyire köszöni, ha valami tudományos vagy egyéb dolgot megírt neki; csak nem hihető, hogy folyton magamagát dicsérje? Ahhoz Mikes igen szerény és egyszerű ember volt. S mennyire szereti a néne leveleit! »A kedves embernek a levele is kedves.« A LXXV. levél egész bekezdésében csak az ő leveleit dicséri — vajjon a maga leveleire értsük? Több helyt függelék is van a levél végén, pl. a CIII.-nál; már le akarta pecsételni, s eszébe jutott valami, azt még megírja. A CIV. levélben köszöni nénjének a bort és a halat; boruk nekik is van elég, de a halnak

örül, mert a jó hal ritka náluk. A levél végén pedig czélzás van valami kérésre, a melyet ő nem teljesíthet: »A mi felől írt ked, bánadalommal bánom, hogy meg nem cselekedhetem, de mit tehetünk róla.« Ez teljesen érthetetlen, ha nem tételezünk fel kölcsönös levélváltást. Majd pedig azon gúnyolódik, hogy minapi levelében nénje fogyatkozást talált . . . mind olyan dolgok, melyeket nézetünk szerint nem lehet kitalálni, s ötletszerűen beleilleszteni egy levélformában megírt műbe, hogy a levelek valódiaknak tessenek. Megengedjük, hogy ezek csak subjectív érvek, de nem is direkt bizonyítékok gyanánt hoztuk fel, hanem csak támogatni óhajtuk evvel is azt a hypothesis-t, mely a leveleket missiliseknek tekinti. Kérdés már most, hogy eddigi fejtegetéseink alapján, micsoda positiv eredményeket állapíthatunk meg? Két nézetet láttunk: az egyik a leveleket missiliseknek tekinti, ez a régiebb s közelebb feltehető; a másik pedig tagadja a levelek missilis voltát. Az elsőnek képviselője Szilágyi, a másodiknak Toldy. Mindketten alapos tudással, úgyszólván egyenlő eljárással s beható kritikával érvelnek, mindegyik a maga véleménye mellett czáfol és állít. Toldy szerint a Törökországi Levelek nem missilisek, tehát csak mémoire lehet, melyet Mikes élete végén egyfolytában írt. Szilágyi szerint pedig Mikes nem írhatta leveleit egyfolytában, legkevésbé az élete végén. Tehát csakis missilisek lehetnek.

»A két vélemény közül azonban — mondja Császár — sem az egyiket, sem a másikat nem lehet elfogadni, s a vitatkozás így meddő volt, mert Mikes leveleiről positive csak annyit tudunk, hogy semmit se tudunk.« Összeveti tehát a kettőt s belőlük egy harmadikat következtet: hogy a levelek nem missilisek, de Mikes nem egyfolytában, hanem csoportonként írta őket — fejtegetéseiben Császár ezt a sorrendet követi. Hogy pedig ezt a nézetét felállíthassa, szüksége van egyrészt olyan érvekre, melyek a jevelek missilis volta ellen szólnak, másrészt meg olyanokra, melyek megdöntik az egyfolytában való szerzést. Ámde kimutattuk, hogy Toldy érvei csak subjectiv természetűek, külső körülményekre vonatkoznak és bizonyító erővel nem bírnak. Császárnak magának az érvei is ilyenek, melyekkel Toldy felfogását támogatja, s mindössze néhány adat az, a mi nézete mellett bizonyít, de a súlyos ellenérvek tekintetbe vételével, ezekkel a kérdést eldönteni nem lehet. Szilágyi ellenben mélyen belemarkol a tárgyba és tartalmi érvekkel, meg nem czáfolható lélektani momentumokból kimutatja, hogy Mikes leveleit csak esetről esetre írhatta. S ha Császár azt állítja, hogy Szilágyi ebből tévesen a levelek missilis voltára következtetett, akkor Szilágyi okoskodását félreértette és érveit épen annyi-val becsülte kevesebbire, mint a mennyivel túlbecsülte a Toldyét. Mert Szilágyi nem csak azt mutatta ki, hogy a Törökországi Levelek nem egyfolytában keletkeztek, hanem azt is, és főképp azt, hogy leveleit mind a pillanat behatása alatt írta, s kevés kivétellel mindegyik magán hordja annak a napnak bélyegét, melyen íródott.

Kimutattuk, hogy Szilágyi fejtegetésében ez tényleg benne van, ha nem is mondta ki ilyen nyíltan. Érezte ezt Toncs Gusztáv is, a ki Császár, illetőleg Toldy hívének vallja magát, de nem találván egérutat, úgy fejezte ki, hogy »a naplózás nyomai a levelekben felismerhetők«.

Hogy következtethető-e már most ebből az, a mit Szilágyi következtetett, vagy pedig egyéb, azt a következőkben fogjuk kimutatni.

VI.

Említettük, hogy Toldyn és Szilágyin kívül még Abafi és Gyulai nyilvánítottak sajátos véleményt a Törökországi Levelek feől. Ezekkel itt bővebben nem foglalkozunk, hanem egyszerűen utalunk Császárra, ki mind a két véleményt behatóan tárgyalja. Csupán csak azt említjük fel, hogy van Gyulai véleményének Császár szerint egy igen megszívlelendő oldala. Abafi ugyanis a kéziratot átvizsgálván, a papiros színéből és vízjegyeiből következtetve azt állítja, hogy a Törökországi Levelek három részben készültek. Erre alapítja Gyulai az ő véleményét, hogy a levelek »sem missilis levelek, sem emlékirat, sem rendszeres napló, hanem levélalakban irt irodalmi mű, melyet írója három időszakban szerzett«. Ebből Császár megtart annyit, hogy »levélalakban irt irodalmi mű«. Miután pedig a levelek szerinte nem lehetnek missilisek; sem egyfolytában, sem három részben nem keletkezettek; sem naplónak nem tekinthetők: Toldy, Szilágyi és Gyulai véleményéből arra az eredményre jut, hogy »Mikes munkáját oly *irodalmi műnek* kell tartanunk, melyen majdnem egész törökországi tartózkodása alatt dolgozott«.

Mit ért Császár ez alatt s hogyan jutott erre az eredményre?

Azt hiszem, ha az ember a Törökországi Leveleket legelőször olvassa, anélkül hogy a keletkezésükre vonatkozó kérdést és az ez iránt nyilvánított különböző véleményeket ismerné, csak tisztán a levelek tartalmának változatosságába mélyed; gyönyörködik az író hamisítatlan tiszta magyarságában; megérti az ő puritán jellemét, mély vallásosságát; rokonszenvesnek találja egyszerű, őszinte egyéniségét, s a levelek változó hangulatában átéli Mikessel együtt az ő hosszú száműzetésének minden viszontagságát; átérzi azt a szeretetet, őszinte ragaszkodást, melyet nénye iránt mindvégig tanusít, a kit ő mindig maga előtt lát, s vele együtt mi is, a ki olvasás közben nekünk is jó barátunkká, bizalmasunkká válik, részt vesz minden bánatunkban, örömünkben, kinek elpanaszolhatjuk, ha valami fáj, és a ki akkor megvigasztal: ha letesszük ezt a könyvet, ép oly kevésbé fog eszünkbe jutni, hogy abban mást keressünk mint egy levélgyűjteményt, melyet egy száműzött, idegenben élő ember egy másik embernek irt, mint a hogy nem jut eszünkbe ebben

kételkedni, ha Mme de Sévigné leveleit olvassuk, noha itt sokkal többet találunk olyat, a mit nem értünk meg, a mi levélben különösnek tetszik, mint Mikesnél. S ez az első benyomás, ez az egyetlen érv, melyet a Törökországi Levelek tartalma nyújt, sokkal többet ér és sokkal nagyobb fontossággal bír, mint minden egyéb. Mert mikor Toldy kezéhez kapta a kéziratot s azt legelőször végig olvasta, bizonyára ő sem hitt egyebet, mint hogy valóságos leveleket olvas. Mikes akkor még egészen ismeretlen volt, senki sem tudott róla, senki sem hitt benne, a Kultsár féle kiadás is feledésbe ment, Toldynak tehát kínálkozott az alkalom, hogy Mikest a homályból kibontsa. Behatóan kezdett vele foglalkozni, kutatta, s az összegyűjtött adatokból, de legnagyobb részt *magukból a Törökországi Levelekből*, megírja Mikes életrajzát. A rendelkezésre álló adatok azonban oly hiányosak voltak, hogy azokból teljes világosságot deríteni Mikes személyére és irodalmi tevékenységére nem lehetett. A Mikes család genealogiája és a Rákóczi-eseményekre vonatkozó történeti kútforrások, sok-sok felvetett kérdésre nem adtak feleletet. Így maradt homályban a néne személye is. Ezek a körülmények vezethették Toldyt arra a gondolatra, hogy Mikes talán nem is leveleket irt — hiszen nem is tudni, kinek irt volna — hanem mémoires. Különben minek jegyzett volna fel annyi adatot, hogy azokból az életrajzát is meg lehet írni? Toldy erre fektette a fősúlyt, s azért kellett neki a levelek missilis voltát tagadnia. A levelek tartalma azonban erre bizonyítékot nem szolgáltatván, véleményének támogatására kívül kellett keresnie az érveket, s keresett is főképp olyanokat, melyeket a levelek tartalmával összhangzásba hozni nem lehetett. Így jutott aztán arra a furcsa eredményre, hogy a Törökországi Levelek Mikes élete végén irt mémoires. Hogy egy tudós mint Toldy akkorát tévedhetett! De megtörtént, a kérdés fel volt vetve és Szilágyi czáfolata, bármily eclatans volt is, a problémát megoldani többé nem tudta, mert Toldy tekintélye létjogot szerzett neki az irodalomtörténetben s ha egyéb nem, támogatta Mikesnek elszigetelt állása, hozzáférhetlensége és a valódi tényállás kiderítésének lehetetlensége. Mindazok a kik még foglalkoztak a kérdéssel, evvel az előítélettel indultak útnak.

A sokféle vélemény aztán inkább összekúszálta mint megvilágította a problémát, nyilván azért, mert a magyarázók rendszerint nagyobb súlyt helyeztek a részletekre, mint az egészre, a külsőlegekre, mint a tartalomra, s ennek megfelelően keresték az érveket. Császár azt mondja, hogy Toldy és Szilágyi után a vitaközlés meddő maradt, mert egyik véleményt sem lehet elfogadni. És hát ma a kérdés meg van oldva? Az ellentétek el vannak hártva? Mért ne elégedhetnénk meg a negatív eredménnyel, ha közelebbi adatok hiányában soha egyebet ki nem deríthetünk, mint a mit Szilágyi, vagy ha úgy tetszik Toldy, kiderített? S ha ilyen értelemben mondjuk ki azt, hogy a Törökországi Levelek *irodalmi*

mű, hogy nem kell kutatni, akár missilisek a levelek, akár nem, fogadjuk el bármelyik véleményt, a fődolog az, hogy nekünk élvezetes, hasznos olvasmányt nyújt, szerzőjét nagy íróink közé soroljuk, akkor ezt a nézetet elfogadom. Császár azonban azt mondja, hogy a levelek nem missilisek és *azért* irodalmi műnek kell tekinteni. Kifejti adatait, hogy mért nem missilisek a levelek s ebben Toldyra támaszkodik. Ámde ennek teljes véleményét elfogadni nem lehet, mert tévedése nyilvánvaló. Szilágyi érvei is nyilvánvalók, tehát az ő véleményét is el kell fogadni. Császár megalkuszik vele; elfogadja azt, hogy a levelek hosszú időn át keletkeztek. Midőn azonban elismerni kénytelen, hogy »az egyes hasonló jellegű levelek is gyakran elütnek egymástól s annyi változatos lelki állapotoknak és érzésvilágnak kifejezői az egyes levelek«, már oly közel jut Szilágyi teljes álláspontjához, hogy csak egy erős fordulattal szakíthat vele, s erre való neki a Gyulai véleménye: a Törökországi Levelek nem missilis levelek, se mémoire, se napló, hanem *irodalmi mű*. Az, hogy ezt az irodalmi művet nem három csoportban, hanem egész életén át írta Mikes, akár az a hid lenni, melylyel Császár Gyulai véleményét Toldyéhoz és Szilágyiéhoz kapcsolja, de egyuttal az a haláldöfés, melylyel a saját véleményét kivégzi. Mert az lehet valószínű, hogy három csoportban, habár különböző időben, valaki leírja az elmúlt eseményeket, saját egyéni élményeit, viszonyait, s ekkor alapjában mégis csak mémoiret ír, de ilyen jellegű irodalmi művet, az egész életen keresztül, mindig a pillanat behatása alatt írni nem szokás; mert ez akkor vagy napló, de ennek ellene szól a levélalak, vagy pedig valóságos levelezést kell feltételezni. Mme de Sévigné leveleit is irodalmi műnek tekintjük épen azért, mert valóságos levelek.

De levélalakban írt irodalmi műnek egészen más a karaktere. Abban mindenek előtt megkivántatik egy egységes cél, mely elejétől végig huzódik benne, s ezt a Törökországi Levelekben hiába keressük; még ha feltennők, hogy az emigráció történetét akarta megírni, ez is oly hypothesis, melyet semmi adat sem támogat. Mit akarhatott tehát Mikes, mikor a legelső levelét megírta, feltéve, hogy nem igazi levélnek írta? Semmit? Csak feltette magában, hogy időről időre ír egy képzelt személynek szóló levelet, a melyben majd azt írja le, a mi épen eszébe jut? Vagy azt, a mi időről-időre történik? De hiszen nem akart ő mémoiret írni! Vagy talán több levelet írt meg egyszerre, 30—40-et, körülbelül ennyinek van Császár szerint hasonló jellege. S mikor ezt a csoportot megírta, akkor tudta Mikes, hogy mit akar írni? Vagy akkor is csak találmira írt össze-vissza mindent, eseményt, anekdotát, történetet, gyapottermelést, a mi épen eszébe jutott? Nem lebegett előtte valami cél, a mely vezérelte? S akkor hogyan magyarázzuk meg azt, hogy a hasonló jellegű levelek is különböznek egymástól? Hisz ez kétséget kizárólag azt bizonyítja, hogy ezeket sem írhatta egy-

folytában. De Császár még a műszándékot is megtagadja¹ és joggal, de hogy lehet azonban műszándék nélkül irodalmi művet írni?

A Toldy-féle álláspont védői azt mondják, hogy Mme de Sévigné hatása alatt kezdett Mikes képzelt leveleket írni.

Csodálatos, hogy éppen azok hivatkoznak Mme de Sévigné-re, kik a levelek missilis voltát tagadják!

A levélalakkal, mondják, Mikes Franciaországban ismerkedett meg, hol ez mindig kedvelt irodalmi forma volt, — »Franciaországban azon időtájt is, midőn Mikes Párisban élt, a levélfornát nagyon kedvelték és művelték.« Balzac, Voiture stb. honosították ezt meg a francia irodalomban, legkitűnőbb képviselője pedig később Mme de Sévigné lett. »Sévigné leveleit a francia körökben azon időtájt, hogy Mikes Párisban volt, mohón olvasták és azok szellemes és érzelmes ironójének emlékét bálványozták. Nincs kétség benne, hogy Mikes szintén olvasta és megkedvelte e leveleket, mint a francia művelt világ legkedveltebb olvasmányát...«

Az igaz, hogy *Balzac* és *Voiture* meghonosították Franciaországban a levélalakot, de nem mint tisztán irodalmi formát, mert ők ép oly valóságos misszilis leveleket irtak, mint később Mme de Sévigné. Balzac Rómából és a Charente melletti falusi jószágáról irt leveleket ismerőseinek, barátainak; Voiture pedig, a hôtel de Rambouillet dédelgetett kedvencze, a marquisénak és leányának, Bourbon, Paulet, Md. de Sablé és más ismerős asszonyoknak írta leveleit, s bizonyára sohasem gondolt arra, hogy azok valaha kinyomatnak, hanem nyilvánosságra jutván, eleinte ép úgy, mint Sévigné levelei kéziratban közkézen forogtak, — persze csak igen szűk körben — utóbb pedig nyomtatásban is megjelentek. A francziák minden időben tudtak szép leveleket írni és ezeket nem csupán mint irodalmi formát kultiválták. Sévigné asszony leveleit azonban csak életében olvasták olyan mohón, akkor is csak leveleinek egy kis része forgott közkézen és ezeket csak a legelőkelőbb körökben olvasták. Mikes 1713-ban érkezett Franciaországba, 17 évvel Sévigné halála után, mikor ez már régen el volt felejtve és Fénélon, La Bruyère, Le Sage, főleg pedig a »Querelle des anciens et des modernes« foglalkoztatta a közvéleményt; a régi generatio lassankint elhalt, a régiek feledésbe mentek, új irodalmi irány keletkezett és XIV. Lajos udvara is a végét járta; háborúk keletkeztek, zavaros politikai viszonyok borították el Franciaország egét — ilyen körülmények között aligha forogtak közkézen Sévigné levelei, nyomtatásban pedig csak 1726-ban jelentek meg először, igen fogyatékos kiadásban, mikor Mikes leveleinek egy harmadát már megírta volt. Ha pedig elfogadjuk azt, hogy csak Konstantinápolyban a francia követ felesége figyelmeztette őt ezekre a levelekre, nem képzelhető, hogy abból az egy-két vagy több, de mindenesetre nagyon kevés levélből, melyek másolatban

¹ Lásd az idézetet a 309. oldalon.

esetleg a marquisé birtokában voltak, Mikes a maga leveleinek megírására impulzust merített volna. De ezt a hypothesis-t el se lehet fogadni, mert Mikes a francia követtel később ismerkedett meg, mint a hogy a levelezést megkezdte. Ha Mikes a francia írók leveleit olvasta volna, úgy leveleiben bizonyára találnánk erre vonatkozást, sőt a milyen kedvelt olvasmánya kellett volna hogy ez legyen, sokat is foglalkoznék vele; de soha egy szót sem említ, holott mindig találunk vonatkozásokat arra, a mit olvasott, s a mi erősebben hatott rá, arra többször is visszatér.

Föl sem tétélezhető, hogy Sévignének oly érdekes és változó eseményekben gazdag leveleiből ne említene valamit, főleg mikor francia dolgokról ír.

Az igazság az, hogy Md. de Sévigné és Mikes között semmi-nemü összefüggés ki nem mutatható. Ha vannak kifejezések, melyek a két levelezésben véletlenül hasonlóak, azok csupa általános dolgokra vonatkoznak és a hasonlóságot csakis a tárgy azonosságára szolgáltatja; az ilyen conventionális szólásmódok minden nyelvben hasonlóak. És ha mindezek daczára, általában véve mégis van rokonság a két levelezés között, ha Mikes úgy ír, a mint érez, ha az ő levelei »ép oly mesterkéletlenül, jóízűen, kedélyesen folynak és ő ép oly gyöngéd szeretettel ír nénjének mint Sévigné leányának«, akkor ez semmi egyebet nem bizonyít, mint hogy a Törökországi levelek ép oly igazi missilis levelek, mint Md. de Sévignéi s Mikes ép oly kitűnő levélíró volt, mint emez. A hasonlóság csakis ebben gyökerezik. Az egyszerű, prózai gondolkodású Mikesről, kinek esze »nem hasogatja az aert«, bajosan is tehető fel, hogy Md. de Sévigné hatása alatt képzelt volna magának egy nénét, kinek ő leveleket írjon, mint a hogy ezt Toncs állítja. »Rodostóban való megtelepedése után — úgymond — elhatározta magát leveleinek megírására. Mivel pedig Törökországban nem volt senkije, a kivel levelezhetne, képzelt tehát magának egy nő alakot, a kihez leveleit intézi, a kinek, mint legbizalmasabb barátjának, búját-baját elmondhatja. Azt képzelí róla, hogy grófi család tagja, P . . . E . . . -nek nevezik és Perában lakik . . . Ez a képzelt alak az *édes néném*.«

Ilyen szép mesét az a prózai Mikes nem tudott volna kitalálni. És hogy képzelte volna akkor ezt a nénét Perában! Nem sokkal természetesebb-e, hogy ilyen képzelt leveleket a hontalan bujdosó haza, az ő kedves szülőföldre irt volna? Sévigné levelei is szükségképen arra a gondolatra birták volna, hogy messze küldje el a leveleit és mindent megírjon, a mi körülötte történik. A valóságos levelezés látszatát akkor se nem tudta, se nem akarta volna megőrizni. A Md. de Sévigné-re való hivatkozás tehát nagyon szerencsétlen gondolat épen azoktól, kik a missilis leveleket nem fogadják el. Egyuttal újabb adat, mely az »irodalmi mű« elmélete ellen bizonyít.

De nemcsak a tartalom és a Törökországi levelek egész minivolta szól ez ellen, hanem számtalan külső körülmény is.

Hogyha a levelek ránk maradt kéziratát összehasonlítjuk Mikes többi kéziratával, oly szembeötlő különbségeket találunk, melyeket a legelfogultabb vizsgálónak is el kell ismernie. Az a 16 kötet, mely a Nemzeti Muzeumban van, külalakra és kiállításra nézve teljesen egyforma. Az írás minden egyes kötetben elejétől végig egy jellegű, a mi a mellett bizonyít, hogy mindegyiket nagyobb megszakítások nélkül, egyfolytában írta. Ezek a könyvek mind, kivétel nélkül, igen szépen, tisztán vannak írva, nagyobb javítások sehol sincsenek, legföljebb egy-egy szó van itt-ott kitörülve, s a papír is végig ugyanaz, több kötetben keresztül is. Szépen be vannak kötve, bőrbbe, egyesek diszesebben, s hogy csakugyan Mikes köttette be, abból látszik, hogy a táblára ragasztott papír ugyanolyan, mint a többi lapok, de a kötés maga is a mellett bizonyít. Ezek kész könyvek, lapszámozva, margóval, címlappal (a címlap sehol sem hiányzik, sőt helyenkint nagyon gondosan vörössel ki van rajzolva), tartalomjegyzékkel, előljáró beszéddel ellátva, egészen készen a nyomtatás alá. S ilyen mind a tizenhat kötet! A *Catechismus* két példányban van meg; az első 1744-ből való, ezt később újra átdolgozta és még sokkal szebben leírta, de az első is szépen, tisztán írott, csak a lapszélek vannak telefirkálva, s a toll beletörülve, a mit nyilván akkor csinált, mikor újra leírta. Ime, ezek Mikes *irodalmi művei*, melyeket előbb tervszerűen kidolgozott, fordított vagy megírt, s aztán nagy gondal, türelemmel s fáradsággal lemásolt, még pedig az írás után ítélve, mindegyiket egyfolytában. Ha már most előveszszük a Törökországi Levelek kéziratát, mekkora különbséget tapasztalunk! Hányféle írás, hányféle papír, mennyi javítás! A hogy az egyes levelek hangja más és más, úgy az írás is más jellegű úgyszólván minden egyes levélnél. Az első levelekben hadart az írás, sok a törlés, javítás és téntapecsét. Szébb, tisztább írás körülbelül a XVI. levél-től következik. A XXVI-iktól ismét hadartabb az írás, egészen Rodostóig; egyes leveleket alig lehet elolvasni, annyi a törlés, javítás, olyan hadart az írásuk. A rodostói levelek aztán ismét rendesebbek és a hol Rákóczi Ferencz levelét másolja, az írás egészen elűt a többitől; nagyon tisztán, szép, nagy betűvel ír, semmi javítás, törlés nincsen, margót hagy, s a margóvonalat bele is karcolja a papírba; világosan látszik, hogy másol. Az uton kelt levelek is magukon viselik ezt a bélyeget; elűtő, vastag, fehérebb papírra ír, egyes leveleket külön lapra, de a sorok úgy el vannak törölve, szétfolyva, mintha nedvesség érte volna, úgy hogy pl. a CXLIII—IV—VI-ik levelet alig lehet elolvasni. A Törökországi Leveleket általában véve sűrűbben írja, mint egyéb műveit; legfelül kezdi s az egész lapot teleírja leig, margót nem hagy és nem ügyel, hogy a sorok egyenesek legyenek, mint a többi kéziratban, hol erre mindig ügyel.

Lapszámozás, címlap nincs, a papír nem egyforma, s az írás, ténta is sokféle. Írásbeli különbséget, úgyszólván, minden egyes levélnél lehet észrevenni; a tollvonás, a ténta színe egészen más az egyik levél végén, mint a következő elején. A hol pedig toldás van, ott ez határozottan a következő levél jellegét viseli. A hol a levelezés sűrű, ott hadartabb az írás, a hol ritkább, ott szebb s nyugodtabb. A legtisztábban írott rész az utolsó levelek, melyek szépen, gondosan vannak írva, vékony betűkkel, s egyetlen javítás vagy törlés nem fordul elő; margó azonban itt sincs, csak alul hagy 1—2 ujjnyi helyet. Az egész mű 11 füzetből áll, nincsen bekötve, s a mint a lapok széléből látható, soha nem is volt. Az új táblát vagy Toldy vagy az érseki könyvtár csináltathatta rá.

Képzeltető-e már most, hogy az a pedáns Mikes, a ki képes volt egész kötetekre terjedő egyes műveit pontosan, ugyanolyan gonddal többször is átdolgozni és *leírni*; a ki 16 kötetet olyan szépen elkészített, hogy akár könyvtárba állíthatók; hogy ez a Mikes, ha levéalakban írt irodalmi művet akart volna ránk hagyni, hogy ezt a művét ilyen pongyolán hagyta volna ránk? Mert hogy a kézirat nem lehet másolat, *másolat olyan értelemben, mint azt Császár állítja*, az az eddigiekből nyilvánvaló, főkép, ha tekintetbe vesszük, hogy állítását semminemű adat sem támogatja. Császár a többi író egyöntetű véleményére hivatkozik, de ezek közül csakis Abafi mondja ezt ki határozottan és állítását ő sem bizonyítja, sőt inkább ellenmondásba jut önnönmagával.

Mikes valószínűleg még irodalmi becsűnek sem tartotta ezt a levelezést, mint a többi műveit, mert akkor, ha már a tartalom-ban nem követett tervszerű eljárást, hacsak mémoiresnak szánta is, a milyen gondos és rendszerető ember volt, annyit legalább megtett volna, hogy szépen letisztazza s bekötteti, mint a többi iratait, melyekről remélte, hogy valaha kinyomatnak. Az a körülmény is bizonyít e mellett, hogy vallásos-erkölcsi műveiben mindenütt mély-ségesen elhallgatja notorius nevét, a mire csak az birhatta, mondja Pulszky Ferencz, hogy »neve által bárkit is a kiadástól vissza ne riaszson«. Csak egyedül a Törökországi Levelekben írja ki, hogy »írot leveli M . . . K« S ezekben a levelekben soha nem is említi a műveit, nyilván azért, mert azokat valóban oly czélzattal írta, hogy kinyomassanak (a mit a levelekről nem remélt) s félt, hogy ha leveleiben említi, elárulja magát, az titkos óhaját megghiusíthatja. Ha leveleit is irodalmi műnek szánta volna, melyről szintén remélhette, hogy ki lesz adva, akkor inkább sűrűn is emlegette volna egyéb műveit és pontosan beszámolt volna mindeu egyesről, de a nevét valószínűleg szintén elhallgatta volna. Összevetve a kifejtett belső és külső érveket: a Törökországi Leveleket sem műszándékkal, sem a nélkül készült irodalmi műnek nem tekintethetjük, sőt az, hogy Mikes egész életén át írta őket, ennek feltételezését egyenesen kizárja.

VII.

Elérkezvén fejtegetéseink végére, ha már most összefoglaljuk az eredményeket, mindenek előtt ki kell jelentenünk, hogy Császár elmélete tarthatatlan és azok a pozitív tantételek, melyekben Toncs a maga és Császár vizsgálódásainak eredményét egybefoglalta, egytől-egyig megsemmisülnek. Hypothesisek egybevetéséből, szubjektív vélemények összegezéséből objektív igazságot levonni nem is lehet. A kérdés már el volt döntve akkor, mikor Toldy és Szilágyi felállították nézeteiket, s akárhogy csűrjük-csavarjuk a dolgot, más eredményre nem jutunk, mint arra, hogy a Törökországi Levelek vagy missilis levelek, vagy nem azok. Az összes írók, kik e kérdéssel foglalkoztak, bármily új szempontokat világitottak is meg, mindig egy s ugyanazon eredményre jutottak, s nézeteik — Császárét is beleértve — tulajdonképen nem egyebek, mint Toldy vagy Szilágyi véleményének más-más formája. Toldy szerint a Törökországi levelek nem missilis levelek, hanem mémoire, általánosabban kifejezve: nem missilis levelek, hanem levélalakban írt irodalmi mű. Szilágyi szerint pedig nem irodalmi mű, hanem missilis levelek. Már most ha irodalmi mű, akkor az, hogy Mikes élete végén egyszerre vagy háromszorra, vagy hosszabb időn keresztül írta-e, nézetünk szerint egészen másdrangú kérdés.

Érintkező pontokat csak Toldy és Szilágyi véleménye között kell keresni, s ha nem találunk, akkor vagy meg kell elégedni a negatív eredménnyel, vagy pedig mérlegre rakni a két hypothesis-t, s a melyik a másikat felemeli, azt elfogadni. Mi az utóbbi eljárást követtük. Kimutattuk, hogy Szilágyi érvei mellett a Toldyéi meg nem állanak; Mikes a leveleket a pillanat behatása alatt, esetről esetre írta, minden levél magán hordja a nap bélyegét, melyen íródott, az összes levelek pedig egy valóságos levelezés alkalomszerűségének, változatosságának, közvetlenségének, egyenetlenségének oly félreismerhetlen jellegét viseli, hogy másnak mint missilis leveleknek nem tekinthetők. Érezte ezt Császár is, a mikor elismeri az egyes levelek elütő jellegét és a Huszár Józsefhez írt levél hasonlóságát, csakhogy a helyett, hogy Szilágyihoz visszatérne, hidat keres Toldyhoz, s ezt Gyulai elméletében véli megtalálni. Abafi pedig úgy segített magán, hogy a leveleket naplójegyzeteknek minősítette. Ez igen szerencsés ötlet, mert a levelek közvetlenségét s változatosságát is meg lehet vele magyarázni és azok missilis voltát is tagadni, csakhogy a néne szerepe s a levélalak megdönti ezt a nézetet is. Bármerre forduljunk, bármennyit okoskodjunk, mindig csak visszatérünk Szilágyihoz. Ő volt az, a ki eddigelé valamennyi között a legmeggyőzőbben bizonyított, a ki legmélyebben markolt és meg nem czáfolható lélektani érvek alapján kimutatta, hogy a Törökországi Levelek valóságos levelek,

melyeket Mikes egy létező személyhez írt, a kit ő nénjének nevez és Perában lakónak mond, de a kinek kilétét kideríteni nem lehet. És csodálatos, hogy épen ezt a legközelebb fekvő nézetet habozunk annyira elfogadni! Hát hiszen ha vannak dolgok s körülmények, a melyeket ezzel a nézettel összeegyeztetni nem lehet, melyek ellene is bizonyítanak, de mennyivel több és súlyosabb ilyen van, melyek a más nézetek ellen szólnak!

Ha az összes számbavehető vélemények bizonyító és czáfoló érveit figyelembe vesszük, s a valószínűség mértékét alkalmazzuk, csakis arra az álláspontra helyezkedhetünk, hogy a Törökországi Levelek igenis missilis levelek, melyeket Mikes valakinek írt és el is küldött. »S hogy ne csak a rokon, hanem a világ is tudjon róluk«, a leveleket, a mint írta, lemásolta, füzetekben összegyűjtötte és ez a *levélkönyv* az a kézirat, melyből mi a Törökországi Leveleket ismerjük. A levélkönyv használata akkoriban Erdélyben ép oly szokás volt, mint a naplóvezetés és Mikesnek kétszeres oka lehetett, hogy leveleit ne hagyja elveszni, hanem az utókor számára lemásolja, a nélkül hogy ezzel irodalmi czéljai lettek volna. Wesselényi leveleit is ilyen levélkönyvből ismerjük. Valószínű az is, hogy Mikes nem valamennyi levelét másolta le, hanem csak azokat, melyeket erre érdemeseknek tartott, s innen a hézagok az egyes levelek között. De pozitív adataink is vannak erre. Először, összesen csak 208 levelet ismertünk 41 évről, s így átlag 5 levél jutna egy évre, már pedig Mikes sokkal szorgalmasabb író és levélíró volt, semhogy ezzel megelégedett volna. A nagyobb időközök is erre vallanak, valamint az a körülmény, hogy ezeket soha nem menti, holott akkor, a midőn tényleg soká nem ír, mindig mentegetődzik: »már egy holnaptól fogvást nem írtunk egymásnak« — »ne csodálja, hogy az elmúlt hónapban nem írtam« — már tíz esztendőtlől fogvást nem írhattam . . . de hogy meggyónjam és valljam igazán, nem más mulattatta el velem, hanem a halogatás: a halogatást pedig a restség okozza.« — »Pola téti néném, két esztendő múlva, mert már két hónapja, hogy innét eltüntem« . . . stb. stb. 1734. február 15-én pedig világosan írja: »Ideje már egy levelet vennem, édes néném. *Én hármat is írtam ebben az esztendőben.*« Pedig 1734-ben ez az első levél, mert az előtte való még 1733-beli, tehát bizonyos, hogy nem minden levelét másolta le. 1742—48-ig pedig valószínűleg csak alkalomszerűen írta leveleit, minden esetre ritkábban s csak jelentéktelen leveleket, melyeket irodalmi elfoglaltsága mellett nem tartott érdemesnek lemásolni. S ezzel a hypothesisal megmagyarázhatjuk leíró leveleit is. Valószínűleg írt ő közbe egyébről is, de hogy a tárgya folytatólagos legyen a levélkönyvben, melyet esetleg mások is olvashatnak, csakis az erre vonatkozó leveleket másolta le, sőt az sem lehetetlen, hogy ezeket a leveleket, melyekben a török szokásokról ír, el sem küldte és a melyeket elküldött, azokat meg nem írta le.

Természetesen az egész levelezés missilis jellegén ez mit sem változtat. Mikes egész életén át írta és küldte leveleit néniének, s hogy mások számára is érdekessé és hasznossá tegye ezt a levelezést, lemásolta, s könyvben összegyűjtötte azokat a leveleket, melyeket a megőrzésre becsesnek tartott. Ilyen szempontból ítélve, minden esetre irodalmi művet írt, a nélkül azonban, hogy ebben különös irodalmi cél vezérelte volna, s ő maga bizonyára a legkevésbé hitte, hogy nyomtatásra készült igazi irodalmi művei — a melyeket ő ilyeneknek tartott — vallás-erkölcsi fordításai és eredeti munkái, soha nyomdafestéket nem fognak látni, a leveleit ellenben sokszorta ki fogják adni és neki a magyar irodalom történetében ezek előkelő helyet fognak szerezni.

MIKLÓS FERENCZ.

ADATTÁR.

RADVÁNYI VERSESKÖNYVEK.

(Hatodik és befejező közlemény.)

VERSEK A RADVÁNSZKY-CODEXBÓL.

I.

A szerencse forgandóságáról.¹

1. Játszik az szerencse most szegény fejemmel,
Vállamra nagy terhét rakta veszélyemmel,
Fájdalmam többíti kénos sebeimmal,
Örvendetes napot nem érek kedvemmel.
2. Állhatatlanságát tudtam s reám vártam,
Magas kőre noha fel nem hágtam,
Kezépső részen is igen félvén jártam,
Sokaknak leestét vég² voltáruul láttam.
3. Nagy hatalmú Isten ki reám gondoltál,
Eleven férgecskét ez világra adtál,
Köntössel sok jóval naponként tápláltál,
Elmét, okosságot életemhez szabtál.
4. Paraszt Agatocles³ korongját forgatja,
Piaczon fazekát konyatván árolja,
Másfelől szerencse koronáját tartja,
Szép Siciliának holnap lesz királya.
5. Ellenben viszontag nézd mint hízelkedik —
Policrates király gazdagságban bízik,
Drága smaragd győrot hal gyomrában lelék,
Azzal is szerencse neki hízelkedik.

¹ E cím a kiadótól való.

² = vig.

³ Szirakuza zsarnoka. Élt Kr. e. 361—289-ig. Fazekasból lett tirannussá.

6. Teljes életiben soha kárt nem vallott,
Csak meg sem gondolta mi hidegtől fázott,
Egy persa foglya lőn, láss hatalmas rabot,
Ki felakaszt királyt, úgy mint latrot.
7. Kétséges, elhigyjed, szerencsének dolga,
Félj tőle mikor ő hozzád mint hő¹ szolgál,
Jó kedvét mert rajtad ha sokáig tartja,
Nagyobb veszedelem terhét reá adja.
8. Szegénynek, gazdagnak csak egy az ő sorsa,
Taskannak (így) bársonnak mind egy az jutalma,
Ha ma gazdag király szép mint arany alma,
Holnap holdus lehet vagy megrothadt alma.
9. Igyunk azért! Horvát, — töltsd poharomat.
Víg lakástul soha ne szánjad karomat,
Hogy bú, bánat, sok gond ne rájga gyomromat,
Kivel mit gondolok, várnám halálomat. Finis.

(A codex 176—177. lapjain.)

II.

Az barátságnak tökéletes voltát ez kis énekből vehetik eszében az barátság-szerető emberek.

1. Óh mely szép dolog volt — Isten! — az barátság,
Hamisat nem kíván, mert minden igazság
Benne vagyon és nincs ott semmi álnokság.
2. Az barátság olyan, hamisat nem kíván,
Sőt mindenkor örül barátjának javán,
Igenis bánkódik szíve szerint kárán.
3. Igazság mindennél nagyobb barátságban,
Halálát nem szánja vére hullásában,
Kedvét tölti akkor, hogy juthasson abban.
4. Nem kis bosszúságot tenned az barátság,
Mert ha kívántatik nagy sok szarándokság,
Az ki után szokott lenni sok fáradtság.
5. Sándor is igazán viselt barátságot,
Mert Ludovicusért nagy sok fáradtságot
Bajt víván érette talált igazságot.
6. Énnekem is higgyed vagyon oly barátom,
Tisztességes helyen az kiért halálom
Az hol kívántatik érette nem szánom.
7. Gisipus elveszté Titusért országát,
Egészségét, kedvéért midőn uraságát
Hogy Titusnak adá az szép tartományát.

¹ Valószínűleg = hő (= hű) mint szolgál.

8. Maga Gisipusnak jegyese volt asszony
De barátját látván hogy búskodik azon
Kiben semmit nem is tudott akkor asszony.
9. Most is vadnak néha igaz barátságok,
Az kiért is esnek szomorú rabságok,
Kit meg is bizonyít mezei halálok. Finis.

(A codex 177—179. lapjain.)

III.

Ad notam : Gyámoltalan habok között evezek etc.

1. Csudálatos nagy bánatja szívemnek s lelkemnek,
Érkezik most újabb kénja fejemnek, testemnek;
Szerencséje elfogyott éltémnek,
Nincsen vigasztalója bús elmémnek,
Csak miattad édes lelkem gyötrőlmemnek —
Vagyok már örvényében veszélyünknek.
2. Mert az te én reám való nízésed és intésed,
Szerelmedből indúlt friss szemek mosolygásid:
Felindíták szívemnek háborúit,
Nem különben mint tengernek habjait,
Révész ellen szélvész nagy veszedelmit
Véghez vinni mint akarja szándékit.
3. Ez végre vagy tanéts szerelmedben s kedvedben,
Hogy ne hozzád szegény fejem veszélyben s esetben,
Remíntelen szomorú törtíntben,
Vigasztágtul üres rab tömlöczödben,
Vártam inkább, hogy bevégý te vég¹ kedvedben,
Igaz szívből való te szeretetedben.
4. De kérek, ha lehet, hogy már szánj meg s engedj meg,
Nem érted szívem panaszát, ne állj meg, de újíts meg,
Az mit mostan tüled kérek, legyen meg.
Társod rab (?), szerelmed ne csaljon meg;
Hozzám való hív szerelmed legyen csak úgy,
Mert szívem fájdalmát így gyógyíthat(d) csak meg.
5. Nem kíván ám szeretet képmutatást, áltatást,
Hanem igaz szívből való indulást, megállást;
Isten is úgy ad azoknak vég áldást,
Szerencséjékben elő való mozdulást.
Én bennem se kételkedjél, de nagy bizvást
Szolgáltass, ha ezt követed mingyárást.
6. Véget vetek siralmas panaszomnak vagy szómnak.
Nem mondlak okának sok bánatimnak s fájdalminak,
Mert ezután tartlak vigasztalómnak,
Szerelmeddel gyógyító orvosomnak;

¹ = víg.

- Hívén igaz szerelmét te hív voltodnak,
Hozzám mindenkben szegény foglyodhoz.
7. Istennek ajánlak már ő keziben s kedvében,
Tartson meg mindvégig hív szerelmedben, kedvedben ;
Bút ne ontson soha te örömedben,
Szerelmed neveljen hozzám hívségben ;
Adja is személyed látnom jó egészségben,
Rövid nap, kezedet fogván kezemben. Finis.

(A codex 179—181. lapjain.)

IV.

Cantio militaris.

— 1666. —

1.
Panaszolkodással
Keserves jajszóval
Pannonia siratja
Magyarok országát,
Az ő kedves anyját
Hogy árvaságban látja ;
Mert vitéz Mars apja,¹
Az ki volt gyámola
Immár ötet elhatta.
2.
Ekképen siratja,²
Miltán³ is gyászolta
Troja maga hadnagyát, —
Az vitéz Hektornak,
Serény⁴ vigyázónak
Remíntelen halálát.
Mihent holta történt,
Könnyen hozzája fért —
Ellenség törte falát.
3.
Te is bár sirassad,
Mínd holtig gyászoljad,
Ezt a vitéz atyádat, —
Ki böcsületedért,
4.
Szép zöld koszoródért
Sok halálos bajt vívott ;
Anyádat ípségben⁵
Szíp gyönyörűségben⁶
Titeket feltartott.⁷
5.
Oh áldott, boldog föld !
Voltál kedves, szép, zöld,
Ékes minden határod ;
Szép nemes címered
Az égis tündöklett
Hirrel régen¹¹ szabadságod.
Sok ezüst-arannyal
S vad-kővér-barommal
Bű minden tartományod.

¹ Zrinyi Miklóst érti, ki 1664-ben halt meg.

² Thaly kiadásában: Ekképen siratta.

³ Thalynál: Méltán . . .

⁴ Thalynál: Serény . . .

⁵ Th. : épségben.

⁶ Th. : gyönyörűségben.

⁷ Th. : Titeket ő feltartott.

⁸ Th. : méltóságra.

⁹ Th. : Nagyobb.

¹⁰ Th. : Szittyiai vörnek.

¹¹ Th. : rég.

6.

Sok vitéz emberek
 Tehozzád sietnek,
 Mert nálad volt lakások;
 Nemesség-szerzésnek,¹
 Az szíp vitézsígnék,²
 Tanuló iskolájok.
 Sok fáradságokért
 Nehéz próbájokért
 Túled volt igaz soldjok.

7.

Érdemesebb ki volt,
 Serényebben³ harczolt
 Vitéz bajnok-társával, --
 Vitézsígnék⁴ jelit,
 Karjának erejít
 Megmutatá kardjával;
 Koszorót laurusból,
 Melyet nyert vitézül:
 Az ő fejiben nyomta.

8.

Gazdag városokkal,
 Űst arany⁵-bányákkal
 Óh nemes Pannonia!
 Legelő mezőkkel,
 Szép halas vizekkel
 Hires valál valaha;
 Bor-termő szőlőkkel
 Szíp, széles⁶ mezőkkel...
 Nízd,⁷ már mennyi sok híja!

9.

Híredben, nevedben,
 Ily sok szépségedben
 Igen nagy csorba esett;
 Nemes országodnak

Minden állapotja

S szabadsága elveszett.
 Szörnyű nagy pusztítást,
 Igetést, virrontást⁸
 Benned az ellenség tett.

10.

Mint tengeri habtul
 Gályás-mester nélkül
 Az gálya hanyattatik:
 Elfogyott reménség,
 Mert semmi segítség⁹
 Szeginynek nem adatik.
 Nem használ kiáltás,
 Sem habhoz kapdozás, --
 Egyszersmind csak eldűfünk.

11.

Olyannak mondhatom
 S ahhoz hasonlítom
 Ez mostani sorsodat,
 Kit átkozott írigy
 Jó titemínyedért¹⁰
 Árva fejedre hozott;
 Sokféle nemzettel
 Halhatatlan néppel
 Az ki téged¹¹ elrongyolt.

12.

Nemcsak nyilvánvaló
 Keresztyén vérszopó
 Pogány megrontja fiát¹²
 De még hajas szomszid¹³
 Mardosó kutyakínt¹⁴
 Reád készíti¹⁵ agyarárt,
 Hogy téged megmarjon,
 Javaiddal birjon,
 Elnyerhesse hazádat.

¹ Th.: Nemesség-szerzésnek.

² Th.: Az szép vitézségnék.

³ Th.: Serényebben.

⁴ Th.: Vitézségnék.

⁵ A kéziratban így van! Valószínűleg az ezüst-arany rövidítése.

⁶ Th.: Szép, széles.

⁷ Th.: Nézd.

⁸ Th.: Égetést, vérontást.

⁹ Th.: segítség.

¹⁰ Th.: titemínyedért.

¹¹ Th.: téged.

¹² Th.: fiad.

¹³ Czélzás a parókás németre.

¹⁴ Th.: kutyaként.

¹⁵ Th.: Rád készíti.

13.

De most is aluszol,
Mint egy holt úgy nyugszol,
Mit gondolsz te magadban?
Mulik vitézsíged,¹
Tompul régi² híred, —
Van példánk az országban.
Mindaddig csüg(g)ödöl,
Ma-holnap kísissel³
Majd tört vetnek nyakadban!

14.

Mind egyenlő szívvel,
Teljes értelemmel,
Egyaránt vitézkedjünk!
Elveszett hazánkért
Özvegyek-árvákért
Szívesen iparkodjunk.
Az pogány töröknél,
Reánk törő népnek
Csúfjai hogy ne legyünk.⁴

15.

Vér bennünk buzduljon,⁵
Törökre forduljon,
Lígyünk régi⁶ magyarok!
Hazája-szeretők
Szabadság-oltalmazók; —
Ország pusztításán,
Nemzetünk romlásán
Bosszúálló párduczok.

16.

Ne szánjunk éltünket,
Ontani virünket,⁷
Sok szép lakó helyünkért, —
Nemes czímerünkért,

¹ Th. : Vitézséged.
² Th. : régi.
³ Th. : késéssel.
⁴ Th. : légyünk.
⁵ Th. : buzduljon.
⁶ Th. : Légyünk régi.
⁷ Th. : Virünket.
⁸ Th. : Kétségben.
⁹ Th. : Félzs ne fogja.

Elveszett szabadságért,
Bátrañ vagdalkozzunk.
Had' lássák, mit tudunk
Jó zsiros határunkért.

17.

Kevesen hogy vagyunk,
Kétségben⁸ ne essünk,
Fílsz ne fojtsa⁹ szívünket!
Egyedül csak Isten
Csudálatosképen
Veri az ellenséget.¹⁰
Ha mink jók leszünk,¹¹
És egymást szeretjük; —
Elhidd megsegít minket.

18.

Azért könyörögjünk,
Szent Felsígít kírjük: ¹²
Lígyen¹³ az mi hadnagyunk!
Vezérlése¹⁴ után
Romoljon az pogány,
Terjedjen régi hírünk.
Országunk épüljön¹⁵
Ellenség had' higyjen
Mely jó az mi Istenünk.

19.

Ily igyekezetre,
Szíp vitézkedésre¹⁶
Segíljen¹⁷ az úr-Isten!
Valamit elvesztett
Szegény¹⁸ magyar nemzet:
Mindent visszanyerhessen!
Még az én két kezem,
Puskám, hegyes töröm
Pogányban kárt tehessen!

¹⁰ Th. : Ellenséget.
¹¹ Th. : Ha mink is.
¹² Th. : Felségét kírjük.
¹³ Th. : Légyen.
¹⁴ Th. : Vezérlése.
¹⁵ Th. : épüljön.
¹⁶ Th. : vitézkedésre.
¹⁷ Th. : segéljen.
¹⁸ Th. : szegény.

20.
 Az ezerhatszázban
 — Hogy ezeket írák —
 Hatvanhat esztendőben,
 Ekém után jártam
 S arra is vigyáztam,

Hogy ehessem kenyérben;
 Zabot is vetettem,
 Mert lovat szerettem,
 Vettem hasznát mezőben!
 Amen.

(A codex 181—183. lapjain.)

V.

Cantio alia.

1.

Gondolkodjál szegény magyar, vigre hova lész?¹
 Ez világ, ki mint egy tenger téged megemészt,²
 Rakva hálóval és törrel, majdan békerít,
 S onnan régi szabadsághoz³ soha már nem térsz.

2.

Serkenj fel mily álmaidból,⁴ vigyázz magadra!
 Mert sok idegen nemzet jött bé az országra;
 Az kinek lehetőtl⁵ volna azelőtt ura:
 Maga jobbágyivá tíszen⁶ majd nemsokára.

3.

Régi jó vitéz elejid⁷ olyanok voltak,
 Hogy világbíró Sándorral követ is hántak,
 Ellenségtül⁸ az országot megoltalmazták,
 Jó hírt s nevet magok után igazán háltak.

4.

Nem szántak szabadságokért virt kiontani,
 Nemzetijért⁹ hazájáért bátran harcolni;
 Az ki akart nemességet¹⁰ akkor szerzeni:
 Szemtül-szemben ellenséggel¹¹ bajt kellett víni.

5.

Nemesség-levele épült jó vitézséggel,¹²
 Az czimerit karddal irták szíp piros vérrel,¹³
 Annak pecsétit megnyomták hírrel és névvel,
 Sokan értek megfizettek fejek-vítellel.¹⁴

¹ Thaly kiadásában: végre hova lész?

² Thalynál: téged megemészt.

³ Th.: S onnat régi szabadságra.

⁴ Th.: mély álmaidból.

⁵ Th.: lehetőtl.

⁶ Th.: tészen.

⁷ Th.: eleid.

⁸ Th.: Ellenségtül.

⁹ Th.: Nemzetiért.

¹⁰ Th.: nemességet.

¹¹ Th.: ellenséggel.

¹² Th.: Nemesség-levele épült jó vitézséggel.

¹³ Th.: Szép piros vérrel.

¹⁴ Th.: vétellel.

6.

Kevés magyar találkozik, ki azt akarná,
 Hazájának ¹ szabadságáért hogy fegyvert fogna,
 Régi nemes levelit megújítana,²
 Hogy még egyszer szegény magyar vírszemet kapna!³

7.

Az régi paraszt példákban szokták mondani:
 Egyenetlen jármú tulkon nehéz szántani, . . .
 Az mely ország egymástul kezd elhasonlani —
 Nincs remínség megépüljön, el kell romolni.⁴

8.

Szükség ⁵ volna, ki országnak leveszi zsírját,
 Sok számtalan juhainak nyireti gyapját,
 Kétszer fejős teheninek gyűjteti vaját,
 Hogy még egyszer vitézmódra forgatná kardját!

9.

Fegyver helyett inkább rántja teli erszényét,
 De nem azért, hogy végekre osztaná pénzét,⁶
 Avagy rabot szabadítana ⁷ az nagy Istenért,
 Hanem annak, ki reá ad jó interesít.⁸

10.

Szálljon még magyar nemzetre egyszer oly idő,
 Hogy ne légyen ellenségtül ⁹ ő tanács-kérdő,
 De sőt inkább lígyen országa-vító ¹⁰
 Rajta hatalmat vehessen, mint csirkén ölyő.

11.

Kiki immár vegye elő ¹¹ éles fegyverit,
 Koronáért, igaz hitirt,¹² az szabadságért,
 Hírünkért,¹³ nemzetségünk maradásáért,
 Ne kímélje ¹⁴ virontástul erős karjait!

12.

Mint az solymok galambokat midőn csapdossák:
 Vitézek is tigrismódon úgy harcoljanak,
 Rézdobokat, trombitákat megfújassanak,
 Henyélésnek békít ¹⁰ hagyván, ahhoz lássanak!

(A codex 183—184. lapjain.)

¹ Th.: Hazája.
² Th.: Régi nemes leveleit meg-
 újítaná, —
³ Th.: szegény . . . vérszemet.
⁴ Th.: reménség, megépüljön,
 — el kell romlani.
⁵ Th.: Szükség.
⁶ Th.: végekre . . . pénzt.
⁷ Th.: szabadítana.

⁸ Th.: interesét.
⁹ Th.: ellenségtül.
¹⁰ légyen (néki) országa-vető.
¹¹ Th.: elől.
¹² Th.: hitért.
¹³ Th.: (Jó) hírünkért.
¹⁴ Th.: kímélje.
¹⁵ Th.: békét.

A KÜLÖNÁLLÓ DARABOKBÓL ÖSSZERAKOTT GYŰJTEMÉNY
VERSEI.

1702—1760 (?).

I.

*Névnapi verses dialogus 1702-ből.*¹

Dialogus duorum asseclarum S. Georgii ,
azaz
két Sz. György vitézt követő ifjaknak beszélgetések,
melyet

Nemzetes ifjabbik *Gerhart Györgynek* és *Radvánszky Györgynek*, midőn sz. György napját friss jó egészségben illették volna, nemes radványi háznál, kedves nagyszony-anyjoknál nemzetes *Mariássi Joanna Katarina* asszonynál eő kegyelménél, offerált, radványi és királyfalvai nemes háznak leghívebb szolgálója 1702. esztendőben, sz. György havának 27. napján. M. R.

Georgius Gerhardt :

1. Mai napon örülj, a ki keresztény vagy,
Mert az sz. György eljött, ki mennyei hadnagy,
És kereszténységben maga hadat fogad,
Eő katonáinak fizetések jó s nagy.
2. Ezek közé én is magamat iratom,
Istenért, hazámért véretem kiontom,
Lássa meg hadnagyom, mely híven szolgálom
Eőtet — mert mellette kész vagyok meghalnom,
3. *Radvánszky György* eöcsém, ki születésednek
Szenteled ma napját világra létednek :
Jere zászló alá, mutasd hivségednek
(Z)Sengéjét s erejét te vitézségednek.

Georgius Radvánszky respondet :

4. Mihelyen világra édes-kedves bátyám
Lettem, az nevemet könyvbe béirattam,
Azutától fogva mindenkor harczoltam,
Mind éjjel s mind nappal fegyverében voltam.

Georgius Gerhart :

5. Óh te édes-kedves eöcsém élj sokáig;
Ez hadnagy alatt légy halálod óráig ;
Nevedet szenteljed számos esztendőig,
Hogy örülhessenek mi kedves szüleink.

¹ E cím a kiadótól való.

Georgius Radvánszky:

6. Szép kívánságodnak édes-kedves bátyám,
Legyen effectusa s nagyasszonyom-anyám,
S kedves atyám-uram, úgy asszonyom-anyám
Midőn engem látnak örüljenek rajtam.
7. Szívből kedves bátyám kívánom tenéked,
Te is nagy örömmül lehess szüleidnek,
Jó példájul pedig az te eöcséjédnek,
Hogy tanulhassanak te tüled mindenek.
8. Sz. György nevét penig nem azért fölvettem,
Hogy én az zászlóját csak éppen megvessem,
Fegyverét is rajtam héjában viseljem,
De hogy ütközetben lássák emberségem,
9. Kész vagyok akár ma harcolni sárkánynyal,
Torkát általverni hegyes kopiámmal,
Nem gondolok semmit ez arnyék-világgal,
Eördöggel, pokollal és tühös¹ halállal.

Georgius Gerhart:

10. Látom kedves eöcsém, hogy friss katona vagy,
Az szív nálad bátor, s minden dologhoz nagy,
Adjon Isten erőt, hogy még te általad,
Szabadságot nyerjen,² ahhoz sok jót hazád.
11. Tudod-e, ki légyen ez a mi hadnagyunk?
Eöcsém az, nem egyéb, hanem jó Jézusunk,
Teremtőnk, megtartónk és minden óltalmunk,
Rajta tehát ezzel éljünk, vitézkedjünk.

Autor:

12. Jó iffiak micsoda vagyon ti köztetek,
Hogy így forgolódtok, talán verekedtek?
Atyafiak vagytok absit az tületek,
Sz. György napja vagyon, ma kell eörülnetek.

Respondet uterque:

13. Távul légyen tülönk az rút visszavonyás,
Forog ugyan köztünk az puska-pattanás,
S ahhoz élyes³ szablya és hegyes tör-vonyás,
De nem azért, hogy itt legyen az vérontás!

¹ Dühös.² Czélzás az akkori politikai viszonyokra.³ Éles.

14. De mi Györgyek vagyunk, tehát mi nevünknek,
 Hogy megfelelhessünk és mi Istenünknek
 Szolgálhassunk, *használjunk szegény nemzetünknek.*¹
 Azon hányjuk-vetjük mi voltát elménknek!

Autor :

15. Magam is jól tudom, hogy ti Györgyök vagytok,
 És születésteknek napját ma tartotok,
 Azért Úr-Istennek hálákat adnotok
 Köll, mert csak eő volt az ti megtartótok.
16. Györgyök az mennyei sz. Györgyöt követni
 Akartok s halálig ő vitézi lenni.
 Istennek szolgálni, *házánknak használni,*
 Igyekeztek, fogtok így örökké élni.
17. Az Úr-Isten adjon
 Adjon ahhoz bővön
 Bort, búzát, pecsenyét
 Eöntse ki reátok
18. Hogy szép erkölcsökben ti nevelkedjeteK,
 És tudományokban szépen épüljeteK,
 SzüléteK öröme világban éljeteK,
 Azután mennyekben velek örüljeteK. Finis.
 Amen.

(A gyűjt. I. sz. drbja.)

II.

Votum natale.

1. Valamicsodás volt az a Marhofl csudája,
 Annál csudálatosb *Csáki* praktikája,
 Álnokság kötelét szünetlenül fonja,
 Üres tárházat is gyalázattal rakja.
2. Talis, qualis sed vult esse generalis,
 Noha vénség (?) miatt kopott szakálla is,
 Ahoz az bajuszát ha mint hogy szopja is,
 De hajával együtt elkopott mind az is.
3. Hallom az országot zavarni akarod,
 De ha megütöközöl — fájni fog az orrod,
 Mert az kigyó közett felettébb fennvallod,
 Féllő, hogy üresen jár híres kosarad.

¹ Újabb czélzás a közállapotokra.

4. Generalisságra vágyó *Csáki István*¹
 Lehetetlenséget miért szived kíván!
 Sebes szél mentében elmédet bocsátván,
 Kopott magyar ruhád polszkíra változván.
5. Miben türed fejed, alig ér egy fillért,
 Hadakozni kívánsz? Elveszted az erszényt.
 S(z)epesi váradtul az egynehány (z)sellért,
 Bacskaditul kérj még reá ezer tallért.
6. Micsoda gondolat vitte szíved erre,
 Hogy reménységedet vetnéd rozsz lengyelbe;
 De az minthogy meghült az tokos németbe,
 Lengyel miatt úgy lész, mint farkas verembe.
7. Hogy is jut eszedbe apádnak panasza,
 Mikor *Rákóczi György* ostorát csattanta!
 Praktikus apádat Lengyelbe pattantá,
 Gontyát, bőrit onnan alig ki hozhatá.
8. Sokszor keservesen mondta: Isten átka
 Szálljon rozsz lengyelre és maradékára,
 Arra is ki támad ez ura magyarra,
 Mert nem becsüllették, néztek mint egy vadra.
 (A gyűjt. II. sz. darabja.)

III.

*Gúnyvers Beniczky Gáborról.*²

— 1708. —

1. Természet a kiknek úri eredetet
 Adott vagy szerencse nagy s fő becsületet,
 Kiket egy s más felső tisztre emeltetett —
 Engem hallgassatok, kit porban levetett!
2. Micsoda jó vagyon világban állandó?
 Öröme³ sírásra majdan változandó;
 Nap alatt valami nagyon láttatandó,
 Mint füst semmiségre csakhamar szállandó.
3. E világ mikor leginkább hizelkedik,
 Fenébben ellenünk akkor mérgeskedik.
 Gyönyörűségével mikor ékeskedik,
 Megcsalatásunkban akkor mesterkedik.
4. Ennek nyilvánvalóbb mutogatására
 Vagyon-é szükségtek? vágytok-é példára?
 Máriusra, Róma egy főpolgárára
 Nézzetek, — akadtok szerencse-társára.

¹ »A ki Hadaddal együtt magát is eladá«, írja róla Thaly, »Ocskay László« cz. művében, 11—12 l.

² E czím a kiadótól való.

³ Thaly kiadásában: öröme.

5. Szerencse oly híres emberré ezt tőtte,
Hogy egész Ázsiát hatalmában vőtte;
De végre Rómából sokszor kiűzette,
Szárnyárúl szerencse porban levetette.
6. Ezt ha szerencsések közben számlálad:
Bódogabb sorsúnak mindennél találad;
Megvetettebb volt, ha balsorsát vizsgálod
Neve is — fortunae lucta, ha meglátod.
7. Olvasom Athénás főfejedelméről
Sok változást kóstolt Alcibiadesről,
Fortuna sors laeva,¹ hogy ő életéről
Sors szerint elosztást végeztek fejéről.
8. Szerencse magának felét választotta,
Nemes eredettel mely ajándékozta,
Ábrázattal, ékes termettel áldotta, —
De szerencsétlenség ettől megfosztotta.
9. Példát nálam többet mért keresel erre?
Én vagyok természet kit szép eredetre,
Nemes nemzetségre bőséges értékre
Méltóztatott, külömb-külobb főtisztekre.
10. Nemesi ágyból lött én születtetésem,
Nemes termettel is lött nevedésem;
Fegyverhordozásra elsőben menésem
Vólt, de kevésbé lött erre fizetésem.
11. *Thökölyi* kegyelmes fejedelmet ezzel
Kevéssé szolgálám fegyverhordó kézzel,
Vice-ispánságot csakhamar érek el
Túróc vármegyében tanácsos elmém-mel.
12. Azután valék főcommisariussa,
Változván hamar ez nemességem jussa —
Ez üdőben vice hú colonellussa
Vóltam *Révay Imre* tiszt vicariussa.
13. Óh világ s szerencse állhatatlansága! . . .
Ebben is változék tisztém méltóága.
Gróf *Bercsényi* hada hadi bírósága
Tisztíre azután nemes sorsom hága.
14. Balsors mindezeketül csakhamar megfoszta;
Rút szineskedése világnak ezt hozta,
Hogy böcsületemet rólam így lemosta . . .
Halld csak, még minémű zsoldot reám osztta.

¹ Thalynál: leva.

15. Ennyi tisztemtől lött megfosztatásommal
Még sem telék világ, de gödénytorkommal
Tétete,¹ hogy rútul bálnék jószágommal —
Kivált kis bossányi kedves kastélyommal.
16. Ezt velem (mint bánom) elharácsoltatá;
Hü társomnak, kinek éltét kivágatá,
Sok belső értékét eltékozoltatá,
Sok verésekkel is testem kínoztatá.
17. *Kisszel János* jól megkorbácsolt Árvában,
Bossányi Ádámnak nagy lakodalmában:
Draveneczen, *Sándor Kata* ingvállában,
Hogy nyúltam, pofoza be meg haragjában!
19. *Rakofczky Imre* is rútul megrúgdozott,²
A mikor *Pajor György* lakodalma tartott:
Lapoczkás-tánczban hogy kezem oda kapott
Hol feleségének helye volt tiltatott.
19. Az *Újfalusi* ³ *Pál* csatlósi Blatniczán,
Az várban, kapusnak lévén a szállásán,
Éjzaka,⁴ setétben, világot eloltván,
Ököllet jót vertek szegény fejem hátán.
20. Ugyanott *Gonzalis* ⁵ német kapitánytúl
Jól megpálcáztattam, úgy gyeneralistúl,
Ordinansaival *Petröczy Istvántúl*,
Kik rajtam ütöttek botokkal, jót ⁶ títúl.
21. *Sándor István* uram szállásán létemben
Márton öcsém jól kibocsáta víremben;
A mi nehezb, — szél meghólt társom kezében
Fúttá hajam *Pajor Éva* tenyerében.
22. Azért hogy mindenét már elvesztegetvén,
Nyúltamládájában, az házban nem lévén,
Jószágot vöttem ki, azonnal béjövén —
Kapa az hajamban, benne jól kitépvén,
23. Egy bölc, több szavai közt helyesen mondja:
Fegyver miatt magát halálnak sok adja, —
De kinek torkára vagyon csak főgondja,
Oly több vagyon magát ki vesznie hagyja.
24. Szomorúan rajtam ezent tapasztaltam;
Mely szép tisztekben és böcsületben ⁷ voltam,
Szép értékem is volt, ládd,⁸ mire jutottam —
Torkosságommal mindezeketül megváltam.

¹ Th.: téteté.² Th.: megtugdozott.³ Th.: Újfalussy.⁴ Th.: Éjtszaka.⁵ Th.: Gonzales.⁶ Th.: jól.⁷ Th.: becsületben.⁸ Th.: lásd.

25. Kevés reménységgel mégis élttetém,
Követségben mikor Kassára küldtetém;
De hogy csak a szörnyű borított követém,
Nem járván dolgomban — itt is kivettetém.
26. Mít tegyek? s már magam foglaljam mi jóban?
Gulyámmal nyert károm fájdalom valóban.
Már nem részesülök hijában valóban,
Világtúl indulok azért búcsúzóban.
27. Hadlak az Istennek gondviselésére
Szerelmes hitesem s hallgass intésére
Számnak, kérlek, magad urad hűségére
Ne bízd; értékedet¹ vedd magad kezire.²
28. Mindezáltal meghólt társom példájárúl,
Párom *Kelyó Maris*, bár ne tanulj³ arrúl,
Hogy gondoskodj urad megpofozásárúl.
Csak tarts gondot magad kis portékájárúl.
29. *Jósa Mihály* uram! *Sándort* udvarodban
Fiamat ajánlom jóakarotodban.
Néked *Farkas Mihály*, hű pajtáságodban —
Imre fiam bízom . . .⁴ indulatodban.
30. Téged *Péter* fiam, uramnak ajánllak!
Obester *Révay Imrének* s kívánlak
Ott maradnod, — tülem ezzel el nem hánlak
Benneteket, hanem szívem szerint szánlak.
31. Torkom után *Konczeek Adám*, ládd⁵ mit írtem!⁶
Ily állapotomban⁷ immár hozzád tértem,
Gratiádban magam ajánlom légy írtem⁸
Patronusom, mert már hűségedben fírtém.⁹
32. Olvastam nézélvén¹⁰ feles authorokra,
Méltóztat kikit¹¹ az úr sok ostorokra,
Juttassa is néha bár végső sorokra,
Szerelme s főbb gondja terjed ki azokra.
33. Vólt nékem is bár sok izben változásom,
S bár légyen is mostan végső szorulásom:
Tett több részint a kit szörnyű borívásom, . . .
Módot ad még Isten, léssen jó lakásom!

¹ Th.: értékedet.² Th.: kezére.³ Th.: tanulj.⁴ Itt a kéziratból, hiányzik egy darab. Thaly szerint itt ez a szó volt: jó.⁵ Th.: lásd.⁶ Th.: értem.⁷ Th.: állapotomban.⁸ Th.: értem.⁹ Th.: fírtém.¹⁰ Th.: nézélvén.¹¹ Th.: kikit.

IV.

*Zólyom vára ostromáról és bevételéről.*¹

— Tolvay Ferencz verses krónikája. —

Mint folyt Magyarország dolga in Annis proxime elapsis 1703, 1704 és 1705, azokrúl írt rövid rythmica historia szakaszszai.

1. Itt németiség magát bévész Zólyomban,
Gyakorolja kezét dörgő ágyúzásban;
De egykor éczakán,² szalad alattomban, —
Gyalogság lovassal négyszáz marad várban.
2. (Ezenközben posta³ jó s megyen Tokajtúl:
Fejedelem Tokajt löveti várastul;
Kassa és Eperjes, Szendrő bloquádátúl,
Murány s több helyek is őriztetnek tél-túl.)
3. Utánna majd éjjel commandéroztatnak
Bizonyos postások, sietve száguldnak,
Viradtára többen *Sándor*-ral⁴ omlanak,
Gyalogság is sok s szép utánna dobolnak.
4. (Ekkor *György Andrásit* lótapodta vala,
És azon sebével Beszterczére szálla;
Máskint⁵ — úgy beszélték, — megmutatja vala
Magyar emberségét, ha épen lesz vala.
5. De német Bajnóczban futva magát rejti,⁶
Azon erősségben el-béhelyhezteti.
Azért főcommendó⁷ a tábort készíti
Utánna németnek s igen sietteti.
6. Onnét is kitódul s Leopoldban⁸ béfut,
Utánna a magyarság s szintén el oda jut.
Pozsony felé osztán tudja, hogy jobb az út —
Ott megtelepedik, hol nem lát annyi bút.
7. Már így Bars és Nyitra, Pozsony fővármegyék,
Végbeli vitézek, fegyveres helységek,
Haza mellett frissek s szabadságért készek
Fegyverkedni s víni,⁹ míg benne a lélek.
8. Így szépen terjedvén fegyvere Hazának,
Pozsony vármegyébül lőn gondja Morvának! . . .
Hegyen túl valók is fegyverben állanak —
Igyekezvén jármát levetni igának.

¹ E cím a kiadótól való.² Thaly kiadásában: étszakán. V. ö. Irod. műv. tört. tan. 371. l.³ Thalynál: pósta.⁴ Thaly szerint Károlyi Sándorról van szó.⁵ Th.: Másként.⁶ Alatta: ejti.⁷ Bercsényi Miklós. V. ö. Thaly i. m.⁸ Leopoldvár.⁹ Előtte — áthúzza: s víni.

9. Ezek novemberben esvén s decemberben,
Magyar Morva szélét nyargalja széltében.
Rémül a németiség és szalad féltében,
Magyar nyér és rabol mindenütt mentében.
10. Hidat kötvén Isten Dunán által jéggel:
Sándor Generalis¹ tábori sereggel
Commendéroztatik igen serénységgel,
Dunán túl hajolnak nagy jó reménséggel.
11. Elsőben is Pápa ő magát megadja,
Beszprimnek² is készen szabadságért kardja;
Dunán túl való föld fegyverét kivonja,
Hogy német igáját nyakából kihányja.
12. Azért serénységgel minden rendek gyűlnek.
Táborban, örömmel, majd ugyan repülnek.
Zeng az ország; sokan praedának örülnek,
Kik jó hazafiak, zászlók alá gyűlnek.
13. Igaz hazafiak a főcommendóval
Együtt munkálódnak híven Károlyival,
És felnyomakodnak sok sűrű zászlóval,
Austria felé ország szép hadával.
14. Ugyanis a romlás, mely német igája,
Minden szabadságnak felháborgatója,
Bécsben találtatott³ diploma rontója,
Onnét jött veszélynek mindenkor az árja.
15. Eleinten⁴ dolgok valóban jól folynak, —
De a praeda lévén lelkek nagy sokaknak:
Praedával sokfelé oszloton-oszolnak,
Adják is magokat felfuvalkodtságnak.
16. Azért mi lött vége ez első próbának,
És megnyargalása Bécs tartományának:
Alább léssen helye azon leírásnak . . .
Másutt már mi történt? Lássuk rendit annak.
17. Zólyomban a német, derék erősségben,
Várhoz a mi szükség, van jó készütségben;
A várás jóllehet a magyar kezében,
De mesterség várban kapni üstökében!
18. Azért főcommendó Radvánczki Jánosnak
Ezt megparancsolja, mint hazafiának:
Mellette lévőkkal együtt e dolognak
Légyen folytatója, szolgálván Hazának.

¹ Th.: Generalis, a kéziratban is így.

² Veszprém.

³ Alatta — áthúzva: uralkodott.

⁴ Th.: Eleintén.

19. Ahhoz képest Nemes Vármegye zászlója,
S Nógrágból hajdúság négy jó¹ zászló alja.
Zólyom vármegyének két hajdú-zászlója, —
Ily kis militia vólt² német bajnakja.³
20. Itt azért commendans lát maga dolgához,
Éjjeli-nappali serény strázsáláshoz;
Hajdúk is magokat adják puskázáshoz,
Vitézi s tábori szép multságokhoz.
21. De hogy rendesebben⁴ a dolgok folyjanak,
Im' ily edictumok⁵ ott publicáltaknak,
Minden zászlók alatt megtrombitáltaknak,
S a commendo által megolvastattának:
22. I. Valaki az Urat káromlással sérti,
A Jákób Istenét szidással illeti:
Moises törvénye olyat megöleti —
E mi törvényünk is ezt elköveteti.
23. II. A kik pedig rosszra⁶ szoktatott nyelvekkel
»Atdá«-t és »lelkü«-jét mondnak egyebekkel.
Vagy más irtóztató szitkos rút vétkekkel
Az Istent boszontják, bűnhődnek ilyekkel:
24. Elsőben is maga zászlója és tisztí
Erős pálcázással keményen bünteti,
Azután effélet a ki elköveti —
Commendáns-vártára commendő viteti.
25. Ekkor hadi tanács itéletet⁷ tégyen,
A bűnös érdemlett büntetést elvégyen,
A mit az Úr gyűlöl, köztünk hogy ne légyen,
És⁸ mennyei Atyánk hozzánk édesedjen.
26. III. De mégis summáson a két kőtablákra
Bűnös vonattasson Mózsés írására;
Mint Nemes Ország is jól vigyázott arra,
Maga törvényeit szabván e formára.
27. IV. Bűnben zabált népünk ilyen zabolában
Az Úrnak szent nevét lelki buzgóságban
Miként engesztelje? Ezt lássuk azonban,
Mert nincs ennél élesb bölcsesség táborban.

¹ Th.: jó négy.

² Th.: volt.

³ Th.: bajnokja.

⁴ A kéziratban: rendesebben; Th-nál is így.

⁵ A kéziratban: Edictumok; Th-nál is így.

⁶ Th.: rosszra.

⁷ Th.: itéletet.

⁸ Alatta—áthúzva: Hogy; Th-nál is így.

28. Fejedelmünk rendít s Generálisságét
Itt vegyük előnkben, s ezek rendességét.
Kövessük nemzetünk régi kegyességét, —
Hogy hozzánk húzassuk Isten segítségét.
29. Reggel, estvekor is commendans-sátornál
Mikor a dob zördül, kiki zászlójánál
Jelen légyen s ottan ¹ sereg-deákjánál
Az Istent imádja, a mint ő perorál.
30. Elsőben is pedig Jézusunk szent nevét
Háromszor kiáltásák zászlónként Felségét;
Mert mikor eleink ő szent Istenségét
Kezdék megismérni, így hívák Szentségét.
31. Azután éneklés zsoldtárbúl mondassék,
Vagy más szép dicséret elénekeltessék,
A Lélek-Istenhez vígan emeltessék,
S úgy búzgó könyörgés Istenhez nyujtassék.
32. Így mi Jézusunkat hozzánk edesítjük,
És ő köztünk léssen, ha őtet szeretjük,
S Lelkét dicsőítő nyelvünket zendítjük.
S így kemény igából nyakunkat kimentjük.
33. Kiváltképpen a fők ebben buzogjanak,
Mert főhöz hasonlók tagok lenni szoknak;
Az ország rendi is királyra vigyáznak,
Ugy község is paptúl jót s gonoszt tanulnak.
34. Ha kik restnek ekkor megtapasztaltatnak,
Baltákkal a tiszték ilyekhez lássanak,
Rossz példát a tunyák ne mutathassanak,
Az hívek hogy tőlök ² ne botránkozzanak.
35. V. Immár az eisőség és hadi felsőség,
Mint réguláltassék alsó vitéz község,
Mely szükséges légyen az engedelmisség,
Lássad, tanuld, helyén hogy légyen egészség.
36. Valaki tizst ellen merénd patvarkodni,
Annyival is inkább kezét felemelni,
Sőt fegyveres kézzel magát opponálni:
Hadi törvény szerént ilynek meg kell halni.
37. Alábbvaló tizst is a feljebbvalóval
Ha megháborodik, — commendans azonnal
Maga eleiben hivassa strázsával
S úgy igazítottassék casus el jó móddal.

¹ Utána — áthúzva: kiki.

² Th.: tőlök; a kéziratban is.

38. VI. Valamely vitéztül zászló elhagyatik,
Régi eleinknek törvényi hirdetik,
Az ilyen szökevény fára függesztetik,
Vagy generalishoz¹ szintén küldtetetik.
39. Strázsán álló vitéz, strázsát el ne hagyja,
Bár ellenség jó is. Ha kerekét oldja
És onnét elszalad, vagy álom elnyomja :
A törvény dictálja, hogy légyen halála.
40. VII. Strázsa jelt kikérjen estve s úgy kiálljon,
Környülötte járót bátran megszólítson,
Az öldöklő fegyver kezén készen álljon,
Ha szükség kívánja,² puskája morduljon.
41. A környüle járót közelebb szólítsa,
Ellenségre³ készen a fegyverét tartsa,
A jelt aztán tőle⁴ lassan⁵ úgy kívánja,
Mások meg ne értsék, hogy minden ne tudja.
42. A kitül kívánta a jelt, ha nem tudja :
Árestumba vigye, fegyverét léoldja,
Zászlós főtisztinek mindjárt hírré adja, —
Mit kell véle⁶ tenni, azon főtiszt tudja.
43. Egy szóval éczaka⁷ zászlótól távozni
Nem szabad, hacsak tiszt azt nem fogja hadni.
Serényen mindennek kell zászlót őrizni,
Szüntelen készen kell ellenséget várni.
44. Máskint az vitéz ha kezd ily ellen vétni,
Mindjárt tiszt büntesse, vagy főhöz kell vinni,
És a főtiszt előtt jobban megrostálni
Kelletik, és a bünt méltán megbüntetni.
45. VIII. Ellenségnek senki⁸ adni szót ne merjen,
Hanem commendansnak az hírivel légyen,
Commendanstul kiki instructiot végyen, —
Kiváltképpen dolog ha tractára mégyen.
46. Ellenség s idegen hogyha esett kézben :
Azon tiszt, hol fogták, a fő eleiben
Vigye sietséggel s titkos examenben
Úgy kell megérteni, dolog miben légyen !

¹ Th. : Generálishoz.

² Th. : kívánja.

³ Az itt következő sor át van húzva, de eléje van írva : stat.

⁴ Th. : tőle ; a kéziratban is.

⁵ Utána — zárójelben : halkan. Th-nál is így.

⁶ Th. : véle ; a kéziratban is.

⁷ Th. : étszaka.

⁸ Utána — áthúzva : szót ne merjen.

47. De tiszt ha közel lesz ellenséghez strázsán,
Szököttet csak vegye külön magánosan,¹
S sietve megértse ellenséget korán,
Hogy van? Ne tanuljon ember maga kárán!
48. Estve s reggel szükség commendánshoz gyűlni
A fővebb tiszteteknek s relatiót tenni;
Mint folytak a dolgok, azt mind referálni,
Hogy tudják jobb móddal magokat viselni.
49. Ugyanis gyakorta egész zászlós strázsza
Az üdő mint hozza, helyét változtatja;
Ezt tiszteteknek tudni a szükség kívánja,
S az ily dolgot főtiszt tanácssal folytatja.
50. X. Nagy rendeletlenség zászlóját elhadni
Vitéznek és magát másuvá csatlani;
Azért senki ilyet ne merjen próbálni,
Mert kemény büntetés majd fogja követni.
51. — Dörögnek azonban onnanfelül várbúl,
Puskáznak külsők is keményen városbút²
Mina is kezdődik város bástyájából,
A mely fundáltaték *Ebeczki Thamástul*.³
52. Kilencz napok után ágyuk is hozatnak,
A vár lövésére sánczok fundáltatnak.
Minát, sánczot látván ellenség hogy ásnak, —
Szöktön-szökik várbúl s külsők mind újulnak.
53. Azért belső kíván tractára fakadni,
Conditiokat küld, de nagyot kezd kérni;
Minden munitiót ő kíván elvinni,
S sok portéka alá vecturát állatni.
54. (Itt *Bottyán János* is benn rekedett vala,
Mert régi nagy vitéz némettel lovagla,
De Tolvay Ferencznek tőle⁴ lón parola,
Hogy ez magyar ügyhöz ű szíve meghajla.
55. Ekkor Esztergomban németekkel méne,
Hogy szép portékája s pénze el ne veszne,
És hogy Esztergom is magyar kézbe esne,
*Dunántul való nép hogy hozzája gyűlne.*⁵
56. De külsők ezekre midőn választ adnak,
Belsőik mindezekben igen meglankadnak;
Annyira, hogy végre im' ezekre szállnak —
Tisztteken kívül mind pálczákkal ballagnak.

¹ Th.: magánosan; a kéziratban is.

² Th.: városbút.

³ Thaly: Ebeczky Tamástul.

⁴ Th.: tőlle; a kéziratban is.

⁵ Zárójelben: hozzá édesedne.

57. Commendanstúl fogva rendiig Fendriknék ¹
 (Pálczákkal a többek) fegyveresen ² mennek,
 Esztergomban éppen bé is kísértetnek; —
 Ily dicsíretesen ³ esék vége ennek!
58. Jóllehet ellenség porát lángoltatta,
 Bövön golyóbissát lövéssel osztotta:
 De Isten külsőket úgy oltalmazgatta
 Annyi üdő alatt csak egy vitézt ronta.
59. La, ⁴ ha előjárók járnak kegyességgel,
 S alattokvalókat intik bölcsességgel,
 Meg is zabolázzák hadi serénységgel,
 Hogy vezérli Isten mennyből segítséggel!
60. Vala háladás ⁵ is vár megadásában,
 A melyet olvashatsz a Zelilogusban.
 Bárcsak ily rend volna mindenütt munkánkban,
 Az Úrnak nevében folya dolgunk jobban.
61. Itt sok sátor, szekér, portéka marada,
 Melyet vitézlő rend mind csak öszvehorda,
 Foly a kótya-vetye, gyúl tallér, poltura,
 De sok a jószágból lopva eltakara.
62. Innét relatiót tenni küldtettenek;
 Tolvay Ferencz el bé a Fejedelemnek.
 Bezzegh Gábor penig el fel Bercsényinek . . .
 Nyolczvannégy németek Urunké levének. ⁶
63. Míg a kótya-vetye áll, már parancsolat
 Érkezik, hogy Nógrád oda hol rácz mulat
 Tisza—Duna között, arra végyen utat . . .
 Ellenséget hol hall s hová szükség ⁷ mutat.
64. Ezen gyalogságnak azért commendója
 Tokajtól megtérvén, készül hét zászlója,
 Egyetemben indul véle ⁸ két tarackja, ⁹
 De Zólyomban marad hadi ¹⁰ portiója.
65. Öt forintnál többet ott egy kardra adtak,
 Nógrád eldobolván csak fél tallért hagytak ¹¹
 Egy kard számára, — így károsítottak,
 Jóllehet vigyáztak, frissen is puskáztak.
66. De van parancsolva Radvánczki jó úrnak,
 Hogy contentáltassa hajduit Nógrádnak;
 Lesz is még ideje executionak
 Commendó úr tészten eleget instánsnak.

¹ Th.: Ferdriknék.² Th.: fegyveressen; a kéziratban is.³ Th.: dicsíretessen; a kéziratban is.⁴ Th.: Lám.⁵ Th.: háladás.⁶ Th.: levének.⁷ Zárójelben: koczka:⁸ Th.: véle; a kéziratban is.⁹ Utána: ágyuja.¹⁰ Utána — zárójelben: igaz.¹¹ Th.: hadtak; a kéziratban: hattak.

67. Ezen úr azonban Csábrág alá mégyen,
Parancsolat szerint, hogy¹ bloquádát tégyen;
Azért környülveszi s vigyáz, hogy kivégyen²
Belészorultakat nagy kősziklás hegyen.
68. Itt is nagy serényen midőn munkálódnék,
Korponai³ pedig hogy németeskednék,
Isten segítséggel üdővel jelenék, —
Mert végre is a vár imé feladaték.
69. Bajnócz is tüzesen⁴ ő magát vitatja,
Sréter János ötet, hogy bloquádáztatja,
Földvári⁵ László is ott magát forgatja,
Gálffi is flintáját gyakran pattogatja.
70. Már ennekelőtte Unghvár értekezett
Örökös uráru, s ő megemlékezett,
S alázatossággal néki hajtott térdet,
Németektől éppen meg is üresedett.
71. Munkácsi erősség, mely a természettől
Csodául tétetett, úgy a mesterségtől;
Megalázá magát, mert ez lőn⁶ Istentől,
És megadatatték német gróf⁷ Auspergtől.
72. Hajszálon maradt *Rákóczi*-méltóság . . .
Gondolta-é, mikor volna halál s rabság,
Hogy dücső öröke lenne ily boldogság? . . .
Csuda az Istennél a végetlen jóság!
Etc., etc., etc.

A zelilogusból.

Anno 1703. die 8. Mensis Decembris Zólyom vára feladattatván
és másnap a német belőle⁸ kitakarodván, die 10-eiusdem ez az háláadás
mondattatott, de solutus stylussal.

Laudate Dominum in rythmis et
Canticis. — Non cor, sed votum, non
musica, cordula, sed cor. Non clamans,
sed amans psallit in aure Dei.⁹

1. Isten! dolgaidat a midőn szemlélnék
Lelkedtől ihlettek, s magok megésmélnék,
Kezed munkáira szemeket emelnék, —
Avagy csak bár Dávid im' így csodálkozék.

¹ Th.: hegy.

² Th.: kivegyen.

³ Th.: Korponay.

⁴ Th.: tüzesen; a kéziratban is.

⁵ Th.: Földváry.

⁶ Th.: jön.

⁷ Th.: Gróff; a kéziratban: Groff.

⁸ Th.: belőle; a kéziratban is.

⁹ E latin sorok függélyesen a lap
szélére vannak írva a kéziratban.

2. Így szól: Csuda dolgod mint gyakran mutatod,
Ámbár csak emberhez a mint bizonyítod,
Azokat szemlélvén, elmém elragadod,
S egész belső részem nyugodni¹ nem hagyod.
3. Bizony csudálatos az Isten munkája,
Valóban nagyságos földnek alkotója;²
Földön ő dolgait ha ki bölcs, — vizsgálja,
Kivált ha rendkívül erőt mutat karja.
4. Nagyok és erősek³ ő bátorítási,
Ha kikben béhatnak Lelke fuvallási,
És kiket ébresztnek kegyelmes szólási⁴ —
Azoknak újulnak s frissülnek vesei.⁵
5. Azonban ellenben mennydörgő szavával
Mennytől ha megriaszt égő haragjával,
Csak egy falon író fél-kéz mozgásával:
Királynak is szíve olvad látásával.⁶
6. Úgy vagyon bizonynyal; mert ha bölcs vizsgálja
Kit kegyelmében vött, könnyen feltalálja:
Mely könnyen foly annak a pályafutása,
Végre mind a czélig megboldogulása.
7. Ha kit rettentéssel megriaszt ellenben,
Annak belső részei rémülnek féltében;
Karjai, lábai léznek rettegésben,
De még szekér, ló is alusznak széltében . . .
8. Hát boldog nemzetség, kit kedvel⁷ e Felség
És mely néptől ennek adatik tisztesség,
Itt meg nem csalatik az élő reménység,
Mennyen, földön annak kész már a békesség,
9. Úgy vagyon, régenten pusztában hogy látá
Isten magyar népet — ötöt megszólíta,⁸
Csuda-erejével onnét kimozdítá
És a sátány képét szivibül⁹ kirontá.
10. Óh Isten jó kedve s lángoló szerelme! . . .
Kinek gorombákhoz jelent így kegyelme,
Hogy ebben is tetsznék meg ő győzödelme,
Hol akar, ott zendül lelke szellőzése.
11. Úgy vagyon, kihíván Isten eleinket,
Adál ő nékiek mennyből kenyereket,
De az irigy sátány ottan-ottan őket
Bűnre ingerlette, gyarló férgesckéket.

¹ Th.: nyugodni.² Th.: alkotója.³ Th.: erőssek; a kéziratban is.⁴ A kéziratban: szollási; Th.: szollási.⁵ Th.: veséi.⁶ Czélzás a Belshazzár mondára.
V. ö. Thaly, i. m.⁷ A kéziratban: kedvell; Th.-nál is így.⁸ Th.: megszólíta.⁹ Th.: szivibül.

12. Te is, mint bölcs atya, vessződet ragadtad,
Gyakorta bünökért keményen sujtottad,¹
Hozzád megtérésre azzal unszollottad,²
Lelki sebbül őket így is gyógyígtattad.
13. Ezen nagy gyarlóság firul-fira maradt,
Romlott természettől mert ez reánk áradt,
Ugyan a nemzésben együtt mind elragadt³
Mínt hogy lelki harmat Ádamból kiszáradt.
14. Mi is romlottságban ilyektől származtunk,
A nagy gyarlóságtól földig nyomattattunk,
Természetünk szerént csak ellened jártunk,
Méltán bűneinkért meg is rongáltattunk.
15. Méltán idegenek földünkben szállottak,
Méltán ő általok javink praedaltattak,
Méltán főrendeink csúfságra adattak,
És nagy sok romlások reánk tódúltanak.
16. Méltán úgy járhattunk volna, mint Ghomorra,
Avagy csak mint Jákob elszlott tábora,
Kinek szerteszélyel hányatott sátora,
Nincsen is lábának helye megállásra.⁴
17. De a könyörülő Isten a mennyéből
Kegyesen⁵ tekinté alá szép egébül,
Megnézéllé⁶ népét, hogy mely kegyetlenül
Idegen rongálná kéméilletlenül.
18. Tartott vala titkon egy *Nagy vért*⁷ Hazának
De, csudáld! kezében ezt is a rablónak⁸
Béejtette vala (ez vala halálnak
Immár árnyékában s szélin koporsónak).
19. S nézd meg, az haláltól mely hamar megmenté,
Mikor szent tanácsa ideje jelenté;
Tömlecznek s őrzőnek szemét homály tölté,
Mínt Assyriusnak, Dotant hogy keresné.
20. A tört elszagatván⁹ vezérléd Úr-Isten . . .
Mikor Téged hiva, meghallgatád menten;
Bujdosó más Fővel¹⁰ majd juttatád szemben,
Azután térítéd vissza ő földében.

¹ Th.: sújtottad.² Utána — zárójelben: tanítottad; Th.-nál is így.³ E sor előtt — áthúzva. Ugyan természettől reánk mind elragadt.⁴ Th.: megállása.⁵ Th.: kegyessen; a kéziratban is így.⁶ Tn.: Megnézellé.⁷ T. i. Rákóczit.⁸ Lipótot érti.⁹ Th.: elszagatván.¹⁰ Bercsényivel.

21. A szabadításhoz kezdetél fegyverrel,
Csakhamar rettentéd ellenséget törrel;
Világ csudájára megáldád szép renddel,
Melyért dicsírd¹ Istent magyar, — verseiddel
22. Josnénak régen szövetség angyala
Mi Urunk, Úr Jézus, Árva virágszála
Megjelenél híven táborba hogy szálla, . . .
Jelenjél meg most is Juda oroszlánya!
23. Jövel, jelenjél meg Izrel² vigyázója!
Jövel, jelenjél meg nyomorúlt szánója!
Jövel, jelenjél meg dölyfös utálója!
S nézd meg egy ügyünknek ki a rongálója?!
24. Légy tüzes-oszlopul szolgád fegyverével!
Légy paizsúl jelen az ő személyével!
Magadra nézessed hitinek szemével,
Biztasd, próbák között hogy ne csüggedjen el.
25. Fő-hadnagy-társát is, kit előlbocsátott,
Nevedben szent csókkal, a kit apolgatott,³
Légyen áldott, boldog! Az elleneállót
Szégyenítsd meg, kérünk, mi Urunk zebaót!
26. Felsőbb s alsóbb rendet igazgasd az hadban,
Tanítsd ujjainkat mindenütt az harcban!
Önts az ellenségnek reszketést karjokban,
Kik magyar Izraél⁴ tapodták a sárban.
27. Hogyha pedig minket szerencsével áldasz,
Ellenségink közül⁵ kezünkben adándasz,
Előmenetellel megvigasztalándasz
S ellenség kezéből megszabadítándasz:
28. Ne engedd, kevésység hogy szívünket hágja,
És felfuvalkodás elméinket járja, —
Sőt alázatosság szíveinket birja,
Háládóságinkat füled gyakran hallja.
29. Folytasd dolgainkat Te dűcsőségedre,⁶
Anyaszentegyházad kiterjesztésére,
A keresztyénségnek nagy előmentére
S romlott igazságnak felépülésére.
30. Ne bocsásd szívünket praeda szerelmére,
Ne ereszd kezünket az ártatlan vérré;
Ne buzogjon vérünk a keresztyénségre —
Csak addig siessünk, meddig állunk helyre!

¹ Th.: dicsérd.

² Th.: Izrel.

³ Apolgatni = csókolgatni.

⁴ Alatta zárójelben: Nemes magyar Vért; Th.-nál is így.

⁵ Th.: közzül; a kéziratban is.

⁶ Th.: dűcsösségedre; a kéziratban is.

31. Neved hirdetőit gerjeszd buzgóságra,
Hogy felinduljanak lelki áldozatra;
Jöjjön segítségre mennyből az Úr karja,
És légyen ügyünknek megboldogítója!
32. Hát mi, ha magunkat kezdjük megvizsgálni,
Kik Zólyomot víni s ellenségre törni
Rendeltetve valánk, mit kezdünk mondani?
Magunk felől, férgék, mit kezdünk itilni?
33. Annak rendi szerént tanultunk-e¹ víni,
Tanult ellenséggel ütközetre menni?
Isten s világ előtt azt meg kell vallani,
Kevesen értettünk bölcsen vitézkedni.
34. Félelmesek voltunk: Isten bátorított;
Erőtlenek voltunk: Isten erőt nyújtott,
Tudatlanok voltunk: Isten de tanított,
Napról-napra Lelke bennünket újított.
35. Sok lángoló dörgés ellenünk kiomla,
Számptalan golyóbis sokszor ránk tódula,
Tűzekkel ellenség ám ellenünk vala —
Annálinkább Jézus minket vigasztala!
36. Ellenséget pedig ő Lelke bágyasztá,
Egyenletlenséggel ötet bátorítá,
Naponként erejét mindinkább fogyatá,
Meggyőztetését óránkint mutatá.
37. Ádassál Jézusunk ily nagy kegyelmedért!
Dücsőség² Tenéked ily segedelmedért!
No mindnyájan mondjunk dicséretet³ ezért
Jákob Istenének, ki felkölt ügyünkért!
38. Ne bánd meg Jézusunk, elkezdett munkádat!
Ne vond el mellőlünk segítő karodat!
Vidd véghez elkezdett jóakarodat, —
Hirdethessük vígan szabadításodat! . . .
39. Másutt is gyomláld ki nyomorgatóinkat,
Földünkéből hányjad ki háborgatóinkat!
Add meg a fiaknak örök jószágokat,
Eleinktől maradt nyugvó hajlékinkat!
40. Jelen van az üdő, hogy meglásd ügyünket,
Vigasztalj meg minket, újítván erőnket;
Hánd le vállainkról az ígás terheket!
Szúnjék már haragod emészteni minket!⁴

¹ Th. : tanultunk-é.

² Th. : Dücsösség; a kéziratban is.

³ Th. : dicséretet.

⁴ Tollhíbaból a kéziratban: minketet.

41. Hogy kevés napjait mulandó éltünknek,
Csendesen ¹ végezzük utolsó végünknek,
Siethessünk hozzád, helyére örömmek ²
Hol áldás, dicséret ³ adatik nevednek.
42. Hajtsd le füleidet Úr-Jézus Vezérünk!
Mostani ügyünkben, könyhullással kérünk;
Atyáddal, Lelkeddel ki vagy Fejedelmünk . . .
Jövel Uram, jövel, óh mi segedelmünk!
Mi Atyánk, etc.
- (A gyűjt. IV. sz. drbja.)

V.

Felső kastély énekben foglalt condolentiája.

Kinek dicséretit írásba foglaltad,
Eszes verseiddel édig magasztaltad,
Attól véletlenül majd csak el nem váltál,
Sértés, marás által tőle megfosztottál:
Bánjuk veled együtt minden jó barátid.

De mivel nem döglött azon Páris kutyád,
Bízatsz még élteben, lévén apatékád;
Fojt, Leitgeb, Funker is segíthetnek rajta
S hasonló más egyéb orvosoknak fajta.
Azért is enyhétsed szívednek fájdalmat.

Caeterum ha meghal, vagyis inkább döglük,
Emlékezzél öcsém,⁴ hogy épen nem illik,
Oktalan állatban igen gyönyörködni,
Vagyis kutya után felettébb bankódni.
Holott annak mása másutt is kapható.

Ez ebben is tehetsz mostan nem kis hasznot,
Hogyha tarka bűrét csáváltatni adod;
Párducz-búr gyanánt is felveheti hátod,
Szokott tréfád szerint kiki megcsalhatod.
Holott ily csalárdság másutt is látható.

(A gyűjt. V. sz. drbja.)

¹ Az eredetiben : Csendessen ; Th.-nál is.

² E sor felett áthúzva : Hogy áldás dicséret adassék Nevednek.

³ Th. : dicséret.

⁴ Radvánszky II. Lászlót érti.

VI.

Alsó kastély replicája.

Aldinát Parnassus, Parist Urpin¹ sírja,
 Acteonnak sem volt nyilván annak párja.
 Oly ebnek veszteségét csak jó vadász tudja,
 Méltó hát szomszédim condoleatiója.

Higgyétek nem volt ez turovai czibra,
 Sem az . . . gyanánt meglőtt ordas macska,
 Pardus, tigris bonta, babos sem oly tarka,
 Ovidiusnál sem dicsértebb Lissiska.

Nem turóczy malacz, — mai naptól tudom, —
 Az döbrői disznó, vétkemet megvallom.
 Örgét sem tart olyat a radványi malom,
 Torkon verve vonszol kiket hív Párisom.

Nem csuda szomszédom stuczot, flintát hozott,
 Fene besték ellen nem széllal puskázott,
 Mit der schönsten meiner de reteirozott
 Mígis, holott Zrinyi Miklós nem szaladott.

(A gyűjt. VI. sz. drbja.)

VII.

Radvánszky Dénes verses levele öccseihez, 1748-ból.²

Péter, Palkó, Ferencz³ s kis Öcséiteket
 Szíves szeretettel köszöntlek titeket.
 Szomorúság kerül gyenge szíveteket,
 Azt alítom, hogyha írok én ezeket.

Jó István⁴ halálán meg ne ütkezzetek,
 Sem szomorúsággal ne legyen szívetek;
 Vigasztalást adhat a jó Istenetek,
 Bizony ad is, ha jó léssen viseléstek.

Dienes bátyátoknak elbúcsúzásárúl
 Tudom emlékeztek és ő friss voltárúl,
 A széles tengernek nagy zúgó partjárúl
 Tudósít titeket és bujdosásárúl.

¹ Hegy: Radvány közelében.

² E cím a kiadótól való.

³ R. Péter, 1731—1788; R. Pál, 1734—1820; R. Ferencz, 1734—1810.

⁴ Radvánszky István sz. 1713-ban, meghalt 1748-ban; neje Szirmay

VIII.

*Radvánszky Ferencz verses levele 1751-ből.*¹

1. Méltóságos anyám-asszonyomat kérem,
Ne csudáljon pennát most venni hogy merem
Kezembe, a mikor közel lenni értem
Zsuzsanna ünnepét, örvendetes nékem.
2. Mert midőn ez napot elmémben forgatnám,
Arról gondolkodtam, hogy feltalálhatnám
Magamban, mit adnék, hogy kedved láthatnám,
Szerelmes, jó anyám és tapasztalhatnám!
3. Aranynál s ezüstnél én jobbnak étéitem,
Néked is kedvesbnek azt lenni úgy véltem,
Hogyha kivánságom előled nem rejtem,
Mert nagy örömemben majd könyvet ejtettem,
4. Hogy jó egészségben néked kedves anyám,
Radvánszky Zsuzsanna, drága szülő-dajkám —
Elérni engedte szent felséges atyám,
Magad neved-napját! Légy azért vég² vidám.
5. Tovább is ezen Úr, több ily napot érded
Sok esztendőök által szerencsésen élned,
Kívánom tenéked engedjen, hogy félned
Veszélytül nem kelljék, sem penig rettegned.
6. Ezt is a fölséges Istentül még kérem,
Szómat, nyelvemet is hozzá felemelem,
Hogy maga karjával tégedet őrizzen,
S ő szent szárnyaival szépen befedezzen.
7. A még élsz e földön, soha semmi kárad
Neked ne történjék, tündökljék te házad,
Haszonra forduljon minden miben fárad
Elméd gondolatja, még élted nem szárad.
8. Áldjon tehát Isten sok jókkal tégedet,
Drága kedves anyám, sokáig éltedet
Vezérelje; végre mennyben te fejedet
Koronázza szépen, adván meg béredet.
9. Mikor ím' ez csekély verseket felírtam,
Tiszttem s szeretetem mutatni akartam
S te neved napjáról anyám álmétkodtam,
Hogy többször is térjen vissza, azt kívántam.
10. Vigy azokat azért jó szívvel fiadtul,
Holtig engedelmes *Radvánszky Ferencztül*,
Ki alázatosan kéri nagyságodtul,
Ne hagyd kiesnie te nagy gratiadbul.

Sopronban, 7. Febr. Eszten, 1751.

(A gyüjt. X. sz. drbja.)

¹ E cím a kiadótól való.

² Vig.

IX.

Klobusiczky István verses levele, 1705-ből.

Ajánlom köteles szolgálatomat kegyelmednek. Kegyelmed philosophicus levelét kedvesen vettem, s szép affectióját köszönöm. Kívánom én is maga ünnepe-napját számos esztendőig, úgy ez előttünk levő új esztendőnek minden részeit szerencsésen érje s elmulassa. Kalendariumnak megküldését kötelesen vöttem, de csudálkozom azon, hogy kegyelmed engem oly maga természetivel bírónak gondol lenni, mintha énnekem mindenkor a Trubácska (*igy*) forgana eszemben kinek tudom hogy

Kovács János uram az régi nyarakban
Gyakran betekintet eő kalendarjában,
S most is gyakran forog caputiumjában,
S véli, hogy én is itt vagyok oly formában.
De nem az Istvánok birnak ily humorral,
Jánosok mulassák magok Trubacskával;
De mind jobb volna ha sok ajánlásával
Szudi bort küldene enyehány hordóval

Kovács János Uram!

Kinek is maradok igaz köteles szolgálja

Klobusiczky István.

Bánya-besztercze, die 28. X.-bris. 1705.

(A gyüjt. XI. sz. drbja.)

LAKODALMI VERS, 1759-BŐL.

*Prónay László és Radvánszky Rozália eljegyzésekor írt vers.*¹

— 1759. —

Az egy tekintetes úri házba daru-czimer alatt, közreménységre ékesen felserdült nemzetes úrfinak amaz egy tekintetes régi zöldellő úri ágból fakadott nemes Rózsa kisasszonnyal való örökös szövetsége. — FelICes sponsi DoMIno pletate VaCantes.

1. Zöldellő ág körül daru forgulódék,
Halmos szép kertéhez lassan toldulódék,
Vigyázva ballagván, Rózsán álmélkodék,
Illatját szagolván, gyöngén fohászkodék:
2. Szüntelen bimbózó rózsák gyöngesége,
Virágzó kerteknek te vagy ékessége,
Szagos virágoknak te vagy dicsősége,
Búdosó darunak lennél reménysége.

¹ E cím a kiadótól való.

3. Nemzetem példája lehet keresztyénnek,
Szent hivataljába vigyázó elmének,
Áhítatossággal bővelkedő szívnek,
Istennek áldozó igazságba hívnek.
4. Vezére lehetek cselédes gazdának,
Gyermeket, cselédet oktató atyának,
Másokat igazán ítélő bírának,
Földesúr is vehet követő példának.
5. Vigyázó természet ösztönez szüntelen,
Bátorságba ne légy, nem maradsz büntetlen,
Reám ne rohanjon ellenség hirtelen,
Sor szerint őrt állunk, úgy vagyok sértetlen.
6. Nemembe kedvelem a jó barátságot,
Mindenkor gyűlöltem a rossz álnokságot,
Másokat veszélybe ejtő ravaszságot,
Nyájam között szeret kiki igazságot.
7. Nézsze! Nemzetembe vének présbiterek,
Az ifjabbakat tanító mesterek,
Ha útra indulunk, ezek a vezérek,
Daru-seregeknek ez az ő címerek.
8. Saskeselyőt látván öszveszorítkozunk,
Veszedelmet hogy ne magunknak okozunk,
Társ társát segítvén egybe nyomatkozunk,
Máskép vérrel tobzó hadaktól irtózunk.
9. Idő változását érzi természetünk,
Egybezavarodik repülésbe rendünk,
Ezt plántálta belénk alkotó Istenünk,
S ha megháborodunk, megint rendbe mennünk.
10. Éltünk hosszabbítja szép mértékletesség,
Halálunk szőlőből fakadó nedvesség¹
Pusztító, mirigyos köz dögleletesség,
Eleven forrásból csergő viz egészség.
11. Minket nem vidámit Naim ékessége,
Kedves lakóhelyünk puszták kiessége,
Zöld füves pást szemünk egy gyönyörűsége,
Takarékos mező pompánk fényessége.
12. Szabad kiességbe járunk, szaporodunk,
Világi hívságról nem is gondolkodunk,
Idővel Kaukázus felé takarodunk,
Tag-zsibbasztó derek között sivolkodunk.
13. Ez is bűnnek zsoldja, ember mert vétettél,
Az élet útjától messze eltévedtél,
Minket hívságodnak rabjaivá tettél,
Sőt szerfelett igen erőszakos lettél.

¹ Lacruma ex vitibus venenum sunt gruum; Bauman: in Analect.
pag. 17.

14. Voltunk hajdan hozzád engedelmességgel,
Többi állatokkal. Már mint ellenséggel
Nem alkhatalunk: futunk tőled sietséggel
Még felszabadulunk, rabok dicsőséggel.
15. Vizsgálja most kiki, mint tetszik beszédem,
Rend-tartásba foglalt, törvényem, cselédem,
Munkám, hivatalom, vacsorám ebédem,
Józan vagyok, jobb-é vagy részegeskedem.
16. Vigyázó lélekbe találsz okosságot,
Isteni félelmet, igaz jámborságot,
Hitnek erejéből folyó tisztaságot,
Sok ellenség ellen sörény bátorságot.
17. Lélekbe vigyázó szemét nyitva tartja,
Mindent észre vészen, a mi roszra hajtja,
Töribe ne ejtsen, pajsát rá fordítja,
Rosz késértet szívét meg nem tántorítja.
18. Vigyázótól távol vagy az puhaság,
Távol vagy az őle fertelmes tunyaság,
Legfőbb ékessége a lelki bátorság,
Tart is fegyverétől, ellenség, latorság.
19. Sörény keresztyénnek próbált a fegyvere,
Meg nem áll az ellen ellenségnek ere,
Bűnbe fertőztetett gonosz testnek vére,
S e világnak ura sötétség vezére.
20. Szép vitézi öve: megismért igazság,
Pánczéjára nem mer ütni az hazugság,
Vig hitnek pajsától igen tart gonoszság,
Tüzes minden nyilát megöltja imádság.
21. Most érthedd erejét nagy Úr intésének,
Vigyázzatok, úgymond, józan keresztyének,
Ordító oroszlány igyekezetének
Ellent álljon kiki testének-vérének.
22. Igaz keresztyénnél szeretet ékesség,
Feje koronája a drága egyesség,
Velejét nem rágja mordáltság, irigység,
Kellemetes nála csöndesség, békesség.
23. Hat cselédes atya földesúr ítélő,
A sok irgalmatlan szegénység-metélő,
Nem tanulhat tőlem másokat vezérlő?
Nem mutatja példám? mit legyen művelő?
24. Gyöngé ifiakat vigyík csöndességre?
A felserdülteket igaz bölcseségre,
Munka hasznát látván, nagy vágnak röstésre,
Rendtartásnak kincse háromlik községre.

25. Takarékos élet és föld-mívelése
 Valóságos kincsek. Ez szentek intése,
 Sőt erre rendelte embert teremtése,
 Gazdag aratást nyujt magnak elhíntése.
26. Pénznek keresése mely hamis gazdagság,
 Testi gyönyörűség, balgatóg cifraság,
 Lélek-felfuvasztó hívságos pompaság,
 Akarod? magyarán megmondom: bolondság.
27. S mégis, jaj fájdalom, pénzét végre éli,
 Valaki csak magát valaminek véli,
 Minden mocskos útját hasznosnak ítéli,
 Csak pénz legyen, ne kérd: honnét s mely tájbéli?
28. Így elhatalmazott erőszak, hatalom,
 Ilyen vezéreknél nem lehet oltalom,
 Ez köz-társaságba keserves ártalom,
 S ilyek alatt élet siralmas unalom.
29. Társaságba vezér mire támasztatik,
 Böcses tiszteségre mire választatik,
 Talán a községnek terhére adatik,
 Nemde természettől erre oktattatik.
30. Maga tulajdona jó vezér nem lehet,
 Igazság szolgálja, sokakkal jót tehet,
 Békesség alatta szépen elő mehet,
 Emberi társaság gyarapodást vehet.
31. Jó földesurakba fénylik az emberség,
 Kegyes kellemetes könyörületesség,
 Alattok-valókhöz nagy tökéletesség,
 Fenyítéjkjektől tart az engedetlenség.
32. Rosz pásztor ám, a ki bárányát megnyúzza,
 Valamikor tetszik, mészárszékre húzza,
 Így a kegyetlen fő rabok kalauza,
 Tökéletlenségre zab terem, nem búza!
33. Kiki erőszakos hatalomtól féljen,
 Szabad, ha mi tetszik, bár úgy ne ítéljen,
 Alatta-valókkal mint társokkal éljen,
 Erőszaknak vége nem jó, csak úgy véljen.
34. Nincs meghatóbb méreg mértékletlenségnél,
 Ételbe, italba nagy rendetlenségnél,
 Pompás ruházatba elme-veszettségnél,
 Puhaságba sínló érzéketlenségnél.
35. Óh megromlott ember! jöjj kietlenségbe,
 Tekénts: társaságunk mely szép ékességbe
 Él! természet szerint való nagy szépségbe,
 Együgyü konyhánál fennáll egészségbe.

36. Vétkedet pirulva méltó szégyenlened,
Im oktalan állat feltámad ellened,
Nagy oktalanságot megdorgálhat benned,
Képedbe pirulhatsz, nincsen mit felelned!
37. Szép fennálló testtel Alkotód megáldott,
Azonfölül okos lelkét beléd adott,
Urának ismérjen minden élő állat,
Ested után Fia Vérével megváltott.
38. Ezzel dicsekszel te ily nemes voltodba,
Test-feltámadást vársz halandóságodba,
S mégis elmerültél színlő hívságodba,
Veszendőbe bízsz, mint fő boldogságodba.
39. Első eredeted! porból formáltatál,
Földi gyümölcsessel élj, arra csináltattál,
Minden megruháztok, bőrekbe bűtattál,
Ily pompás bundába Édenből hajtattál.
40. Meztelen fakadsz anyádnak méhéből,
Keservesen jajgatsz szakadván terhéből,
Póla első ruhád, földnek terméséből,
Csak ez anya takar tenyésztetéséből.
41. Fontold meg mi légyen, kit nagyra böcsülnek?
Még azok is a kik fő-székekbe ülnek;
Arany, ezüst prémek? föld gyomrából dűlnek
Brillant, drágakövek ugyanonnét hűlnek.
42. Tengeri csigákból fejér gyöngyöt szednek,
Selyem bogaracskák — azok selymet szőnek,
Posztóra juhokról s fákról gyapjút nyírnek,
Piros férgesekéket föstékre dícsírnek.
43. Legyen bár különbség a nagy társaságba,
Bársonba öltezzél, ha ülsz méltóságba,
Szúr s ködmenybe járjon élő jobbágyságba,
Szenes zsák-ruhába heverő fogságba —
44. Vigyen akárhová sínló dogályosság,
Biborba-bársonba öltöztessen hívság:
Mégis egy virágba van nagyobb méltóság,
Egy madárba sokkal rendesebb czifraság!
45. Itt már megállj ember! Világos elméddel
Fontold meg hívságod szép, okos lelkéddel,
Legböcsesb állat vagy eredetteddel,
S miért bűzölsz mástól felvett kölcseneddel?
46. Hát oktalan állat adja nemességéd?
S nem okos lélekbe áll igaz szépséged, —
Hát czifra ruhácska nemes ékességéd,
Ebben helyezted te tökéletességéd?

47. Miért, hogy úr lévén, így ne parancsolnál,
Sok jobbágy-ruhából foltokat hozatnál,
S azokból nagy pompás köntest csinálnatnál?
Hiszem nemsokára követőket látnál!
48. Ilyen ám az ember! Élő állatoknak
Ura! Jaj, mert csúfja alattavalóknak!
Jaj, örökös rabja rosz kívánságoknak!
Fertelmes szolgája bujálkodásoknak.
49. Madár tollaival s más állat bőrével
Könnyen megelégszik; vígan jár szőrével.
Egyedül az ember meztelenségével —
Bűnről vallást tézzen czifra köntösével.
50. Kérkedő emberek! Meghalván — kígyóknak
Örökségi lesztek mászó állatoknak,
Egybefont viperák meghizlalt hastoknak
Emésztő jegyesi! Jaj pompaságtoknak!
51. Még az eszterag¹ is vigyáz idejére,
Gerlicze és főske elmenetelére,
Daru-nép figyelmez rendölt ösvényére,
Ember vakoskodik, nem vigyáz lelkére!
52. Halhatatlan lélek, mely böcstelenséggel
Illettel! Külső im' érzékenységgel
Földhez kapcsolótatol, képző fényességgel,
S Istentől eredtől, óh mely dicsőséggel!
- * * *
53. Zöld ág csemetéje, vizsgáld beszédemet!
Imé kifejtettem előtted elmémet,
Csak megmagyaráztam daruczímeremet,
Meg ne csúfold, kérlek, jó reménységemet.
54. Nevezetes halmon van látum lakásod,
Régi tekintető úri kert szállásod,
Okos kertész alatt volt gyarapodásod,
Elhatott hozzánk is jó illatozásod
55. Együgyű elmével, szeléd természettel,
Birok s oly szüléktől vagyok eredettel,
Atyámat sóhajtom szíves szeretettel,
Anyámat tisztelem illő böcsülettel.
56. Ezek — meg ne rontson balgalag negédség
Ifjúságomba s ne üldözzen inség, —
Jó fenyíték alatt neveltek, nincs kétség;
Sorsom ha kedvelnéd, lehetne szövetség.

¹ Gólya.

57. Acsán,¹ Cserhát farkán bizonyos lakásom,
Néha megfordulok puszta Tót-Almásom,²
Onnét Györgyére³ is lehet rándulásom,
Osztár,⁴ Farnos,⁵ Káta⁶ idővel járásom.
58. Zólyom fölött vagynak fagyaló havasok,
Csörgedezve folyó eleven források,
Legelő nyájaknak nyárba vig lakások,
Zöldellő fák között madár-szó hallások.
59. Azok alatt rendelt Isten és természet
Halmokkal környülvett, szépen elkészített
Nagy egy tágas kertet, csudált a kertészet,
Kellemetes itt is gabona-tenyészet.
60. Ily termékeny kertbe' részünk vagyon nekünk,
Arany-sárgaságú megért veteményünk,
Bőségnek szarvából bétölti tenyerünk,
Minden nap megadja szükséges kenyerünk.
61. Mindezekbe mégis illetlen kérkedni,
Elmulandó jókkal nem jó dicsekedni,
Isten kegyelméről hasznos elmélkedni,
Oda fel valókra szívvel emelkedni.
62. Elpirulván Rózsa szemét földre veté,
Értelmes beszédét igen megszereté,
Szeretőjét bélebb kertébe vezeté,
Szemérmes száját megfigyelmezteté.
63. Vénus istenasszony, Rózsának szüléje,⁷
Szerelmes virágnak nincsen gyűlölője,
Kedves illatjának vagyon kedvelője.
Véres fajzatjának anyja böcsülője.⁸
64. Valaminthogy rózsát szerelem plántálta,
Úgy a Grácziaéknak kedveket találta,⁹
Mezőkbe, kertekbe, hűségek plántálta,
Gondviseléseket sehol nem fájlalta.

¹ Acsa, Pest m., váci felső járásában levő falu.

² Ma: Tó-Almás.

³ Ma: Tápió-Gyöngye.

⁴ Oszlár, pestmegyei puszta, Mende mellett.

⁵ Helyesen Farnos — ma legalább így hívják — Pest m., kecskeméti felső járásában; van ugyan Farnos nevű falu is, de az Biharban van s ott a Prónayaknak nem volt birtokuk. V. ö. egyébként a jegyzettel.

⁶ Pest megyében.

⁷ Fingunt rosam natam.

⁸ Dum dea commendat felicibus oscula glebis

Et purpuratam sanguine sic veneris.

Almídi nimirum spistulatura, nudos pedes

spinis roseti cruentavit.

⁹ Gratiarum prima rosam manu gestat.

65. Nagy Jupiter maga, tudván nemességét,
Királynak nevezné tündöklő szépségét,¹
Minden virágok közt kellemetességét,
Annyira tisztelné rózsá ékességét,
66. Illatjában² vagyon titkos híg valóság,
Egy megfoghatatlan nagy által-hatóság,
Fővelőt ébresztő kimondhatlan jóság,
Még a mérges büzt is szélesztő méltóság.
67. Másuva ha viszik rendesebb magában,
Kövérédik ága, sokat vést szagában,
Kénkő közt elsárgul, szagosabb hagymában,
Amint Theophrastus³ hagyta írásában.
68. Rózsá-virág nélkül patika nem lehet,
Minden jó orvosság abból erőt vehet,
Az orvos szereti, mivel sokat tehet,
Titkos erejével sokszor előmehet.
69. Rózsá kedvességét méhek szomjúhozzák,
Mohó kívánsággal nedvességét húzzák,
Mézes munkájokba ékességül hozzák,
És gyöngé miveket azzal határozzák.
70. Gyökerét rózsának, aranyláncz formára,
A ki nyakán hordja, nem leszen kárára,
Meg nem árthat annak ha hág skorpióra,
— Democritus mondja — vagy mérges kígyóra.
71. Rózsának harmatját szedeged jó reggel,
Még rajta nem ülnek a legyek sereggel,
Bögölyek, darázsok, másféle féreggel,
Gyöngé szemet gyógyít csipás nedvességgel.
72. Vagynak még rózsának több tulajdonsági,
Engem példáznának nemes valósági,
- Jóra oktatnának díszes méltósági
Szűz mineműségét jelentik jósági.

* * *

73. Itt félbeszakasztá szűz Rózsá szólását,
Félt illetlenségtől; néznéd pirulását!
Hátrahúzza éhes szája mozdulását,
Már is banni kezdé beszéde folyását.

¹ Rosa honor decusque florum,
Rosa cura, amorque veris,
Rosa coelium voluptas. Anacr.

² Quicquid nudus Arabs metit in bene olentibus arvis
Inbellisque Syri, quicquid Gangeticus ales
Congerit in nidum: sua vi rosa vincit odore. Passerat.

³ Kr. e. 372—287. Híresek botanikai és physikai művei, továbbá jellemrajzai.

74. Szüzek koronájok hallgató szelédség,
Böcsös koszorújok a szemérmesség,
Ékességek munka, s kéz-kéméletlenség,
Oktalanság jele nyelvhajtó hevesség.
- * * *
75. Nemes szeretője látván búsulását,
Kétes gonddal való nagy tusakodását, —
Ura-atyjára néz, várja biztatását,
Engedné elkezdett beszéd folytatását.
- * * *
76. Akkor szülő-atyja »beszélj Rózsa«, inti,
Ily dolgról szólni nem enczen-bencz szinti;
Rózsa valóságát valaki tekinti,
Sok jót talál abban, ha szívére hinti.
- * * *
77. Parancsolatjával szűz nem ellenkeze,
Tiszteld atyádat, akkor emlékeze,
Engedelmeskedett szíve, szája, keze,
Gyöngé, kedves szava lassan gerjedeze.
78. Tagja vagyok, monda, Krisztus jegyesének,
Társa szent vérével megváltott népének,
Ez egy férfiúhoz szerkesztett szüzének,
Gyöngé követője együgyűségének.
79. Igaz Rózsa, Krisztus szent gyülekezete,
Onnan felül vagy onnan eredete,
Kit Sárónba¹ plántált erős szeretete,
Keserves halállal küzködvén nemzete.
80. Királyok-királya, mely nagyon szereti!
Vérével fiának szépen föstögeti;
Lelke malasztjával bőven öntözgeti,
Kedves illatokra versent élesztgeti.
81. Hitének illatja² régen elterjedett,
Széles e világon már elhíresedett,
Ága kövéredve szaga kisebbedett,
Puha bujaságba jaj megsebesedett!
82. Kénköhöz hasonló hasztalan tudomány,
Sárgaságra hozta agya-fürt hagyomány,
Emberi velőbe koholt sok találmány,
Ártott szagának kincs s tisztesség-adomány.

¹ Palesztinának Joppe és a Karmel hegység közti termékeny vidéke.

² Quid odor? nonne per orbem diffunditur? quid indoles? multiplicatis fidei populis, fides imminuta est, et crescentibus filiis suis mater aegrotavit. Salvinus, lib. I. cent. avarit.

83. Mi(t) sem árt rosának hagyma mérgessége,
Nem lelki rózsának sátán dühössége,
Vakoskodó világ sok kegyetlensége,
Inkább nevelkedik szagos reménsége.
84. Itt az igaz Gálad,¹ itt lelki orvosság,
Melylyel gyógyíttatik bűnös minden kórság,
Itt orvos láttatik elme-nyughatlanság,
Igazságot éhző s szomjuzó lankadtság.
85. Szem-világosító harmat: tanítása!
Elme-sötétséget űző: oktatása!
Megrögzött vakságnak próbált orvoslása,
Mennyet-földet fontolj, bizony nincsen mása!
86. Erős, mély gyökere: isteni félelem,
Szíve aranylánczát nem éri sérelem,
Megáll ama mérges veres sárkány ellen,
Híven védelmezi mennyből a kegyelem.
87. Rózsát *török bulyák* böcsülik szerfelett,
Mert hogy Muhametnek verétékiből lett,
Magokban elhitték, s már ily vélés mellett,
Földön hevertetni bűn nélkül nem lehet.
88. Hát mi keresztyének alábbvalók legyünk?
Krisztus rózsájához csak annyit se tegyünk?
Véres veréteke mívéből mit vegyünk,
Nem tudjátok-é? s mely nagy tiszteletre megyünk.
89. Itt természet szerént haragnak fiai
Újjá születetünk; megszünnnek habjai
Kárhoztató bűnnek; már atyafiai
Vagyunk jegyesünknek s örökös társai.
90. Rózsás ezen kertnek ura véghetetlen,
Hatalma, kegyelme mély s megmérhetetlen,
Ahhoz igazsága tiszta s fegyhetetlen,
A ki nem ismeri vak és tehetetlen.
91. Óh mely drága nálam nagy irgalmasságod,
Piros szép véredből folyó sok jószágod,
Te ki rózsák között legelsz — nyájasságod
Böcsületes . . . évig felér igazságod.
92. Azért szárnyad alá hívek folyamodnak,
Megelégttetnek javával házadnak.
Életnek kútfeje, fénye világodnak,
Kik e mellett járnak meg nem tántorodnak.
93. Ezt ismeri lelkem, tiszteli nevedet
Az hová parancsolsz, keresi kedvedet,
Vonj magaddal engem, követlek tégedet,
Tudom megbővítéd rajtam kegyelmedet.

¹ Másképen Gilead, melynek balzsamáról van szó Jeremiás 8:22. és 46:11. versében.

94. Lám az házasság is egyik rendelésed,
Még ártatlanságba első teremtésed,
Kellemetes rózsaszaporító kerted,
Noha ugyan bűnért kereszt alá verted.
95. De mikép rózsának tövis nem ártalmas,
S ugyan kereszt alatt házasság hatalmas,
Rózsa törettetvén, haszonra alkalmas,
De ha ágán szárad, veszése siralmas.
96. Azt gondolatomba Isten bár ne adja,
Szabad tetszésemre e dolgot ne hagyja,
Nyelvem hallgatásra tisztelet ragadja,
Törvény alatt vagyok, szívem nem tagadja.
97. Szívesen sóhajtom drága kincs anyámat,
Engedelmisséggel tisztelem atyámat,
Igy hasonlóképen nagy uram bátyámat,
Kedvelem tanácsba mostoha anyámat.
98. Nemzetes ifjú! tökéletességed
— Felelt szülő-anya, — kedves szelédséged
Megtetszett; ékesget csöndes kegyességed,
Jó renddel folytatod szép illendőséged.
99. Vöm vagy! Néked adom Rózsa leányomat,
Vegyed házastársul kedves magzatomat,
Az Isten tenéked rendelte Rózsámat,
Rendeit énnékem is te benned fiamat.
100. A tiszta szeretet szeléd szíveteket
Kormányozza, jóra hajló elméteket;
Vigasztalhassátok jó nemzeteteket,
Megtisztelhesétek szép czimereteket.
101. Regulát szabtatok! úgy kell elmennetek;
Úgy kell boldogoknak az Úrban lennetek,
Mert bizony másoktól megkülönböztetnek,
A kik igazságot szívesen követnek.
102. Keresztyén erkölcsnek igaz valósága,
Tökéletességnek drága bátorsága,
Ártatlan dolgoknak teljes szabadsága,
Jámbor házasságnak igaz boldogsága.
103. Az ifúságnak virága hervadó,
Test-örvendezettő vigasság mulandó,
Színlett szerencsének kereke forgandó,
Az Úrnak félelme az megmaradandó.

(L. a »Lakodalmi vers 1759-ből« felírású kötetben.)

BAROS GYULA.

ALVINCZY PÉTER ÉLETÉHEZ.

(Kassa város jegyzőkönyveiből.)

(Negyedik és befejező közlemény.)

1627. 30. *Augusti*. Dominus iudex proposuit: Tegnap napon Alvinczi uram ő kegyelme praesentálá Tokaj városnak levelét, kik mellett Zikszay Mátyás az udvarbíró is intercedál, hogy az templomnak pagimentomozására adnánk pénzekért 16.000 téglát. Alvinczi uram is igen kére bennünket, hogy annélkül szegényeket ne hagyjuk. Deliberatum: Noha bizony városunknak igen nagy szüksége vagon az téglára, mind az által mivel Isten tisztességére való dologban foglalatosak, valamint mégis (?) mostan, és ezután viszont többet; mostan adgyunk az templomhoz pagimentezni való téglát nr. 6000.

1627. 9. *Novembris*. Dominus iudex proposuit: Alvinczi uram jelenté tegnapi napon, hogy az ujfalusi (t. i. kassaujfalusi) predikátor, az ki barátból lett prédikátorrá, kegyelmetek mutatná jó akaratját és ez mostani dézmát engednök neki, mivel vékony fizetése vagon. Delib.: Anélkül is pénzen adná el, jobb, ha pénzt adunk neki, adjanak azért fl. 12. »Pál pap felől végezte az nemes tanács, hogy Alvinczi urammal beszélvén volt, mingyarást bucsút adhatnának neki, mivel az mi ceremoniank szerint nem akar élni; de mégis jobban leszen, ha valaki persuadálja neki, hogy maga bucsuzzon«.

1628. 20. *Martii*. In curia fuit frequens amplissimus senatus. Dominus iudex proposuit. Tegnap napon az délesti predicatióról haza akarván menni, jöve velem házamhoz Alvinczi uram, Doczi Ferencz uram és István pap uram és egyről-másról beszélgetvén, ott levén notarius uram, Molnár Péter uram és Debreczeni János uramék is, hozá elől Oláh János dolgát, jelentvén, hogy noha deliberált kegyelmetek, hogy az koporsóhoz köttessék, de Isten látja, ugymond, hogy semmit effelől nem is szólnék, de ugyan láttatik ante latam sententiam lenni, hogy meg nem sententiáztatott és mégis oda köttessék, hanem nézem ebben csak azt, hogy ha megszabadul, micsoda következhetik belőle, mert oly ember háta megé adhatja magát, hogy városunk kezdi megbánni. Witeberga csak egy kicsin dologért veszté el szabadságát és félő, hogy ebből is valami más ne következék. Dóczi Ferencz uram is hasonlóképpen kezdé az dolgot forgatni, nem javalván, hogy minek előtte valakit meg nem sententiáznának, mégis odaköttetnék. István pap uram is igen bizonyítván, hogy az meg kezd, ugymond, bizonyosodni, hogy az megholt legény volt volna oka az háborunak. És ezért kelletek kegyelmeteket ujonnan felhívatnom. Kegyelmetek lássa mégis, mit kellessék cselekednünk, jól meggondoljunk mindent. Ezt is akarám megjeleníteni, hogy ma, hogy az könyörgésről kijövének, Péter uram megszólita ismét bennünket, hallotta Zöcs Miklós uram is és mondá: Uram, kegyelmetek lássa, mit cselekszik az szegény Oláh Jánossal, ha ugyan odakötteti kegyelmetek, ebből semmi jó nem leszen, mert ez bizonyos, csak tegnap ment végére Bornemisza uram, hogy jobbágya fia Oláh János és azt mondá, hogy Isten meg-

verje lelkében, testében, hogyha ugyan odakötik, ugymond, Oláh Jánost, ha elszenvedem és reá nem keresem őket érette. Azért ezt is immár kegyelmetek érti, kegyelmetek jól gondolkodjék róla, mint procedáljunk ez dologban. Deliberatum: Küldjük Bornemisza uramhoz Zöcs Miklós uramat és Wass Mihály uramat, kérdezzük meg, ha ő kegyelme szava-e? azután lássuk meg, mit cselekedjünk. Erre, hogy odaküldtünk, megjövén ő kegyelmek, így üzent Bornemisza uram arról az szókról, melyet ő szavával szóltak: Ugy vagyon, hogy értettem, hogy az apja Lengyel-falván holt meg Oláh Jánosnak és mi jobbágyunk is volt, de hogy én azt mondtam, hogy Isten megverjen lelkemben, testemben, ha elszenvedem, hogyha odakötik, akár barát, akár pap mondta legyen, hazud bestye lélek kurva fiaul, nem is vagyok oly ember, egy rossz emberért veszekedném egy várossal, hanem ugyan nem bánám, ha valami módot találhatnánk, hogy oda ne köttetnék. Mert csak az sok hiában való szóktól félttem kegyelmeteket, mert most is azt mondják, hogy némely tanácsbeli tartaná tanácscsal, hogy az asszony meg ne engedjen neki. Ad haec ergo denuo deliberatum: Csudálkozunk rajta, hogy mind Alvinczi uram, mind Varanai András ilyen igen búsítanak vele bennünket és olyat is mondnak, az kinek nem kellene lenni, de az most legyen abban; de mink, hogy immár erre deliberaláltunk és ki is mondtuk az asszony-nak az deliberatiót, ugyan mást nem deliberalhatunk, mivel ezt nem mi szoktuk, hanem régtől fogván szokásban tartatott meg, hogy utcunqe lett valaki keze által valakinek halála, de ha megholt, bár törvénye nem pronunciatott is, de az koporsóhoz szokták kötni, avagy az koporsó után vinni az olyan embert. Azért mi nem tehetünk róla, lám kedvét kereshették volna ennyi idő alatt az asszonynak. Erre ultro maga az megholt legénynek az felesége ismét feljövén, szintén mikor ez dolog-ról tractálnánk, ujonnan az Istennek szent fiának vére hullásáért instált, hogy az deliberatio szerint, mivel immár ma eltemetteti az urát, kötnék az koporsóhoz. Értvén az nemes tanács, mind bíró, mind ő kegyelmek igen megdorgálák és mondák, hogy mi haszna vagyon immár abban, tekintened meg az sok főemberek kérését. De ugyan nagy sirva csak azont kívánta. Quod etiam obtinuit. De nem kötözték oda, csak vasban ment, két legény őrizvén Oláh Jánost.

1628. 13. *Aprilis*. Az (kassa-)ujfalusiak suplikálnak, hogy egy papot akarnának hozni, az ki az ő ceremonijok szerint szolgálna, ne tartana az nemes tanács ellent abban, mivel Alvinczi uram akarna szerzeni, ők pedig nem. Deliberatum: Keressenek, nem bánják.

1628 25. *Maii*. Dominus Joannes Bornemisza per dominum Alvinczium et Franciscum Doczi praesentari fecit mandatum intercessionale ratione domus seu aedum Ruberianorum ut dominum Bornemisza ad emendas permitteremus. Ad haec deliberatum: Ő Kegyelmének odaengedjünk, mivelhogy annélkül is sok adó vagyon rajta és ennyi sok időktől fogva is senki sem épülettel, sem egyéb szolgálattal nem volt attól az háztól. Azért az mennyiben ő felsége kegyelmesen intercedál, mi is annuálunk annak és ő kegyelmének odaadjuk, de úgy, hogy minden onust ő kegyelme is és maradéki supportáljon az várossal. Az is úgy

adatik, hogy mi az evictiót magunkra nem vesszük, hanem in tantum in quantum mi hozzánk illik, ő kegyelmét megoltalmazzuk.«

1628. 2. *Augusti*. Egri Miklós instál Alvinczi uram és Varanai András és Meszti György uramék által az város igazságáért; mivel nemzetségelevele kezénél nincsen, kezesek érette, hogy intra anni revolutionem meghozza. Deliberatum est, feladják az kezeségre, adjon fl. 15. Adott 5 tallért.

1629. 29. *Martii*. Dies supplicatoria. Dominus reverendus Petrus Alvinczy pastor ecclesiae Hungarorum suplikál, mivelhogy Eghri Miklós-nak az elmúlt időkben az város igazságát az nemes tanács feladta kezeség alatt, azért hogy immár az idő elközelgett, nem akartuk obdormiálni (?), hanem vérségét, sőt igaz ágyból való származását meg akarjuk bizonyítani ezek az becsületes személyek, Dóczi Ferencz uram és Konczik Bálint uram által, kik igaz lelkekismereti szerint in conspectu amplissimi senatus vallották, hogy mind atyját, ugy mint Zakal Jánost, és anyját Bekeni Borbálát ismérték Egren, tudják, hogy igaz ágyból való és ugyan Egren született ez Egri Miklós. Melyhez képest az nemes tanács felszabadította az kezeseket.

1629. 12. *Septembris*. Dominus Joannes Langh proposuit. Nyilván lehet kegyelmeteknél, minemü beteges állapottal legyen István pap uram és az ecclesiában nagy fogyatkozás vagyon, mivel Bakai uram sem érkezik egyedül el az tanításban, mivel nem is kellene időnek előtte vele eluntatni. Péter uram penig ugyan nem érkezik mindenkor az tanításra. Azért mivel mesteruramnak sokféle vagyon hivatalja, talán nem kellene elbocsátanunk, mivel kedves az tanítása. Azért kegyelmetek lássa. Coniunctis votis et suffragiis deliberatum. Adjanak vocatiót az predikátorságra neki és hívják Isten áldomásával, mivel generális uramnál is kedves. Factum est.

1630. 17. *Martii*. In frequentia amplissimi senatus et totius electae communitatis proposuit amplissimus dominus iudex: Immár Alvinczi Péter uram idejében megnehezedvén s István pap uram is beteges levén, az tanítóknak majd meg kezdünk fogyatkozni s az isteni szolgálat is a templomokban meg kezd fogyatkozni, kiről hogy prevideálnánk igen szükséges levén, lássa kegyelmetek, ha adjunk-e vocatiót Tállyai uramnak. De minek előtte az vocatiót megadnók, talán nem ártana megtudnunk tőle, hogy ha ez mi városunkban usu recipiált ceremoniájával az Ur vacsorájában való ostyával való osztogatással akar-e élni, mint Alvinczi és István pap uramék. Et sic communibus votis et suffragiis elküldöttek Tállyai uramért.

1630. 16. *Maii*. Alvinczi Péter és Raych, német plebanus uramék proponálák, hogy a deákok megháborodván, egyet közülök négyen csapdostak volna meg, kik ellen inspectiójuk szerint oly iudiciumot mondtak volna, hogy incarceráltatván az schola tömlöczében harmadnapig lennének. És noha azt mitigálták volna is, amint szándékok volt, de temere magokat opponálván, iudiciumunk ellen be nem mentek. Mivel azért inspectiónknak hivatalja azt tartja, hogy ha iudiciumunk exequálására magunk erőtleneek volnánk, kegyelmetek segítséggel lészen, küldjön azért

kegyelmek egy szolgát hozzájuk az scholában és intse, hogy menjenek be. Et sic elküldtem a szolgát, nem obtemperáltak. Azután felhivatván őket s coram megintvén, hogy menjenek be a schola tömlöczében, mert aliaquin a város fogságában vetettek. Obtemperáltak.

1630. 6. *Junii*. Amplissimus dominus iudex proposuit: Alvinczi uram urgeálja, hogy Tállyainak az egynehány tallért, bár csak numero 35 megadnók, melylyel oda fel maradt adóssa, kiért másutt koldul, azt mondja ő kegyelme, nekünk imputálván gyalázatját. Deliberatum: Adjanak talleres 25 honorarii loco neki.

1630. 26. *Junii*. Vicecantor supplikál, szolgálatjának illendő jutalmát kéri. Delib. Alvinczi uram eleiben differálta és ott akarja az nemes tanács dolgát eligazítani prima occasione és fizetését elrendelni.

1630. 21. *Augusti*. Amplissimus dominus iudex proposuit, hogy Alvinczi uram az Borbélynétől vett szállóért untat s kéri, hogy a deákol: számára adnók a Betlen Gábortól nekik hagyott fl. 200. Kegyelmetek lássa. Delib. Nem lehet bizonyos okokból.

1630. 28. *Decembris* in aedibus amplissimi domini iudicis convocatis dominis senatoribus. Ampliss. d. iudex proposuit: Bettlen István uram ő nagysága Erdélyből minemű levelet írjon, continentiaját im megértheti kegyelmek, melyben kér azon, hogy fia Bettlen Péter mivel az Illyésházi uram ő nagysága leányát copulálta in futuram thori seriem, bocsátanók el ad copulam fia mellett etc., holott azért efféle házasságok és lakodalmozások színe alatt gyakorta más dolgok is szoktak tractáltatni, nem tudom, ha az Alvinczi uram oda menetelével s ott jelen lételevel, ha jövendőben történnék valami, nem vonnánk-e mind mi magunkra s mind maga Alvinczi Péter uram valami suspitiót, az minemű idő most vagyon, nekem úgy tetszik, attól üresek nem lennének. Kegyelmetek azért lássa, ha elbocsátja-e Alvinczi uramat avagy nem, és ha el nem bocsátja, micsoda utat talál itthon maradásában, Kegyelmetek lássa, mert az mint megtetszik, Alvinczi uram oda eligérkezett s kedve is vagyon az elmenetelre. Deliberatum. Ha el akar menni, erővel meg nem tarthatjuk s maraszthatjuk abbeli utától ő kegyelmét, de admoneáljuk, hogy supersedeáljon ő kegyelme abbeli utának, mivel az erdélyi állapot most amint forog, azok mellett ha ő kegyelme elmegyén, mind mireánk s mind magára suspitiót fog hozni; de mivel attól való supersedealtatásában jobb módot nem találunk, mintha generalis uram ő nagysága izenne, ő kegyelmek hogy el ne menjen, izenjük meg generális uramnak, hogy izenne ő nagysága is neki, hagyna békét ebbeli kétséget hozó utának, protestálván, hogy nem nostro consensu megyén el. Et sic factum est. Kire azon személyektől generalis uram izene, hogy ő nagyságának is volna hírével, mivel levelet is irt volna ő nagyságának is Bettlen István uram fiának oda meneteléről, sőt salvus conductust is kérne levelében nekik, melyet meg is ígért volna; az Alvinczi uram elmenetelét pedig én sem dicsérem, ugymond, de én nekem nincs módom benne, hogy megtartóztassam, noha volnának egynehány okok, akiket én meg nem mondok, melyekért jobb volna ő kegyelmének azt az utat elhagyni, de én értök meg sem találatom ő kegyelmét. Ha ő kegyelmek

megtartóztatják, én is javallom. Post haec dominus Alvinczius advocatus per ampliss. d. iudicem et senatores, serio est admonitus, hogy ebbeli utától ő kegyelme supersedeáljon, mivel magának sem volna bátorságos, mivel erdélyiek mellett menne el ő kegyelme, nem lenne soha suspitio nélkül, hogy (az mint gyakorta megesett) efféle lakodalmozás alatt más és ellenkezőt ne tractálnának, holott ha ő kegyelme is jelen lenne, mi reánk is, úgy, mint magára suspitiót hozna kegyelmed, kihez képest mi semmiképpen nem consentiálunk, sem annuálunk annak, hogy kegyelmed elmenjen, de sőt contradicálunk s ellenzük is s kérjük is kegyelmedet, hogy el ne menjen kegyelmed s ha mi abból (kit Isten eltávoztasson) következő lehetne, nekünk ne tulajdonítsa kegyelmed. Ad haec dominus Alvinczi respondit: Hogy kegyelmetek én reám s megmaradásomra vigyáz, azt tudom, hozzám való szeretetéből s jó affectusából cselekszi kegyelmetek, megigyekeztvén én is szolgálni kegyelmeteknek ebbeli reám való gondviselését. Ingyen Isten, ha én reám valamit akar bocsátani, nem csak utamban, hanem itthon is megtalál ő szent felsége, ha pedig reám bocsátja Isten, hogy az én ellenkezőim által végeztessék el maroknyi életem, valljon s mit tehetek róla; de én immár, holott eligérkeztvén, hazug nem lehetek, utamat meg nem tartóztatom. Az hol pedig kegyelmetek az én ottvaló praesentiámmal mind magát s mind engemet félt suspitiótól s következő gonosztól, annak okát nem látom, hogy én felőlem olyan gondolkodás lehetne és valaki abból suspitiót vehetne, holott afféle nem ilyen személylyel s az kívül való emberrel szoktak communicálni; más az, hogy nemis másutt, hanem az mi kegyelmes urunk ditiójában s nem egyebek között, hanem az ő felsége hivei közzé megyek s azok között járok, harmadik, hogy ez házasság dolga s hittel való copuláért megyen Bettlen Péter s engemet azért visznek, hívnak, hogy én copuláljam egyben hittel őket. Mivel pedig Isten után én voltam indítója s megszerzője is ez dolognak, Illyesházi uram megírta s az egyik conditio is, hogy én menjek fel és én copuláljam őket, mind a két urnak akarátja ez levén, mint engemet illető dologra ígérkeztem s el is megyek. Az holott pedig engemet kegyelmetek a városhoz való kötelességemre emlékeztetne, tartozó engedelmességemet obiiciálja. Én uram az én concivisségemmel nem kötöttem le papságomat, hogy nekem másuva esküdtetni s keresztelni s egyéb afféle dolgokat véghez vinni, praedicálni ne legyen szabad mennem s nemis kötöm; sőt ha kegyelmetek efféléktől engemet el akar fogni s tiltani, én bizony inkább ma készebb vagyok elhagyni szolgálatomat, nem szolgálom kegyelmeteket, hogy sem én rajtam jöjjön afféle való szabadságtalanságok tisztek ellen successorimnak. Az mennyiben kegyelmetek magistratusom, tudom abban miben és micsoda obedienciával tartozom kegyelmeteknek, de ez utamat, mivel mind a két urnak eligérkeztem, nem retractálok. Et sic absque consensu amplissimi senatus discessit, susceptoque itinere se post duos dies commisit. Unde die 28. Januarii anno 1632. rediit.

1631. 16. May. Fuit frequens ampl. senatus et. d. tribunus plebis sat. Item. Per eundem ampliss d. iudicem propositum est: Minemű beomlott és romlott legyen az malomnál való bástya, úgy, hogy minden-

féle marha gyalázatunkra felmehet reá, látja kegyelmetek; azért micsoda rend, mód és út lehessen annak építésében, lássa kegyelmetek, magunk ha contribuáljunk-e és miképpen. *Alvinczi* urammal, ha publicáltassunk-e az praedicáló székéből, hogy ki-ki hazája szereteteért, jóakaratóból contribuáljon. mivel ez commune bonum et pertinet ad publicam permansionem. Delib.: *Alvinczi* uram publicálja, magunk is affectusunk szerint adjunk.

1632. 8. *Julii*, dies Supplicatoria. *Alvinczi* Péter uram supp. Hogy engedjenek facultást az háza végében való házacskának megvételére a kijutásnak jobb alkalmatosságáért. Delib. Nem lehet, mivel árva is vagyon hozzá.

1632. 4. *Septembris* fuit frequens amplissimus Senatus, tribunus plebis et maiores electae communitatis. Amplissimus dominus iudex proposuit: Minemű dolgok történnek ez napokban, azt sem akarom kegyelmetektől eltitkolnom: nyilván, hogy Szendrőben csuda confusio vagyon és a várkapuja is e napokban egynehány éjjel nyitva volt, sokaknak az opiniók s azt mondják, hogy Czáky István a capitány ugyan oda ígérte volna a töröknek, csak mehetne az erdélyi fejedelemségre, mely dolog minemű ártalmas nemcsak minekünk, de ez egész országnak, akár ki is megítélheti. Viszont esett ilyen dolog is, most *Alvinczi uram* odajártában talált reá az erdélyi fejedelem, Rákoczi György pataki capitánya, Reöthy Urbán, kikérdette *Alvinczi* uramat, hogy mi oka volna annak, hogy az élés szerezést a városban mindeneknek megparancsoltuk és az Tiszán által menést is a kereskedőktől is megtiltottuk. Kire mond *Alvinczi uram*: Jól tudja maga kegyelmed, mint valánk a megholt fejedelem, Betlen Gábor idejében, semmi becsületünk nem adatik vala, nem akarunk többször arra jutni, hanem az mi kegyelmes urunkhoz coronás királyunkhoz tartozó hűségünknek meg akarunk felelni. Kire mond Reöthy Urbán: Hát ellenkezni akarna kegyelmetek mivelünk? *Alvinczi uram* is mond arra: Bizony igenis. Mond Reöthy: Kegyelmed is. Mond *Alvinczi uram*: Én is. Melyekre végtére mond Reöthy Urbán: Ha bizony egy holnapig mind eltudnám élésteket venni. Ugyan él is kegyelmed, hogy a fejedelem bizonyosan Cassa alá megyen. Mind ezekről gondolkodhatik immár kegyelmetek.

1632. 26. *Novembris*. Fuit frequens ampl. senatus, tribunus plebis et maiores ac potiores communitatis, sat. Item. proposuit amp. dominus iudex: Az német káplán Scheinbold uram mind nyelv szerint s mind levelében panaszkodik, emlékeztetnék kegyelmetek arra, hogy őtet is, mint német praedicator, úgy hívta s neki járó accidentiáját is megígérte, melyből nagy szíve fájdmával szenvedte, hogy ezideig abból semmit nem percipiált, hanem mind plebanus uram leválta. Most pedig, miolta a plebanus beteg volt, ő szolgált s hogy az jövedelmet, az mi halottól, mitől s kereszteselől jött, az plebanusnak nem vitte, odahivatta és rút dolog, a mit mívelt rajta s pirongatta az plebanus, mondván, hogy miért hogy az enyémen híztok, oly grobiánok, rosszak vagytok, hogy az enyémet meg nem adjátok. Scheinbold uram arra felelvén, mondotta, hogy hiszem jár nekem is accidentiám, kire nagy zelussal a plebanus meghazudtolta, hogy nem igaz, hazudsz, úgy mond, mert nem jár s

övé az accidentiák s adminisztrálni kellett volna neki. Ki rút dolog levén lelki tanítók között, kegyelmeteknek azon supplicál nyavalyás, hogy authoritása szerint interponálja magát és admoneálja serio s adjon correctiót is a plebanusnak, hogy ne cselekedje azt rajta, hanem illendő becsületét megadván, legyen meg az is, ami őtet illeti. Kegyelmetek azért lássa, mit kell ez dolog felől cselekedni, mert ez rút dolog, hogy plebanus uram nyavalyáson ezen ezt cselekedé, és mintha ugyan köteles szolgálja volna, semmi accidentiát nem enged neki; hiszem nekik is azon rend szerint kellene élniek, a mint az magyaroknak, hogy az heti diaconus leválná az heti jövedelmet is, amint ordinálta a ministerium. Delib. Most ne hivassuk fel a plebanust, hanem *Alvinczi Péter* uramnak declarálván ez dolgot, holnap gyűljön egyben az ministerium, és az káplánnak ezen panaszolkodó levelét midőn együtt lesznek. (Az irás ezzel megszakad.)

1632. 2. *Decembris.* dies Supplicatoria sat. Amp. dominus iudex proposuit: Egy szegény barát jött ide most, ki az pápistaságból kitért, kit *Alvinczi* uram is próbálván, igen állhatatosnak mondják most acceptált religiójában. Kegyelmetek lássa, nyavalyásnak talán valami köntösnek való fekete posztót kellene adni neki, mivel ruhátlan, ne idegeneknek (?) azzal is jó indulatjától. Delib. Adjanak s csináltassák meg neki.

1633. 6. *Aprilis.* Extraordinarie fuit frequens amp. senatus. Amplissimus dominus iudex proposuit: Hogy egyéb dolgaitól abstrahálván, ez szokatlan napon kegyelmeteket egyben kellett gyűjtenem, nem egyéb az oka, hanem ez, hogy ez elmúlt vasárnap az Isten házából kijövé, midőn az tanácsbeli uraim közül némelyekkel s *Alvinczi* uram is velünk levén, megállottunk volna, szóbeszéd közt jöve elő az Gróff Miklós állapotja s az bajoriak kastélyában való megölése s az bajoriaknak a castélyban való beszállások, kik ellen generális uram ő nagysága bandériumot akarna küldeni, álgúval készítvén őket. Kire *Alvinczi* uram mondá ez usitata sententiácskát: O Cives, Cives, quo vos discordia duxit. Én ez alkalmatossággal, (melyet jó avagy rossz occasione mondják-e, nem tudom) mondék: De uram, nemcsak kívül vagon efféle discordia, hanem közöttünk is, mert conspirálván s egymás közt tanácsot tartván, egyben gyűlvén, birájokat is felforgatván, egymást szóljuk, az mint Kun Pál komám is, mondok. Arra mondá Kun Pál uram: Hiszen nem várhatjuk, szintén fejünkre az sulykot. Azon én protestálván, azután bemenvén házamhoz, ezen dolgot forgatván, megis jobbitván, azon szavát mondá, hogy én inquiráltatni akarok ellenek. Erre én mondék, hogy én nem akarok s nem is akartam. Mindezekhez *Miskolczy Gergely* gerjesztő tüzet adminisztrála s mondá, hogy kóvel kellene azt agyon verni, az ki hirt hord nekem, holott nem azt tartja, hiszem deponált hitők, hogy affélét eltitkoljanak, etc. De megyek az dologra. Én ez tisztet magamnak nem vettem, hanem az nemes község libera electiójából állattattam ebben. Ha magam személyében való bántásom s marhámban való károm esett volna, azt Isten tudja, elszenvedném, de sem magam személyében, sem jómban, (?) hanem az ördög nem nyughatván, tisztemben gyaláztak meg. Mert azt mondják, hogy én oly biró vagyok, hogy nem követném amaz regulát: Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere, nem megnyirem,

hanem megfosztom az juhokat, alattam valókat, sőt azt is mondják, hogy olyakat is hallunk, ugymond, hogyha mind megmondanánk etc. Immár azért ez így levén s mind két végét meghányván-vetvén, azt fogadtam vala akkor, hogy soha el nem szenvedem, vagy az, hogy én bíró nem leszek, vagy leszen, mi leszen. Noha tudom a község dolgát, hogy nem lehet oly magistratus ki mindenképpen kedvet lelhessen s ki felől valamit ne mondjanak, de ez szép respublicát amióta én ismerem, nem hogy tanácsbeli ember effélére okot adott volna, de sőt másokat sem hallottam, mert ugyanis ha az tagok az fővel ellenkeznek és az magistratussal az alattvalók egy szívvél nincsenek, mi következhetik, megítélheti kegyelmetek. Fenyítéssel kell azért tehát s jó szóval az respublicát dirigálni s ne hozzam elő amaz köz proverbiumot: ante mollem pastorem lupus etc. salvo honore, engemet is követnek követnek (kétszer!) némelyek s interim mind menten mennek, de az mint megmondtam, attól ne latum quidem unguem nem recedálok s ez tisztben kegyelmetek közben többször fel sem jövök, ha ezek cum suis complicitibus meg nem büntettetnek, kiknek büntetéseket feltalálja kegyelmetek, csak az articulusokat olvassa meg kegyelmetek. Én cum protestatione semmit sem proponálok s fel sem jövök, az mind mondám. Hanem édes Almásy uram én még ma mind kulcsokat s pecsétet etc. Kegyelmedhez küldök; lássa kegyelmetek, ha fáj-é kegyelmeteknek s mit cselekszik kegyelmetek, ha oltalmazza-jé kegyelmetek becsületemet avagy nem. Dominus Paulus Kun dicit: Tudja az Ur Isten, az végre ki nem mentem s az végre egyben sem gyültünk, sem Peregdi uramhoz a végre nem mentünk, hogy ő kegyelme ellen vagy tanácskozni akartunk volna, vagy az ő kegyelme böcsületi ellen tractáltunk és szólottunk volna, hanem csak accidentaliter lett, hogy együvé találkoztunk s nemis mondottuk mi, hogy ő kegyelme rontani akarna bennünket. Hanem mivel ő kegyelme, bíró uram, egynehányszor publice mondotta, hogy ha inquirálni kezdene a Camara a bor beküldés felől ellenünk, valjon mint járnánk? Erről beszélgettünk s az felől és erre nézve mondtam azt is, hogy az sulykot hiszem nem várhatjuk az fejünkre, nem bíró uram ellen. Kihez képest lássa kegyelmetek, megesküdt kegyelmetek mindeneknek s nem kevésbé nekem is az igazságra, az én szabadságom kegyelmeteké s az Kegyelmeteké enyém. Et sic dominus iudex, Paulus Kun et Gregorius Miskolci egressi. Delib. Bíró uram ő kegyelme becsületének oltalmazásában noha egyenlő szívvél egyet értenünk szükséges, az minthogy egyet is értünk, mind azáltal más felől is atyánkfiai között levén a dolog, hogy tovább ne menjen, kérjük ő kegyelmét, hogy magában szállván, mind egyet s mind mást jól megpresitálván (?) s ez nemes respublicának is tekintetét előtte viselvén, hogy az emberek nyelvére ne kelljen, legyen patiens s mitigálja ő kegyelme a dolgot valameddig s ne siessen ő kegyelme tiszte seponálásával s az nemes községnek megjelenésével, hanem várokozzék valameddig. És az n. tanács is interim a dolognak sopiálásában úgy igyekezik laborálni, hogy ő kegyelme is contentus lehet vele. Hogy pedig ő kegyelme a bíróságnak tisztét Almási uramnak vagy másnak committálhassa és resignálhassa, abban nincs mód s fel sem veszik, mivel azt a n. község

ruházta ő kegyelmére. Pro quo amplissimi senatus affectu generosus d. iudex gratias egit negotiumque transtulit.

1633. 8. *Április*. Extraordinarie fuit frequens amp. senatus, dominus tribunus plebis et maiores communitalis. Amplissimus dominus iudex proposuit. Hogy ez mostani órára kegyelmeteket egyben gyűjtöttem, okára. kegyelmeteket kérem, figyelmetesen hallgasson reá: Eleitől fogva szokása szerint az volt igyekezeti az ördögnek, hogy az szép társaságban, nemkülönben mint az ecclesiában gyűlölséget (egy szó olvashatatlan) szerezhesen, kire eszközöket is szerez magának. Ez mi nemes republikánk eleitől fogván, mely szép correspondentiában élt egymás között s az nemes tanács és az nemes községgel et e contra az n. község az n. tanácscsal, mely szép egyességben éltek s voltak egymás közt, sok volna megbeszélni. Noha akkor is lehetetlen, hogy fogyatkozás közöttük ne esett volna, mert csak egy házban is szokott háborodás néha történni s mennyivel inkább egy republicában az óhatatlan. Ez is bizonyos penig, hogy soha oly jó, eszes, vigyázó és tudós, szorgalmatos magistratus nem lehet, a kinek ellenkezője s ítélője nem volt volna s találtak is benne fogyatkozást, a minthogy ők is vétek nélkül legyenek, mert ők is az emberi gyarlóságtól nem üresek, de ha az magistratus maga személyében sértődik meg vagy csak kárában jár bántódása, azt csak Istenre kell hagyni s el kell szenvedni, mert mint az gyertya, hogyha meggyújtatik, csak égni kell: hasonlóképpen az magistratusnak is maga emésztésével, fogyasztásával is el kell hivataljában járni s mint foytig mint az gyertyának *világosítani* kell s hivataljában forgolódni; de ha az magistratust tisztében laedálják és sértik meg, nem tartozik elszenvetni, mert fama, fides, oculus non patiuntur iocum. Isten adta penig reá az tisztet s azért meg kell becsülni s engedelmesnek is kell hozzá lenni etc. De hogy sok szóval ne terheljem kegyelmeteket. Esett volt valami szózat s *Alvinczi* uram mondotta: Hogyha úgy akar kegyelmed, — úgymond nekem ő kegyelme — alatta valóin élni, a mint hallom, nem tartom igaz bírónak lenni kegyelmedet etc. Kit én elhallgatván végig, felelek arra ő kegyelmének s mondék: Ne adja Isten azt, hogy én valakit meg akartam volna nyomorítani; mert ha azon igyekezném, méltán megérdemleném, hogy kövel vernének agyon s nem volnék igaz bíró, de ne vélje kegyelmed azt én felőlem, mert nem szenvedem s nem is tudtam volna annyit szenvedni én ezelőtt, mint most, mert meggondolom, hogy bíró vagyok etc. És így immár az szó kimenvén, megvetve volt az ágy. Azonban ez elmúlt vasárnap a templomból kijövén s az ucza közepén *Alvinczi* uram az hol tőlem el szokott válni, megállván etc., ut supra pagina secunda, die 6. Aprilis scriptum est, több szó között mondék, hogy mi közülünk is némelyek, mint Kun komám is, az kertben mennek tanácskozni, az Peregdi uram kertében többekkel egyben gyülekeztek volt s ott tanácskoznak, conventiculumot tartván, kire monda Kun Pál uram: Hiszem nem várhatjuk fejünkre az sulykot. Miskolczi uram is ezent augeálván, mondá, hogy agyon kellene azt az embert verni, az ki beviszen mindent kegyelmednek, úgymond. Onnét bemenvén házamban s ezen dolog agitáltatván, monda ismét Kun Pál

uram, hogy hiszem inquiráltatni akar kegyelmed s olyakat is hallunk, hogy megesnék, ha mindent megmondanánk etc. De én nem akartam ha inquiráltatni s nem is lehetett volna az én tőlem magamtól. Utrocitroque agitáltatván az dolog, mondtam volt, hogy tisztennem cedálok s leteszem s az tanácsházra fel sem jövök, hogy sem mint ez impune maradjon. De ez dologban az oltától fogva tanácsbeli uraim ő kegyelmek is oly diligenter forgolódtak, miképpen sopiáltathassék, quod nihil supra s engemet is, noha sok szókkal engeszteltek ő kegyelmek, de tegnap convincáltattam s győztettem meg amaz beszéd által, hozván elő Venczel uram, hogy Isten megesküdt volt az népek eltörlésén, de kegyelemre térvén, nem cselekedte s mennyivel inkább nekem meg kellene engedni. Ezen én is meglágyulván, olyan conditioval, az mint tegnap ott nálam kegyelmeteknek megmondám, megengedek, minemű mediumot talál kegyelmetek benne, örömet értem a kegyelmetek discursusát; de ezen nem fáj szivem majd annyira, mint azon, hogy Miskolci uram olajt adhibeál az tűznek. Et sic domini Paulus Kun, Gregorius Miskolci et Paulus Varadi in frequentia amplissimi senatus, domini tribuni plebis et majorum communitatis depraecati sunt amplissimo domino iudici publice.

1633. 1. *Septembris.* Dominus iudex proposuit: Alvinczi uram nagy nehezteléssel panaszolkodék, hogy ennek előtte supplicálván házána adaját megengedték volna, mivel azon kívül is, míg hivataljában szolgálna, házat kellene neki adnunk; más felől pedig érte, hogy felírják esztendőnként házára az adót, noha ezelőtt való supplicatiójára megengedték volt; azért lássa kegyelmetek, akarám jelenteni, mert azt mondja, hogy ő bizony nem szolgál, ha az úgy leszen. Del. Adjanak cédulát ő kegyelmének az adószedő urak, hogy vita durante ő kegyelme Alvinczi Péter pap uram ne tartozzék adóval házától, számlálván attól az időtől, mikor a nemes községnek azért supplicált s arra az nemes tanács is megengedte volt.

1633. 19. *Septembris.* Item. Proposuit dominus iudex. Régtől fogván való betegeskedése után immár István pap uram meghalván, ecclesiának egyik lelki tanító hijával vagyon s meg is kezd fogyatkozni az ecclesia; hallhatta kegyelmetek az nagyidai, Gergely papnak praedicationját, mint tetszik kegyelmeteknek, én nem tudom; *Alvinczi* uramnak igen tetszik, szereti s dicséri is ő kegyelme. Én nekem úgy tetszik, hogy jó lenne, az kinek szólottunk is Alvinczi urammal, s immár az augustana confessionak articulussit is approbálta s acceptálta. Lássa kegyelmetek, ha tetszik, és ha adjunk-e vocatiót neki. Delib. Elsőben az Pereny urainkat (?) találjuk meg levelünk által, hogy ide jövetelében ne tartsanak ellent s azok consentiálván, adjunk vocatiót neki.

1634. 22. *Junii.* Supplicatoria. Alvinczi Péter uram supplicál, engednék meg, hogy az csaplárházát megvehesse és ott kijáró kaput csinálathatna. Delib. Nem lehet semmiképpen, hogy ott kijáró kapu legyen.

1634. 3. *Octobris.* Alvinczi Péter iunior supl. pro iure civili, statutis testibus honesti sui ortus, Adamo Churman, Johanne Eötvös et Emerico Eötvös, quod honesto patre Petro Alvinczy et matre Susanna Sandor sit procreatus. Delib. Megadják, solvat fl. 6.

1634. 23. *Novembris.* Dies Supplicatoria sat. Eodem die fuit frequens etiam dominus tribunus plebis cum senioribus electae communitatis. Proposuit dominus iudex: Mivel kevesen vagyunk, ne láttassék magunktól cselekedni, kelleténk azért kegyelmeteket is fölszólítanunk, mivelhogy Isten ő szent Felsége az ő véghetetlen decretuma szerint az mi lelki tanítónkat, Alvinczi Péter urat tegnapi napon az árnyékvilágból kiszólitotta, kívántatik azért, hogy temetése tisztességesen legyen, noha az atyafiak kívánságok ez, hogy az fölső párkányban legyen temetése, de minékünk ez nem tetszik, ha az atyafiakat reá vehetjük, hogy az templomban lehetne temetése, jó volna; ezt most ebben hagyván, Vass Mihály uram beszélgessen az atyafiakkal; ez is volna az mi jó tetszésünk, hogy az város nevével mindenfele iratnánk, mint az praedicatoroknak, városokra és több fő embereknek is, kegyelmeteknek is, mint tetszik, szóljon hozzá. Deliberatum: Kivántatik, hogy temetése tisztességesen legyen és írjanak az város nevével Liszkaí, Pataki, Tarczali, Gönczi, Szepsii s Eperjesi városnak és praedicatoroknak is s mind több főembereknek is. Az atyafiakat is reá kell beszélni, hogy az öreg templomban legyen temetése. Az atyafiak is constrictáltanak és az öreg templomban az vörös kő alatt volt temetése.

1634. 7. *Decembris.* Testamentum reverendissimi quondam domini Petri Alvinczi exhibitum.

KEMÉNY LAJOS.

MAGYAR ÍRÓK LEVELEI A BÉCSI CS. KIR. UDVARI KÖNYVTÁRBAN.

A bécsi udvari könyvtárban magyar irodalomtörténeti kutatásokat végezve, az ú. n. »Autographen-Sammlung«-ban magyar írók leveleire akadtam. Ez a gyűjtemény, mint neve is mutatja, eredetileg minden nagyobb jelentőség nélküli autogramgyűjtemény volt azzal a célzattal, hogy nevezetes emberek kéziratföredékeit, mint érdekes autogrammokot őrizze, különösebb tekintet nélkül az egyes darabok tartalmára. Voltaképpen névalírások gyűjteményéből nőtte ki magát s hogy mennyire mellékesnek tekintették az egyes darabok történeti vagy irodalmi vonatkozásait, legjobban bizonyítja, hogy pl. leveleknél a sok esetben hiányzó czimzettnek megállapításával a legutóbbi időkig nem foglalkoztak.

A gyűjteményről és katalogusáról szóló ismertetésemben, mely a M. Nemz. Múzeum 1903. évi jelentésében látott napvilágot (99. l.), felsoroltam azon magyar írók, tudósok, politikusok és művészek neveit, a kiktől az »Autographen-Sammlung« leveleket őriz. E levelek nagy részét le is másoltam. Három közülök »Kisfaludy Károly mint Pyrker fordítója« című kis közleményemben az Egyetemes Philologiai Közöny 1904. évfolyamában olvasható. Markó Károly festőművésznünknek ott

levő levelét a »Művészet«-ben ismertetem (1904. évf.) Egy újabb sorozatot, benne Petőfinék egy ismeretlen levelét, ez alkalommal teszek közzé. A katalógusban Kisfaludy Sándornak két levele is szerepel, ezekhez azonban ott létekor nem tudtam hozzá jutni.

I. Döbrentei Gábor.

1.¹

Dédács, Hunyad várm. Auguszt. 9 d. 1815.

Kedves Barátom,

Utóbbi német (!) leveledre nem lehetett mingyárt válaszolnom, később azt kelle gondolnom, hogy a' Székelyekkel Te is kimentél, 's nem tudtam, hova írjak. Kezdek megfosztva lenni felőled valamit tudhatástól.

Jún. 29dikén költ leveledet itt vettem, tegnap előtt. Júl. 3dikán jöttem ki Kolozsvárról; annak hogy itt vagyok falun, két hete. A' leggyönyörűbb táj ez 's képzelheted, mennyi örömet érezhetek, én, ki a' természetet annyira szeretem. Még ugyan azt, hogy itt feltétem szerint, dolgozzam, nem tehettem, mert egy egy kedves társaság attól elvont. Vágyik lelkünk kifejteti azt, a' mi benne lebeg, egy egésszé készül, de midőn a kifejtődzést valamely édes társaság hátrább veti, könnyen tőrjük sőt elfelejtjük. Az örömeink ugyanis hamar kihulló tollakból vagyunk szárnyai, 's egy alkalmatosságot sem kell elmulasztanunk, melyben körülünk mosolygásával körülöttünk enyelg.

Kimondhatatlan gyönyörűséggel töltél el Kazinczy és Kölcseyről való meleg-írással. Veled együtt szereten én mind a kettőt 's híven szeretem. Örvendtettem azon szeretetnek, melylyel Kölcsey iránt barátságodat fested. De, hogy jöhetne pennád alá mintha én irigyeném, midőn hozzám írt leveledben egy más valakit enthusiasmmal dicsérsz? Veled együtt ölelem én Ferit 's az irigységen feljül vagyok.

Feri Csokonainak recensioját küldé Muzéumom számára. Ezen recensio teli van a legjobb psychologiai észre-vételekkel, 's megtisztult Izléssel van írva, 's időszaki írásomnak szemem előtt igen jó darabja lesz. Utolsó levelében tudakozodott felőled, 's én nem tudtam a' fennebb irtnál fogva, bizonyosat felelni. Most, azt nem tudom, hogy ő melly postákon kaphat tőlem levelet, mert álmosdi lakját megváltoztatta, írt egy új lakhelyről is, de a' postát nem tette-fel. Tudosíts kérlek. Szeptember végeig itten leszek, akkor tanítvány barátommal ismét Kolozsvárra megyek. Én itt Szebenben keresztül, Déváról veszem leveletem.

Mihelyt visszamegyek, küldök Muzéumot. Te, nekem ne fizess előre, hanem kérlek szerezz Előfizetőket a' Székely földön, 's tudosíts hányat találhattál, hogy annyi nyomtatványt küldjek.

Hogy Bölöniben, egy olyan embert találnál, millyent neked őt ajánlva, mondtam, s neked ismeretsége, barátsága gyönyörűséget ad, annak örvendek. Ismerkedj meg kérlek Brassóban egy Farkas Sándor

¹ Mindkét levél valószínűleg Cserey Farkashoz van intézve.

nevű igen derék ifju barátommal is, bátorítsd, tüzeld 's légy a' miben lehet segítője. Ha teheted, járj te is abban, hogy a' katonaságtól megmenekedjék. De ezt vigyázva kell tenned, mivel Katona-Székely. Egy olly talentumú ifjú, mint ő, egy olly jövődöbeli Magyar Literátor, puszkát hordozzon é, s ellegyen zárva lelke fejlődhetéseitől. Nyujts szemérmének barátságos kezét, annyiba veszem mintha engem öleltél volna.

Talán nem leszek Horatz hirudója, ha egy episztolám néhány rendjeit veled közlöm. Itt írtam Dédácson. Írd meg, mint fog tetszeni :

Ha, nem találjuk akként e' világot
A' mint hevülve képzelők, 's akarjuk
Le kell-e rognunk a' nyomó teherrel?
Megráz előszer a' reánk rohant sors
S feltételünket, a' mellyet magunknak
Vidám napinkban bölcsen alkotánk
Elszorja, jatszva sebdeső nyilával
És kinnyeink közül kaczagja.
De, nincs e szózat a' melly csendesítsen?
Ez, fénybe áll-elé magunkba; kész
Vigasztalással támogatni. Ismét
Emel 's erősen tart, nem hágy elesni
E zürzavarban mint egy meteor
Lobban ki lelkünk, 's széllyel hányja a' zajt.
Ha kényre folynak mindég napjaink
Nyugalmasan maradni könnyűség.
De jöjjenek csapások, nem remélt bajok
'S kemény paizsal akkor vívni harczot
És a' veszélyt mosolyogva megtapodni
Itt fénylik a' magasba feltekintő
'S a' földit elhagyó lélek világa
'S a' t. 'S a' t.

Lehet e reménységem a' jövő télen lathatásodhoz. Jöjj ha csak jöhetsz. Sőt hivd bé Kölcseyt is. Majd minden télen béjő Kolozsvárra Szilágyi Lajos Álmosd szomszédságából is Feri vele bejöhetne. Ha te is kéred, talán enged. Nagy kívánságok ezek úgy-é? De, én barátimat ölelni, forron ölelni szeretem. A' levél rendjei kedvesek, de a' meleg érzés, mellyet a' hang és szem festeni tud, elfáradttan hal-el a' leirt betűk némaságában. — Éljl boldogul. Öllelek hiv barátsággal

Döbrentei Gábor.

2.

Kedves Barátom,

Ezen alkalmatossággal kapod tőlem az Erdélyi Muzéum III. 's IV-dik füzetjét. Örvideni fogok, ha mind kettőt gyönyörűséggel fogod olvashatni.

Örömet küldenék Bölöni barátunknak is Brassóba, de alkalmatosság nincs. Közöld vele kérek.

A' mi kedves Kölcseynktől nem kapok levelet, Szemere Palitól a' mult héten vettem kettőt egymás után.

Ha a' jövő júliusban épen akkor fordulnál meg Brassóban, mikor tanítványommal ott leszek, örvendve ölelnék. Kazinczy bé akar jönni Erdélybe 's vele egy utat fogunk tenni innen Torda, MVásárhely, András-

falva, Háromszék, Brassó, Fogaras, Szeben, Fejérvár, Tordas, Dédács, Déva városokon 's helyeken keresztül.

Rég nem tudok felőled mint vagy a félre eső földön?

Segits Te is kérlek, ezen a' Konya Kis Sándor nevezetű volt Tisztartton, hogy a' katonaságtól megszabaduljon. Báró Beczmann Obersternek én írtam Kis Sándor dolgában B. Wesselényi Miklósné kérésére.

Hiven öllelek 's vagyok szerető barátod

Kolozsvár, Apr. 12 d. 1816.

Döbrentei Gábor.

II. Br. Eötvös József.

1.¹

Indem ich Ihnen hier die Anzeige der Lemair-ischen Classiker welche ich ihres höchst wohlfeilen Preises wegen zu haben wünsche, mit der Bitte beischliesse dies Exemplar im Falle es noch zu haben, für mich anzukaufen, bitte ich Sie mir Les Pamphlets de Paul Louis Courier und die Geographie Universelle par Malte Brun zu bestellen, letztere ist nach der Anzeige des Journal des Debats bei Furne et Comp. Rue St. André des arts No 55 um 60 francs zu haben.

Ihr ergebenster
Eötvös.

2.

Lieber Freund!

Indem ich Ihnen die mir so gefällig mitgetheilten Abschriften hiemit zurücksende, fühl ich mich gedrungen Ihnen zugleich meinen wärmsten Dank auszudrücken, da besonders die deutsche Beschreibung des Bauernaufstandes von wesentlichen Nutzen für meine Arbeit seyn wird. Für den ersten Theil meines Werkes bin ich nun so ziemlich mit Quellen versehen, so dass mich ein weiteres Suchen über diese Periode eher stören als befördern würde, ich wende mich daher jetzt nicht an Hn Pfeil; eh ich den 2-ten Theil beginne, werde ich persönlich nach Wien reisen ud Ihren gelehrten Freund aufsuchen, theils um ihm persönlich dank abzustatten, theils um ihm für die Periode der Mohacser Schlacht, für die es in Wien so reiche Quellen giebt, um seinen weiteren Beistand zu bitten. Indem ich meinen Dank wiederhole und denselben auch Hn Pfeil auszudrücken bitte mit besonderer Hochachtung

Ihr ergebenster Diener
Eötvös.

III. Fáy András.

Hochverehrender Herr von Heckenast!

Ich bitte Sie recht sehr um die Güte, di im Jelenkor (oder besser Társalkodó) erschienenen und noch erscheinenden Artikeln über die Pesther Comit. Sporcasse (dessen auch Sie würdiges Mitglied sind) in Ihrem

¹ A címzett neve mindkét levélről hiányzik.

Tageblatt aufzunehmen damit diese je ehrer die nöthige Öffentlichkeit erlangen. Dieses ist desto wünschenswerther, da das Tageblatt die meisten Grosshändler und Kaufleute von Pest und Ofen kommen lassen. Manches kann nur in Extract gegeben werden.

Mit Hochachtung verbleibend
Pesth 5 Dec 1839.

Ihr ergebenster
Andr. Fáy.

Die Nahmen der Actionäre kommen in künftiger Nummer heraus und werden fortgesetzt.

IV. Ferenczy Zs. Jákó.

Nagyságos királyi Tanácsos Ur!¹

Nagyon megtiszteltetve érzem magamat felette kegyes sorai által; ösztönül szolgálndnak azok további munkálkodásomban. Csekély mindaz, mit eddig tettem, 's azt is leginkább Nagyságod páratlan jellességű értekezéseinek 's alapos utmutásainak köszönöm: azok ébresztették fel bennem a vágyat hason fürkészésre.²) Nagyságod e' téreni kitünő érdemeit kaján irigység sem vonhatja kétségbe, 's midőn dicsérettel említém rokon fáradozásait, csak az igazság komoly szavának hódoltam. Pártszellem nem dúlja keblemet, de követni törekszem ezután is erős meggyőződésém kimondását és ezt semmiféle tekintélynek fel nem áldozandom. Tudom mert tapasztalám, hogy ez kellemetlenséggel jár, de ez sem tántorít. Külső 's csillogó fénynek bókolni nem szoktam. Egy mélt. Ur neheztelését tudatá velem, hogy midőn Nagyságod értekezését meggyőződésém követve »páratlan jellességű« nek mondanám,³ az övét »nagy kiterjedésű« jelzővel címézem.⁴

Nagyságod mondása mellett megmarad, mert az folytonos kutatásának eredménye. Nálamnál senki jobban nem tiszteli Nagyságod meggyőződését, nem bámulja jobban roppant olvasottságát, nem csudálja nagy és alapos tudományát; de méltóztassék megbocsátani, ha az általam eddig olvasott pártatlan adatok nyomán Nagyságodnak a' Jesuitákat sujtó véleményét el nem sajátíthatom. — Hogy közöttük sokan voltak a' magyar nyelv és nemzetiség ellenesei, fájdalom igaz! de hogy *egyedül* ők voltak a' tényezők — bebizonyítva nem olvasám.⁵ Azonban adatokkal támogatott állításoknak örömet és mindig fejet hajtok.

Tetszik leginkább Nagyságodnak a kutfők *több helyen* hiven idézése. Legyen szabad erre vonatkozólag némi mentségül megjegyeznem, miszerint az idézeteket mindenütt iparkodám hiven feltenni; de minthogy munkám nyomatása szünnapokon 's így távollétemben történt, azok vagy egyszerűen elhagyattak mint 23. 35—38. 123. 124 lap, vagy hibásan

¹ A levél Döbrentei Gáborhoz van intézve.

² Ferenczy Zsigmond Jákó: Adalék honi nyelvünk 's irodalmunk történehez. (Pozsony 1844) cz. munkájáról van szó.

³ I. m. 24. l.

⁴ I. m. 14. l.

⁵ I. m. 40. l.

tétetvék ki. Egyébiránt ügyekezni fogok Nagyságod várakozásának megfelelni. A Nagyságod által megrótt író kéziratomból nem csak periodusokat, de egész lapokat orzott a' nélkül, hogy forrást idézett volna. Idegen tollakban ékeskedni nem dicsőség!

Tek. Orosz ur vagy négy hét óta Bécsben mulat, haza érkezte után Nagyságod parancsát szentül teljesítendem.

Ezek után magamat magas pártfogásába és kegyeibe ajánlani bátor-kodván, mély tisztelettel maradok

Nagyságos Királyi Tanácsos urnak

Pozsony 1845 télutó 4-én

legalázatosabb szolgálja

Ferenczy Zs. Jákó

magyar nyelv 's irodal. tanár.

V. Kazinczy Ferencz.

Szépalom d 23 May, 1820.

Hochverehrter Graf,¹

Die heutige Post überbrachte mir Ihr verehrtes Schreiben vom 5ten dieses Monats, und hat mich unendlich beschämt, weil ich bis jetzt nicht einmal Ihr früheres vom 24ten Aprill beantwortet habe. Mein Leben verstreicht unter einer Menge der verschiedenartigsten Geschäfte, und diese erlauben mir selten zu thun, was ich wünschte. Vor meiner bin ich freygesprochen; wie ich mich aber vor Ihnen, mein Herr Graf, entschuldige, weiss ich gewiss nicht. Ich bitte Sie nur glauben zu wollen, dass ich keinen köstlichern Genuss kenne, als den mir Ihre Zuschriften immer bringen. Alles was aus Ihrer Feder fließt, geschrieben oder gedruckt, ist mir von hohen Werth, und wenn ich etwas bedauere, so ist es das, dass Sie deutsch und nicht ungrisch schreiben. Was hat unsere Literatur, was sich mit dem messen kann, was Sie in der Zuschrift an Ihre Gemahlin, die Frau Gräfin vor Ihren neuerdeutschen alten deutschen Gedichten gesagt haben! Und das schöne Bild, das Sie mit weiser Schonung von Ihr entwerfen! Sie lesen die schönsten Blumen zum Kranze: wir werfen sie ohne Wahl und ohne Geschmack geordnet hin und glauben, unsere Vergötterten sind durch die Menge schon genug geehrt.

Unter unseren Landsleuten werden wohl wenige seyn, denen Ihre neuerdeutschen alten Gedichte zusagen: aber diese waren Ihrer Umarbeitung gewiss werth. Es sind sehr liebliche Blumen, duftend und zart. Unsere Nation hält jede polternde Ode für hoch; von dem Werthe unserer meisten Lieder will ich lieber schweigen. Doch es wird bey uns gewiss auch besser.

Ich kenne nichts schwerers, als *scandirte gereimte* Verse im Ungarischen zu machen. — Als meine Frau einst Mutter ward, und ich nach zwey Mädchen schon einen Sohn erwartete; bat ich den Grafen Paul Ráday zum Pathen, dass der Knabe einst Rádays Vater und Schwiegevater vor Augen haben möge. Sie haben, mein Herr Graf, diese Epistel nicht gelesen; ich setze sie also, so wie sie bis jezt, nicht ganz beendigt ist her.

¹ A levél gróf Majláth Jánoshoz van intézve.

Gróf Ráday Pálhoz.

Czakó ist der Scherz-Name
eines Storches.

Az a' czakó, mely — vélem, Africából

[vélem, verbum, *ich meine.*]

Szép asszonykáinknak hordja a' gyermekeket —

Hord néha azoknak is, kik édességeket

Ámornak titkos vannuszából

Csak lopva szednek még — hosszú orrából

Sophiem' keblébe ma egy kis leányt teve.

Ez még pogány, 's még nincs neve,

Papot hamar neki! nem lenni azt Africában,

Igy szólla, 's klep, klep, klep, látatlanná leve.

Vesztett volna a' gonosz czakója vad honjában,

Vagy vitte volna másnak! Eugénie

Szobáimat maga eltudja tölteni

Fület repszto sirásával,

Midőn tipegvén, pantinjával

Elsiklik, 's az ütést el nem feledheti.

Vagy a' midőn tovább nem türheti,

Hogy késik pépjével szakácsom.

Félre azt a' másikat! A' ház

Szük egy rivónak is; s egy szó mint száz:

Nekem a' gyermekben sem hirem sem tanácsom.

Ah mind haszontalan! Sophie

Feltette a' fejét, 's ezt a' veres fogatlan

Visitó gyermeket — a' gondolatlan! —

Nem átallja Eugéniem' öcscsének vallani.

Legyen, ha kell! nem perlek én vele

Az, a' kit így juttatnak ajándékhoz,

Kaczag, ha van esze a' kellelten játékhoz.

O Ráday, lelkem fele!

Végy részt barátod' gyötrelmében,

Jer, 's a' szép atyaság' becsületében,

Még híre nem ment-el, osztozzál-meg vele!

Jer, és a' kis Thaliét tedd szép Ninyuk' karjára,

'S adassd rá véle áldásait,

Hadd nyomja csókját homlokára,

Fuvallja keblemet arczára,

'S lelkébe lelke' bájait.

Dieses muss nun weiter ausgeführt werden. Der Beschluss ist:
da nun jedes Mädchen nichts besseres zu wünschen weiss, als
einen Jüngling, so suche du ihr einen, und

Öreg atyádnak és ipadnak

Lehelld belé nagy lelkedet,

'S a tennen-magadét. —

Különböző de egy ösvényteket

Válassza ő is ösvényének:

Gedeont a' tudomány 's az ének

'S a' csendes érdemek' dicső munkájiban

Ismerje tisztelt Mesterének.

A' *nagy*' munkáját lelje Prónayban;

'S mint kell Cátói tisztasággal

A' vétkesek' sergét megszégyeníteni

'S jobb utakra téríteni,
 Mint kell Ulysszesi szent álnoksággal
 A' Monstrumokkal küzdeni,
 És meg nem csüggedvén a' harcz' dühös vészében,
 Nem nyugodalmat csak, de fényt is szerzeni,
 Csudálja Ipadnak nagy képében.
 Te oktassd arra a' bölcseségre,
 Melly élni tud, a' Jót, a' Szépet szereti,
 Azt, a' mi nem az, megveti,
 De a' mi az szentül és a' kéziratban készen követi ;
 Melly nem vágy csalfa fényességre,
 Mellynek csak béke kell, kedv, 's pártás poharát
 Józan kénnyel ivó elmés barát,
 Jól folyt napok után csillámló társaságok,
 Táncz, játék, muzsika, tréfák és nyájasságok,
 Kik közt a' bölcsesség maga is szédeleg.
 'S hol könyvnek, hol másnak szentelt szép éjjelek ;
 Igy élni, ez a te bölcseséged,
 Vóm majd kövessen ebben téged.

Voltaire sagt irgendwo, dass Alexandriner zu machen schwerer ist, als so etwas. Dies mag in der reimreichen Sprache der Franzosen wahr seyn: für den Ungarn kenne ich nichts schwerers. Zehn Bogen in Hexametern ist gewiss weniger mühsam. — Diese Kleinigkeit könnte leicht weggeworfen werden; ich behielt aber doch eine Abschrift. Vielleicht werde ich sie beendigen können.

Ich führte sie nur an, um Ihnen mein Herr Graf zu sagen, dass die Gierusalemme Liberata in Stanzen zu übersetzen, wenn gleich mit der Freyheit, welche Wieland sich im Oberon herausnahm, unmöglich ist. Ich habe den ersten Gesang in Prosa schon fertig. Es ist ein Kupferstich eines hochgefärbten schönen Gemähltes, und ich glaube meine Landsleute werden Goffred nicht ungerne lesen.

Den Aufsatz über unsere Versification werde ich mit . . .¹

VI. Petőfi Sándor.

Pest, július 3. 1848.

Tisztelt kiadó ur!²

Ma tudtam meg, hogy a múlt szerdán nem volt Barabásnál Nyári, részint temérdek elfoglaltatása részint közbejött betegsége miatt. Voltam Barabásnál s ő megígérte, hogy akármely napon és órán kész Nyárit lerajzolni; elmentem tehát Nyárihoz, ki az ülés idejét holnap négy órára határozta. Méltóztassék tehát Barabásnak (még ma) tudtára adni, hogy holnap azaz kedden délután négy órákor legyen szives itt Pesten lenni. Nyári okvetlenül el megy hozzá. Ha most elszalasztjuk az alkalmat, nem hiszem, hogy az országgyűlés folyta alatt megkaphatnók Nyárit.³

tisztelő polgártársa
 Petőfi Sándor.

¹ A levél többi része hiányzik.

² A levél Heckenast Gusztávhoz van intézve.

³ Nyáry Pálnak szóban forgó arczképe megjelent az Életképek 1848. évfolyamában, a II. kötet 4. számában.

KÖNYVISMERTETÉS.

Psychologie der französischen Literatur von Edward Engel. Berlin S. W. Verlag von Leonhard Simon Nachfolger. Ára 4 M. 50 fill.

Ujabb időben nemcsak az egyes népek psychológiáját teszik tanulmány tárgyává, hanem az illető nemzet irodalmának psychológiáját is.

A francia nép psychológiáját különösen Touillet: »Psychologie du peuple français« c. művében (Paris Félix Alcan) tárgyalja behatóan, míg a nemzet literatúrájának lélektanával különösen Engel Ede berlini író foglalkozik fent említett művében, melyben szerzőnk határozottan uttörőnek tekinthető. Szerzőnk Rivarolnak még 1783-ban és a porosz akadémia által megjutalmazott, de azóta feledésbe ment »A francia nyelv universalitásáról« cz. művéből indul ki, melyben a szerző kimutatja, hogy a francia nyelv világhatalmát e nyelv precizitásának, rövidségének és világosságának köszöni. Rivarol azt az elvet állítja pl., hogy a mi nincs világosan, az nincs is francia nyelven írva.

Szerzőnk már most azt kutatja, hogy a francia nyelv minek köszönheti a fent említett előnyeit, és amaz eredményre jut, hogy a francia nyelv a latin és kelta (gall) egyesüléséből keletkezve e két nyelv előnyeit is magában egyesítette, különösen azt hangsúlyozza, hogy habár a kelta nyelv elemeit már nehéz kimutatni, de a kelta szellem még mindig érezhető a francia nyelvben. És épen ezt a kelta szellem jelenlétét, melyet a francia büszkén — gaulois-nak nevez, akarja Engel kimutatni a XXI fejezetből álló és Rabelais-tól Zoláig élt kiváló francia írókra vonatkozó tanulmányaiban. A legtöbb gaulois-i szellemet Engel Rabelais, Montaigne, Lafontaine és Molièreben talál, kiknek alakjai pl. Panurge Rabelais-nél, Sganarelle Molière-nél a gall szellem megtestesült alakjai és kiemeli, hogy a főt említett írók közül Montaigne-t tartja az »esprit gaulois« szempontjából a legtökéletesebb és legszellemesebb írónak.

Szerzőnk már most a XV. századtól kezdve a jelenkorig a legkiválóbb írókat, mint Rabelais-t, Montaigne-t, Boileau-t, De la Rochefoucault herceget, Lafontaint, Corneille Pétert, Molièret, Montesquieut, Voltairt, Jean Jaques Rousseaut, Diderot-ot, Beaumarchaist, Bérangert,

Alfred de Musset, Hugo Viktor, ifj. Dumas Sándort, Honoré de Balsacot és Zola Emil irodalmi arcképeit mutatja be a már ismert álláspontjának tekintetbe vételével. Legszigorúbban bánik el Engel Corneille Péterrel, kinek irodalmi munkásságának ismertetésénél Lessingnek »Hamburgische Dramaturgie«-jában elfoglalt nézetét pártolva, minden költőiséget sőt minden a francia klasszikai irányban kifejtett érdemeit tagadja.

Ép oly szigorúan és talán meg igazságtalanabban bánik el szerzőnk Béranger, Viktor Hugó és Zolá-val; az elsőnek azt veti szemére, hogy chansonjaival a nép lelkületét megmérgezte, Zola műveinek pedig azt: hogy ezekben a többször említett »esprit gaulois«-nak még csak halvány árnyékát sem konstatálhatja.

Sikerült és igen találó irodalmi portrait-ek azok, a melyekben szerzőnk Diderot-ról és Beaumarchaisról rajzol, mind a kettőt különben a dráma terén kiváló reformatoroknak tartja.

Egyáltalában Engel műve uttörő mű, melyben — mint már említettem — mint első a francia irodalom pszichológiáját tárgyaló — érdekes és mindenesetre számottevő is.

A könyv kiállítása csinos és semmi kívánni valót nem hagy fenn. (Székesfehérvár.)

TÉRI JÓZSEF.

REPERTORIUM.

- Adrienne.* (Benedek László). Budapest éjjel. *Ism. Sz. G. Polit. Heti-szemle.* 22. sz.
- Albert József.* Apróságok Tompa Mihály életéből. *Nyugatmagy. Hirdő* 202. sz.
- Alexander Bernát.* Shakespeare és Katona József. *Politikai Hetiszemle* 20—21. sz.
- Apor László.* Költemények. *Ism. Magy. Közélet* 2. sz.
- Apor Péter br.* verses művei. Szerk. Dr. Szádeczky Lajos. *Ism. d. Budap. Szeml.* 120. köt. 455—457. l.
- Barabás Endre.* Petőfi utolsó huszonnégyszáz órája. *Vasár. Ujs.* 30. sz.
- Bársony István.* A rab király szabadon. *Ism. G—r Imre. Magyar szemle* 30. sz.
- Bausz Teodorik.* Ünnepi beszéd ifj. Péczely József és Tóth Lőrinc emléktáblájának leleplezése alkalmával. *Komáromi Ujs.* 41. sz.
- Beck Lajos.* Új nemzedék. *Ism. Magy. Közélet* 4. sz.
- Beksics Gusztáv.* Ködös problémák. *Ism. Magy. Közélet* 13. sz.
- Berkovics Miklós.* Chateaubriand és báró Eötvös. *Magy. Közélet* 31. sz.
- Both István dr.* Jókai Mór. *Szilágy* 19. sz.
- Bródy Mihály.* Hullámok. *Ism. Toma István. Felsőmagy. Hirl.* 30. sz.
- Bródy Sándor.* Gräfin Szikra. *Neues Budap. Abendbl.* 219. sz.
- Buza Barna dr.* Jókai. *Felsőmagyar. Hirl.* 40—41. sz.
- Chalupka Rezső.* Jókai Mór irodalomtörténetünk keretében. *Krassó-Szörényi Lapok* 21—22. sz.
- Csergő Hugó.* Apróságok egy nagy ember hagyatékából. (Jókai irásztala) *P. Hirl.* 265. sz.
- Dénes Tibor.* Nemes Károly pályafutása. *Ism. S. E. Montagblatt* 19. sz.
- Dombay Hugó.* Jókairól. *Csokonai Lapok* 10—11. sz.
- Dortsák Gyula.* Jókai Mór 1825—1904. *Ungvári reáliskola* 1903/4. értés. 3—9. l.
- Dutka Ákos.* Vallomások könyve. *Ism. Sz. A. Csokonai Lapok* 7. sz.
- Erdős Renée.* Az asszony meg a párja. *Ism. Magy. Közélet* 14. sz.
- Erdősi Dezső.* Jókai és szerelme. *Abauj-Kassai Közl.* 66. sz.
- Fürst Aladár dr.* Vörösmarty Mihály és Székesfehérvár. *Székesfehérv. főreálisk.* 1903/4. értés. 3—14. l.
- Gagyhy Dénes.* A Rákóczi-kor elbeszélő költészete. *Ism. y—s. Századok* 719. l.
- Gagyhy Dénes.* Petőfi Székesfehérvárott. *P. Napló* 306. sz.
- Gyárfás I. Tihamér dr.* Az iskolai színjátékok. *Brassói kath. főgymn.* 1903/4. értés. 26—30 l.

- Herrmann Antal dr.* Az első színházi ujság Délvidéken. Tört. Rég. Ért. XX. 87. l.
- Horváth Balázs dr.* Ünnepi beszéd a Petőfi-Tompa emléktábla leleplezésénél. Abauj-Kassai Közl. 61. sz.
- Horváth Cyrill dr.* A bártfai biblia. Könyvszemle 307—321. l.
- Horváth Cyrill dr.* Adalékok Szombathy János irodalmi munkásságához. Sárosp. Füzetek. 81—96. l.
- Horváth Emil B. dr.* Medgyes Lajos emlékezete. Szolnok-Doboka 32—33. sz.
- Jókai önmagáról.* Budapest, 1904. *Ism. i.* Budapest. Szemle 120. köt. 458—461. l.
- Jókai mint képviselő.* Székely Nemzet 68. sz.
- Junius.* Péczely József. Budapest. Hírl. 281. sz.
- Kampis János.* Ballangó. *Ism.* Prém József. Hazánk 252. sz. mellékl.
- Kapossy Lucián dr.* Az Emma-dalok. Csokonai Lapok 7—9. sz.
- Kardos Albert dr.* Csokonai-dallamok. Csokonai Lapok 9. skv. füz.
- Károlyi Gyula.* Olvasom a szentírást. 1904. *Ism.* K. T. Magyar Szemle 31. sz.
- Kiss Arnold.* A pap hárfája. *Ism.* Magyar Közélet 2. sz.
- R. Kiss István.* Adalékok a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Századok 654—697. l.
- Kollai Virgil dr.* Vörösmarty szobra előtt. Székesfeh. és vid. 62. sz.
- Kont. Ignace.* Un poète hongrois. Michel Vörösmarty. 1903. *Ism.* Kropf Lajos. Századok 797. l.
- Kordina Lilly* versei. *Ism.* Győri Imre. Brassói Lapok 207. sz.
- Kulcsár Endre.* Jókai Mór emlékezete. Debreczeni ref. főgimn. 1903/4. ért. I—VII. l.
- Lakatos József.* Jókai Mór. Kisszebeni kegyr. algim. 1903/4. ért. 1—14. l.
- Lippich Elek* költeményei. *Ism.* d. r. Budapest. Szemle 121. köt. 141—155. l.
- Málik József.* Jókai Háromszéken. Székely Nemzet 67. sz.
- Malonyay Dezső.* Katóka kegyelmes asszony. *Ism.* Magyar Közélet 18. sz.
- Mihály Lajos.* Arany János lelki betegjei. Ó-Becse és vid. 33., 34., sz.
- Móricz Zsigmond.* A táblabíró poéta. (Emlékezés Szemere Miklósról.) Magyar. Szó 143. sz.
- Muzsi János.* Jókai Mórról. Hódmezővás. ref. főgim. 1903/4. ért. 3—12. l.
- Nagy Albert.* Emlékezés Jókai Mórra. Aranyosvidék 32. sz.
- Noszkay Ödön dr.* Oláh Miklós levelezése a németalföldi humanistákkal. Érsekújvári kath. főgimn. 1903/4. ért. 3—29. l.
- Oravecz Ödön.* János Vitéz és Toldi. Csokonai Lapok 7. sz.
- Oravecz Ödön.* »János vitéz« története. U. o. 9—11. sz.
- P. G. Néhaj Pap Gábor* ismeretlen költeményei. Komáromi Ujs. 31. sz.
- Papp Viktor.* Idősebb Wesselényi Miklós és a magyar színészet. Szilágy 35. szám.
- Pekár Gyula.* Mátyás és Beatrix. Tört. dráma. 1904. *Ism.* F. M. Budapest. Szemle 121. köt. 155—158. l.
- Pekár Gyula.* Delilah nyoszólója. *Ism.* Magyar Közélet 29. sz.
- Perényi József dr.* Dugonics András »Tudakosság«-a. S.-A.-Ujhelyi főgim. ért. 3—31. l.
- Pelerdi Andor.* Szivem. *Ism.* Magyar Közélet 2. sz.
- Petur.* Jókai. 1825—1904. Csokonai Lapok 10—11. sz.
- Pfeiffer János dr.* Buda halála és a Nibelungenlied. Pozsonyi ág. lic. 1903/4. ért. 12—25. l.
- Pompéry Aurél dr.* A nagycenki kastély éjjeli látogatója. Budapest. Hírl. 265. sz. — Falk Miksa levele. U. o. 267. sz. — Nagy Sándor levele. U. o. 270. sz. 6. lap.
- Prém József.* Hazafias líra. Hazánk. 234. sz. mellékl.
- Prém József.* Drámairodalmunk és a vidék. (A szabadkai pályázat alkalmából.) Hazánk 240. sz. mellékl.

- Rudnyánszky Gyula* újabb költeményei. *Ism. Dr. Sz. G. Polít. Heti-szemle* 16—17. sz.
- S. J. Jókai* Borsodban. *Ellenzék. (Miskolc)* 61., 62., 64. sz.
- Sas Ede. Jókai Mór.* Aranyosvidék 30. sz.
- Scossa Dezső.* Délvidéki történetek. *Ism. Orsz.-Világ* 41. sz.
- Sebők Zsigmond.* Pusztai élet, 1904. *Ism. G. I. Magy. Szemle* 36 sz.
- Solymossy Endre.* Gróf Széchenyi Istvánról. *Nagy-Küküllő* 15—17. sz.
- Stricker Mór dr.* Jókai Mór utolsó napjai. *Korányi Frigyes dr.,* valamint saját jegyzetei alapján közli —. *Orvosi Hetilap* 20 sz. Külön is megjelent. (8-r. 7. l.)
- Stuhlmann Patrik dr.* Petőfi és Tompa Kassán. *Abauj-Kassai Közl.* 60. sz.
- Suzster Oszkár.* Jókai Mór. Zalaegerszegi áll. főgim. értes. 1903/4. 3—12. l.
- Szabó Ignác dr.* Bánk mint férj. *Kecskeméti kegyr. főgim.* 1903/4. értes. 1—15. l.
- Szabó László.* Jókai élete. *Ism. Budap. Hirl.* 293. sz.
- Széchy Károly.* Debreczeni Márton élete. *Ism. dr. Barabás Ábel.* *Budap. Hirl.* 220. sz.
- Székely Dávid.* Magyar írók álnevei. *Ism. Naményi Lajos. Könyvszemle* 350. l.
- Szeremley Barna.* Arany János jelleme »Epilogus«-a tükrében. 1904. *Ism. dr. Berkovics Miklós. Magy. Szemle* 38. sz.
- Szikra.* Fölfelé züllők. *Ism. Magy. Közélet.* 19. sz.
- Szilveszter Ferencz dr.* Faludi Ferencz lírai költészete. *Marosvásárh. r. k. főgim.* 1903/4. értes. 3—123. l.
- Tanítványaink hódolata Petőfi és Tompa emlékének. *Kassai főgim. értes.* 1903/4. 1—9. l.
- Tömörkény István.* Jegenyék alatt. *Ism. V. Z. Budap. Szemle* 120. köt. 315—319. l.
- Tömörkény István.* Vizen járók. *Ism. V. Z. U. o.* 120. köt. 315—319. l.
- Uj bokréta. *Ism. Toma István. Felsőmagyar. Hirl.* 34. sz.
- Ürmössy Lajos.* Jókai Erdélyben. *Székely Nemzet* 69. sz.
- Vári Rezső.* Petőfi Sándor mint színész. *Színház és élet* 32. sz.
- Véguváry Ferencz.* Szomorúság. *Ism. Magy. Közélet.* 2. sz.
- Versényi György.* Jókai emlékezet. *Erd. Múz.* 433—436. l.
- Versényi György.* Medgyes Lajos Désen. *Szolnok-Doboka* 32. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

GYÖNGYÖSY-HORVÁTH CSALÁD CZÍMERE 1593-BÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti **Szily Kálmán** főtktár. Tizenötödik kötet. 1905. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatát (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiszemelvén belőlük azokat, amelyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az »Akadémiai Értesítő«-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XII. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Uj folyam. XXV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti **Hampel József**.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 kor.; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. **Pauer Imre** osztálytitkár. Tizennegyedik évfolyam.

Az »Athenaeum« a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenötödik évfolyam. Szerkeszti **Szilády Áron**, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

**Mathematikai és Természettudományi
Értesítő.** XXIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának
folyóirata. Szerkeszti König Gyula osztálytitkár.

A »Mathematikai és Természettudományi Értesítő« a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. XXXV. kötet.
A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti Szinnyi József.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata: a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földkerítésére vagyis tudományos megfajtására szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Nyelvőr. Havi folyóirat. XXXIV. évfolyam. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Simonyi Zsigmond*.

A Nyelvőr a haladó tudmánynyal lépést tartva s a nyelvművelés terén részben megváltozott feladatokat is tűzvé ki, megőrizte hagyományos szellemét: most is, mint kezdetől fogva, a népszerűsítés, a gyűjtés és megrostálás munkáját folytatja, hogy nyelvünk történetét és természetét mennél tisztább világításba állítsa, s hogy ezzel a nyelvművelés munkáját is megkönnyítse és irányítsa. Előfizetési ára 10 korona.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.